

једна љубав • есеји • баштина • преводи

Александар Гаталица • Мухарем Баздуљ • Бошко Томашевић • Душан Стојковић • Ранко РISOјевић • Драго Хандановић • Зоран Костић • Слободан Радовановић • Илеш Фехер – Иштван Турци • Ристо Василевски – Весна Ацевска • Зденка Валент Белић – Густав Мурин • Милијан Симић – Виктор Лихоносов • Диљан Бенев – Диљана Трапчева • Златко Јурић • Зоран Јунгић • Миљко Шиндић • Саша Кнежевић • Јовица Ђурђић • Новица Телебак • Слободан Ристовић • Срђан Секулић • Миладин Берић • Драгица Панић Кашански • Душан Милићев • Јованка Стојчиновић Николић • Радован Ждрале • Давид Кеџман Дако • Љиљана Лукић • Маја Белегишанин Ивановић • Ивана Томашевић • Сенахид Незировић • Момчило Голијанин • Каја Панчић Миленковић • Гордана Ђилас • Мирко Вуковић • Марко Паовица • Горан Врачар • Иво О. Андрић • Снежана Милојевић • Дара Зеленовић Радојевић • Јован Царан • Миле Лисица • Биљана Вукајловић Ристић • Јелена Станојевић

УДРУЖЕЊЕ КЊИЖЕВНИКА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

НОВА СТВАРНОСТ

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ, УМЈЕТНОСТ И КУЛТУРУ
УДРУЖЕЊА КЊИЖЕВНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Бања Лука, март/јун 2022.

Редакција

Предраг Бјелошевић – главни и одговорни уредник,
Берислав Благојевић – замјеник главног и одговорног уредника,
Златко Јурић, Данијел Дојчиновић, Саша Кнежевић, Мирко
Вуковић, Јелена Глишић, Слободан Јовић, Синиша Видаковић,
Младен Матовић, Милан Ракуљ

Секретар редакције

Јелена Глишић

Лектор и коректор

Наташа Кеџман

Савјет часописа

Ранко Рисојевић, Ранко Павловић, Зоран Костић, Јованка
Стојчиновић Николић, Анђелко Анушић, Јелина Ђурковић,
Радослав Милошевић, Горан Врачар, Момчило Копривица,
Миладин Берић, Жељко Галоња и Предраг Бјелошевић

Ликовно обликовање и прелом

Драган Прља

Издавач

Удружење књижевника Републике Српске
78 000 Бања Лука, Веселина Маслеше 20
Т: 00387 51 263 414
Е: udruzenjeknjizevnikars@gmail.com
W: www.uk-rs.org
ISSN 2744-127X (Online)
ISSN 2744-1350 (Print)

Упутство за слање прилога

Молимо сараднике да текстове достављају у електронској
форми на адресу: novastvarnost.casopis@gmail.com.
Текстове слати у прилогу (Attach File), писане у Wordu (*.doc),
српском ћириличком тастатуром, у формату А4, уз проред 1.5
и маргине 2,5 cm, фонтом Times New Roman, величине слова
12 pt.

Часопис излази тромјесечно

Објављени прилози не представљају ставове редакције. У потпуности
се поштује *licentia poetica*, као неприкосновена слобода пјесничког
изражавања.

Онлајн и штампано издање часописа „Нова стварност” суфинансирало
је Министарство просвјете и културе Републике Српске.

СКУЛПТУРЕ у часопису и на насловној страни радови су вајара Драге
Хандановића. Аутор фотографија скулптура је Зоран Лазић.

Александар Гаталица: ЈЕДНА ЛЉУБАВ	5		
Есеји	12	Интервју	121
Бошко Томашевић	ЋУТАЊЕ КЊИГА	Каја Панчић Миленковић	ГОРДАНА ЋИЛАС – ПЕСНИКИЊА И БИБЛИОТЕКАР
Мухарем Баздуљ	СЛУЧАЈ МАЛАПАРТЕ		
Слободан Радовановић	ЕЛЕМЕНТИ ФАНТАСТИКЕ У КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ МИКОЛЕ ГОГОЉА		
Преводи	27	Афоризми	126
Илеш Фехер	ИШТВАН ТУРЦИ, поезија	Миладин Берић	ИЗБОР АФОРИЗАМА
Милијан Симић	ВИКТОР ЛИХОНОСОВ, проза		
Ристо Василевски	ВЕСНА АЦЕВСКА, поезија	Ликовна умјетност	129
Зденка Валент Белић	ГУСТАВ МУРИН, проза	Умјетник у фокусу	ДРАГО ХАНДАНОВИЋ
Диљана Трапчева	ДИЉАН БЕНЕВ, проза		
Поезија/проза	48	Музичка умјетност	134
Ранко Рисојевић, поезија	Зоран Јунгић, поезија	Драгица	
Зоран Костић, поезија	Срђан Секулић, поезија	Панић Кашански	ДИЈАЛЕКТИ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ
Душан Стојковић, поезија	Дара Зеленовић Радојевић, поезија		
Саша Кнежевић, проза	Иво О. Андрић, проза	Бајка	138
Златко Јурић, поезија	Биљана Вукајловић Ристић, поезија	Јован Царан	НИ НА НЕБУ НИ НА ЗЕМЉИ
Новица Телебак, поезија	Миле Лисица, поезија		
Слободан Ристовић, поезија	Јелена Станојевић, поезија	IN MEMORIAM	144
Душан Милићев, поезија	Снежана Милојевић, проза	Мирко Вуковић	ТИХОМИР ЛЕВАЈАЦ (1937–2022)
Јовица Ђурђић, проза		Марко Паовица	СТЕВАН ТОНТИЋ (1946–2022)
		Горан Врачар	НЕДЕЉКО ЗЕЛЕНОВИЋ (1958–2022)
Баштина	94	Актуелности	151
Миљко Шиндић	КРИТИЧКИ ЗАПИСИ О ПЕТРУ КОЧИЋУ	ГОДИШЊА НАГРАДА УКРС ЗА НАЈБОЉУ КЊИГУ У 2021. ГОДИНИ	
Критика	99	7. МЕЂУНАРОДНИ КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ – БАЊА ЛУКА 2022. НАГРАДА „ОТВОРЕНА КЊИГА“	
Радован Ждрале	ПРИПОВЕДАЧ НАЦИОНАЛНЕ ТРАГИКЕ		
Љиљана Лукић	ИЗМЕЂУ ЗЕМЉЕ И НЕБА		
Јованка Стојчиновић	РЕФЛЕКСИЈА ДЕКАДЕНТНОСТИ КРОЗ ВРИЈЕМЕ		
Николић			
Маја Белегишанин Ивановић	МАТЕРЊИ ЈЕЗИК СОНЕТА		
Ивана Томашевић	СВИ СТРЕМИМО КА ЈЕДНОЈ ПЛАНИНИ		
Сенахид Незировић	СВЕДОЧАНСТВО ЖИВОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЗАВИЧАЈУ		
Момчило Голијанин	КОСОВО ЈЕ РАНА НАД РАНАМА		
Давид Кеџман Дако	МИМОСВЕТНИ, ВУЧЈИ СОЈ		

АДАМ И ЕВА, теракота, 1986. год., 65 см

Александар Гаталица **ЈЕДНА ЛЉУБАВ**

Александар Гаталица

АЛЕКСАНДАР ГАТАЛИЦА | ЈЕДНА ЛЉУБАВ

22. јануар 1988, некадашњи Путиловски заводи крај Лењинграда, сада Челичана и ваљаоница лимова „В. И. Лењин“.

22 сата

Васја је вечерас свирао дивно. Он увек свира као анђеоло, али вечерас... Иако смо наступили у челичани пред друговима огрубелих дланова који повоздан савијају и тање хладни метал, концерт је био нешто посебно. Не знам одакле су донели један скраћени „Петроф“ клавир, ваљда из локалног дома културе. Наместили су га на средину хале која је мирисала на маст којом се подмазују сврдла за бушење челика. Под ногама нам је био бетон испрљан кабастиим ципелама које су остављале отиске гумене шаре ђонова. Пред нама су били другови: очешљани, помало уплашени, обучени сви у исте плаве капутиће, као да су чета патуљака која ће можда први пут чути виолину, и то Страдиваријеву, и то у Васјиним рукама.

Концерт смо почели Сонатом Сезара Франка а завршили га неуморним тоновима сонате за виолину и клавир Едварда Грига. Другови у ваљаоници хладних лимова били су мало збуњени. Никад они нису чули такве звуке поред својих машина и никад те машине нису биле заустављене, све одреда на један сат, да не би правиле буку кад засвира Васјина виолина. А Васја и његова виолина као да су знали колико је тешко зауставити цео тај погон и зато нису свирали само за те другове с плавим крагнама, већ и за све њихове машине и све наше радне људе које само прогрес води у будућност...

01.15, Нови дан.

Волим Васју. Волим га после сваког новог концерта више него након претходног. Питам се зашто га толико волим. Након више од десет година свирања с њим имала сам довољно времена

да се навикнем на његов звук и да ми чак постане досадан. Али, не, Васја је читав један свет који никад не посустаје, не престаје да се обнавља, расте и мења се. Он не свира ни брзо ни споро, ни превише агилно ни одвећ медитативно: он просто свира као да се сва природа буди под његовим гудалом, као да су ноте цветови који сваки пут дижу главе и отварају чашице пуне сласног нектара. Осим тога, заклела бих се да је Васја једини виолиниста који свира у бојама, који уме својим гудалом да прикаже најлепше преливе сутона, као да тоновима свог Страдиварија заиста осликава вечерње летње небо. Васја има онај, како гудачи кажу „мастан тон“ виолине и широки замах гудалом као наш велики виолиниста Ојстрах, али он има и ону детињу дрскост у брзим темпима као наш великан Коган. Иако једна рука држи гудало, а друга притиска жице виолине, Васја свира као сви совјетски виолинисти заједно и зато је јединствен и посебан, зато је он херој свих мојих наступа.

Ја сам она ситна жена са наочарима великог оквира, склупчана у његовој великој сенци. Ја сам Васјин соната-партнер већ деценију и више. Заједно пакујемо кофере, заједно путујемо, заједно одседамо, свако у својој соби у хотелу, заједно се поклањамо након сваког концерта и онда махом ћутке одлазимо у своје собе. Ми речи користимо само да бисмо се договорили. Ми кажемо: „Идемо на пут у Сибир. Полазимо првог јуна. Имаћемо десет концерата“, или „Вечерас у Заводима В. И. Лењина мењамо програм: прво свирамо Франка, па онда Грига“. Тако ми користимо речи. Понекад ми се чини да наши кофери, који на путу стално стоје један крај другог, више међу собом причају; па и наше ноте, које су увек спаковане у мојој торби скупа, као да проговоре више речи од нас, али... Али ми заправо разговарамо музиком. Сигурно ћу ухватити прилику да му тим путем кажем колико га волим.

24. јануар 1988, Хотел Звезда, Петроград.

11 сати

Лењинградске новине поздравиле су Васјин наступ у Челичани „В. И. Лењин“. Млади критичар „Комсомолске правде“ из Лењинграда написао је чак да је друг Василије Леонидович „поскидао звезде с неба пред радницима Челичане и ваљаонице лимова ’В. И. Лењин’“. Није претерао. И други плавих крагни мислили су исто. Иако их је збунио Франк, па и Григ, Васја их је придобио на бис, свирањем „Љубавне радости“ и „Љубавне туге“ на њему својствен начин, причајући приче на виолини као онај стари мајстор Фриц Крајслер који је ова дела компоновао.

Помишљам да је Васјин живот разапет управо између „љубавне радости“ и „љубавне туге“. Био је дете палог борца у Отаџбинском рату. Одрастао је у дому за сирочад. Тамо је, ваљда још у детињству, добио ону своју карактеристичну бору која му се окомито спушта средином чела све до челичноплавих очију и његово лице у негованим облицима образа и браде, чини још изразитијим. У дому за децу палих бораца, Васја је први пут чуо виолину. Један од учитеља познавао је неког свог пријатеља, професора са Конзерваторијума. Професор је једном дошао. Само једне вечери засвирао. Само један тон Васји је вероватно био довољан да му постане јасно шта ће радити читавог свог живота.

Био је срећан што је пронашао свој пут и помислио да ће и остали поделити његову радост након овог изненадног открића. Али нису тако мислили остали сирочићи из дома. Када је Васја са шест година први пут одсвирао „Циганске мелодије“ Пабла Сарасатеа, неки дечаки пробали су бок виолине и начинили рупу у бочници маленог црвеног инструмента за децу. Рупа је потом с тешком муком покрпљена. Када је са осам година одржао свој први мали концерт у дому за сирочад, покушали су да му сломе руку. Кад је требало да оде на свој први концерт ван дома, попрскали су му нову одећу за наступ неком смрдљивом течном шћу, вероватно скупљеном истискивањем сока из пужева голаћа којих је у дворишту дома било доста.

Чини се да је ово последње било пресудно за развој малог Василија Леонидовича. Обукао је без размишљања смрдљиву одећу и, како ми је касније рекао, помислио: „ако моја виолина не буде све натерала да забораве на смрад, од мене никад неће бити виолиниста“. Те вечери мало смрдљиво сирочепостало је виолиниста. Одесетогодишњици наше сарадње, поклатио ми је оригинални програм са тог наступа из 1952. године. Казао је

да их је сачувао десетак, па их је током година поклањао у ретким и важним приликама, битним друговима и другарицама, као и онима до којих му је нарочито стало. Већ током шездесетих остало је свега неколико комада тих програма; током седамдесетих један је поклатио председнику Шведске Улофу Палмеу, други генералном секретару Брежњеву после концерта у Кремљу (О, први на којем смо нас двоје наступили заједно!) и тако је остао овај један, последњи, који мени поверава на чување. „Помириши га“, казао ми је са својом препознатљивим дечачким обешњаштвом, „сигурно још смрди на сок истиснут из пужева голаћа“.

Још бих писала о Васјиној младости и стасавању, али сада већ морамо на пут. Хитамо у Литванску Совјетску Републику, у Виљнус; после нас очекује концерт у Риги која се још шепури својим арт нуво зградама и на крају, наступ у Талину и Хелсинкију. Између ће Васјина виолина да изненади још понеке другове у неким металским заводима на северу, јер Васја не крије да воли гламур и сјај који га прате, али своје лаковане ципеле никад тако радо не обува као за наступе у нашим фабрикама и заводима.

17. март 1988, у својој квартирки у Москви.

Волим свој стан да зовем „квартирка“. То је старији совјетски назив за „стан“, али не било какав, него онај који дели заједничку терасу, заједничко двориште, заједничку перионицу рубља и исти коноп на који се разапиње бели веш после кувања у казану на шпорету. Сада, као Васјина сарадница, живим у далеко бољем стану у Москви крај позоришта „На Тагнки“. Имам своје купатило, своју терасу, свој гајтан за веш, али не знам да ли сам због тога срећнија.

Завршила се наша „северна турнеја“. У Финској је било нарочито „расцветало“. Васја је добио цвећа као мало кад до тада. Након одсвираног програма који је стајао у концертним књижицама, одмах су притрчале две девојчице у плисираним сукњицама и поклатиле му две велике корпе цвећа; после првог поклата следиле су још две расцветале корпе; након првог биса пришле су му неке баке, које су му одоздо из публице дуго стезале десницу којом држи гудало и наравно након тога му поклатиле четири букета лепо аранжираних пролећног финског цвећа. Васја се окренуо и погледао ме оним дечачким погледом који ми је говорио: „окитићеш целу своју московску ’квартирку’ цвећем“, јер је све цвеће, наравно, поклањао мени.

Али, то никако није био крај. После другог биса, публика је почела да баца цветове на бину; никада то нисам доживела. Летели су каранфили, мале оцвале руже кратких дршки и истргнути пупољци љиљана као вејавица црвеног, жутог и лила цвећа. Васја је свирао „Циганске мелодије“, онако дечачки као бог Пан који буди природу, а цвеће је падало по његовим ципелама, на рамена његовог вечерњег црног сакоа. Једна ружа заглавила је чашицу у „f“ отвор виолине, а Васја није престао да свира, него је, супротно, заиграо на виолини као бог читаве природе који са весталкама диже из мртвих траве, дрвеће и ливаде.

После је у гардероби као деран, казао и гласно оно што ми је погледом поручио на сцени: „Наталија, цвеће, наравно, припада теби. Окитићеш целу своју московску 'квартирку'“. Васја је, у ствари, једно велико дете. Никад није до краја изашао из кратких панталоница и само она понорна бора његовог чела говори о томе колико су прерано његово тело и његова воља сазрели од дечака у озбиљног човека, а колико је његов дух остао детињаст.

Али, још нешто ми се чини од када смо ступили у ову хиљаду деветсто осамдесет осму годину. Васја је на чудан начин постао мудар и све чешће спомиње крај каријере и своје људско скончање. Тон његове виолине на сцени због тога не постаје загаситији, али она бора му се све дубље усеца и опасно продужава ка плавим немирним очима. Необично је то: једно дете постаје мудрац.

Чудне две речи: дете-мудрац.

12. фебруар 1989, поново на концертној турнеји. Место, није битно које. Хотел небитног имена.

Дуго нисам исписивала листиће у овај дневник – баш сам рђава наследница Бетовенових драгана које су биле много уредније у бележењу својих несређених мисли. Па, ево.

На истеку ове хиљаду деветсто осамдесет осме године, добре за сав наш социјалистички радни народ, па и за једног великог виолинисту и његову соната партнерку, остајем ипак лично и интимно забринута. Увиди до којих Васја долази и које, изгледа, само мени саопштава све више ме забрињавају. „Неће ускоро бити нашег света“, казао ми је пред новогодишњи концерт на Московском конзерваторијуму. „Ломи се кичма времена и овог века, долази ново време“ – то ми је поручио у честитки за нову 1989. годину, и додао једно стидљиво: „Ипак, срећно ти ново лето“.

Само се Васја усуђује да напише такву честитку. И само мени сме да је пошаље. Шта да радим? Честитка и концерти који је прате говоре ми само једно: морам да пожурим. Онај дечак у Васји свира све лепше и безбрижније, али онај мудрац у њему сања све ружније снове и никада неће постати краљ, чак ни у ораховој љусци, јер не може да се ослободи ноћних мора.

Васја, волим те и желим да ти помогнем. Најпре помишљам да нешто треба да му поручим музиком: ми тако једино разговарамо са више од неколико речи. Свирамо Бетовенову „Кројцерову сонату“, ону у којој клавир има већу улогу и ту ја поново вреам прилику да Васји саопштим колико га волим, а он, он се чак и не окреће. Највише воли да прислони виолину уз леви образ, окрене ухо ка вољеном инструменту и слуша га како пева. Тада затвори очи и не примећује ни мене, ни публику, ни читав свет који по његовим речима, ево, почиње да се руши. Чекам прилику у „Кројцеровој сонати“ и јасно му поручујем колико га волим, али он испрва очи не отвара и леви образ не одваја од црвеног образа своје виолине. Онда отвара изненада очи: поруку је чуо кроз шуму Бетовенових нота, свира и он мало другачије, толико да само ја то могу чути. И каже ми... шта ми каже? Не, не, ништа не жели лично да ми поручи: опет ми се обраћа као добри бог и као да ми поручује да сам и ја део целе те природе која неће изумрети, јер само он, он њен бог, мора да иде на пут...

12. фебруар 1989. Исти хотел, истог оног небитног имена.

23 часа, оно време умора након концерта.

Не могу ово више да издржим. Васја очигледно одлази, а ја нисам чак ни на перону његовог воза да му као нека Пушкинова јунакиња машем белим рупцем. Изађи, Наталија, из своје коже! Потрчи на Васјину железничку станицу! То је, зацело, станица неког малог царског месташцета у Ј.; одатле полази само један воз; са само једним путником. Пожури! Једини железничар, шеф уснуле станице у Ј. већ је ставио пиштаљку у уста и подигао лопарић. Воз само што није кренуо!

Чини ми се да сва задихана истрчавам на перон. Изгледа ми да је Васја, одевен у сиви реденгот, својом црним концертном лакираном ципелом баш ступио на прву папучу вагона. Сада желим да га зауставим...

У стварном животу јурим ходницима хотела небитног имена. Васјина соба овог пута је подаље од моје. Под мојим ногама убрзано нестаје трака

црвеног ходничког тепиха као да се иза мене криви и савија у трубу. Завијам иза угла као вучица и стајем пред врата са китњастим бакелитним бројем 130. То је Васјина соба. Изнутра се не чује ниједан звук. Склупчала сам се. Хоћу да покуцам, али рука ми застаје. Желим да викнем, али се бојим да ће ме гости чути и излетети у ходник у доњем вешу и тако осрамотити и себе и мене. Почињем да шапућем: „Васја, мили мој, не напуштај ме. Не напуштај овај свет којем дарујеш звук и боју. И социјалистички свет треба свог бога. Како ћемо без тебе? Ако и другом лакованом ципелом ступиш на басамак вагона и потом нестанеш у његовој унутрашњости; чим шеф станице дуне у пиштаљку и твој воз замакне за хоризонт, нестаће и праскзорја и сутона; нестаће све оне 'квартирке', сва она заједничка деца, оне наше социјалистичке шале; моје гаћице до комшиничиних; шнајдерска радионица за младе девојке у месташцу моје мајке. Ти дајеш темпо рубато свему: и ономе што си угледао и ономе што никад ниси видео. Дозволи нам да украдемо још мало времена пре рушења света!“

Тако шапућем, а онда се враћам у своју собу, још уверенија да никако не могу да стигнем до човека који ме окружује са свих страна. Али, знам и ово: поново ћу доћи до његових врата а тада се нећу задржати испред.

6. новембар 1989. На турнеји по Источној Немачкој, усред немира и преких речи.

После концерта у Лајпцигу.

Тешко је данас свирати у Источној Немачкој. Људи су се узбунили као живи доказ Васјиних предсказања. Зато смо, уосталом, овде. Бог је стигао да умири своју природу. Вечерас у Лајпцигу неће бити никаквих протеста, јер сви иду на Васјин концерт. Он ми пред наступ, као и обично, у неколико речи каже: „Вечерас буди нарочито лепа. Ово је, знаш, један од наших последњих наступа“. Ко би, осим мене, након таквих речи уопште могао да изађе на сцену? Али мој бог ступа својом лакованом ципелом на подијум старог „Гевандхауса“, најстарије сале Европе, и све у трену застаје: и онај жамор, и онај бунт, и она нервоза, па и моје оклевање. Не желим да мислим да је ово можда један од наших последњих наступа. Лажеш, Васја! Ниси у праву, ти јуродиви дечаче!

Свирам у магновењу као никад до тада, али ипак само чекам да се наступ оконча. Изнова бисеви, још једном цвеће, цвеће зла у Лајпцигу 5. новембра 1989. године; поново неке крепосне

старице дуго држе Васјину мекану и топлу шаку и спуштају је на своје груди.

Концерт је најзад завршен.

7. новембар 1989. У Берлину. Поподне. И данас ће стати немири у престоници зато што наступа Васја.

Колима Музичког друштва превезли смо се од Лајпцига до Берлина. Пут је био угодан. Васја седи на предњем седишту. Ја на задњем. Његов Страдивари у климатизованој кутији седи до мене позади. Ништа не говоримо. По Васјином лицу које се повремено окреће к мени не могу наслутити да ли је он срећан или тужан. О концерту немам много да додам. Први од два, како их је Васја назвао „опроштајна“ берлинска концерта. Насмејана лица као из бајке, салве аплауза, повика браво, Да, и цвеће којег у последњим годинама Васјине каријере има све више и више након концерата.

7. новембар 1989.

После концерта, мислим да је око поноћи, немам сат на руци, не знам где сам га оставила.

Још сам задихана. Још не верујем шта се десило.

Поново је био хотел. Изнова је био хотелски ходник. Све је било налик сну. Васја ми се опет привиђао на оној малој железничкој станици царске варошице Ј. Зато трчим. Босонога. Не обазирем се више на госте хотела. Не тиче ме се ако изађу у доњем вешу и изгрде ме. Стајем пред Васјина врата и храбро се хватам за кваку. Желим да је окренем и ступим у његову собу, као што сам себи обећала последњи пут. Не требају ми више речи. Нећу ни музичке разговоре! Хоћу да му полетим у наручје и први пут водим љубав с њим. Желим те његове музикалне божанске руке на себи. Хоћу да му узмем средњи прст леве руке у уста и полижем ту избраздану јагодицу која је толико пута извукла клизећи тон глисандо који се увлачио под кожу. Желим и све остало од Васјиног тела, иако ја заправо никада нисам видела ни његове голе груди, ни његов трбух, ни његове бокове између којих стоји мушки уд, али помишљам да је, мора бити и све друго на њему божанско као што су то његове левица и десница. Ја ћу сада бити та природа која ће га примити у себе, а он дечак-несташни бог-мудрац налазиће се свуда у мени и око мене. Тако ћемо свету дати нови смисао! Небеска удица у топлом рибњаку пустиће семе и родиће се дете. Моје и Васјино дете.

Осећам се као Европа која стаје нага пред Зевса; ја сам гола Леда, а он је Лабуд; ступам као Лето, претпоследња Зевсова жена...

Али, врата су закључана и ја ни овог пута не улазим унутра. Љута сам, Бесно тргам кваку. Соба је закључана. Не знам да ли сам све оно што сам осећала и желела рекла у себи или гласно. Знаш да сам заплакала, клекла пред његова врата и молила га да ме пусти: само ове ноћи, само једанпут када свет већ ионако одлази дођавола и све се руши; да га пипнем, да ме дотакне...

Јецала сам док изнутра, напослетку, нисам чула само једно: „Одлази, Наталија. Тако је боље и за тебе и за мене. Иди, лепа моја. Видимо се сутра на последњем берлинском концерту“.

Нисам желела да одем. Његове речи су ме повредиле и озлоједиле. Нисам ја жена коју треба терати овако. Нисам ја робиња са наочарима велике диоптрије која само треба да се спреми за последњи концерт у Берлину. Стала сам да лупам песницама о његова врата, а на ходнику хотела се, зачудо, није појавио нико. Угао Фридрихштресе и Унтерденлинден, где се налазио хотел, ништа није тако сазнао о једној љубави. О њој ништа нису рекле ни комшинице из старих зграда у Доротенштресе, а ни на Музејском острву, недалеко одатле, ниједан експонат из античке старине није уздрхтао нити се пробудио.

8. новембар 1989. Последњи концерт у Берлину је завршен.

22.30

„Нисам бог, Наталија“, тако ми је већ свирањем прве тачке на последњем берлинском концерту поручио Васја. И наставио је. Свирао је, свирао у таквом заносу у каквом га никад нисам видела. Причао ми је својом виолином. „Нисам бог, Наталија. Ја сам само дечак који смрди на лој пужева голаћа. Музика за коју ти мислиш да покреће космос, дар је мојих шака и прстију које ни ја сам не разумем.“

Прешли смо на другу тачку програма, а његов глас преко музике поново сам чула. „Нисам синоћ могао да те примим у собу, а бог у кога не верујем и с којим и даље водим напете разговоре, сведок ми је да сам то силно желео. Увек сам волео твоју еруптивну природу. Како човек да не воли водопад низ који се сручује, како да не воли кишу помешану с тучом леденица града која може и да га убије, кад је око њега толика снага. Тај водопад и та туча –била си ти. Ту, пред вратима моје хотелске собе.“

Следећа нумера и поново његов глас са „г“, „д“ „а“ и „е“ жица: „Наталија, ти си та природа коју сам оживљавао на сваком нашем заједничком концерту. Теби сам се дивео, за тебе сам само свирао“.

Последња соната пред паузу и звук његове виолине који каже: „Да сам те примио у собу, видела би да ни моји прсти са израњављеним јагодицама након година свирања, нису божански, а камоли остатак мог тела. Нисам могао да дозволим да видиш моју ништавну мушкост. Нисам хтео да понесеш такву слику о мени са овога света“.

Први део концерта је завршен и публика је пошла на паузу. Ступила сам на врата његове гардеробе, а он је само немо окретао главу леводесно као да жели да ми каже: „речи из ових уста неће изаћи, сачекај други део концерта“.

„Нисам бог, Наталија“, поново је казао на почетку другог дела оног берлинског концерта који је он назвао „последњим“. „Ни сви богови не могу да спасу наш свет. Он сада одлази. Ја сада с њим одлазим.“

На следећој тачки програма наставио је: „Ја сам дете из дома за сирочад. Одгајио ме је Совјетски Савез. Он ми је у руке ставио виолину. Он ме је подојио млеком миља и пелена. Совјетска деца засмрдела су моје прво концертно оделце пужевим лојем“.

Потом још једна нумера и његов говор са лица виолине: „Ја не могу да живим у свету без моје земље. Али ти мораш“.

И на крају на последњој тачки програма: „Не прилази ми. Не долази пред моја врата. Не говори ништа. Ти си природа која не треба да се понижава пред једним лажним богом“.

8. новембар 1989. Касно увече.

После концерта поново сам хтела да му приђем. Била сам очајна. Била сам луда. Била сам изгубљена у новом свету који је већ почео да се увија око мене као препредена мачка. Но, још једном сам се сударила с његовим лицем које је показивало само једну гримасу: гримасу одбијања.

Ноћ без сна проводим у својој соби. Сама. Не знам да ли још желим сношај са Васјом. Неко би казао да смо водили љубав на сцени, да је то био највеличанственији сусрет Зевса са његовом љубавницом и да – ја, смртница – треба да будем срећна што сам одабрана да ме врховни бог силује пед свим Берлинцима на концерту, исповедивши се најлепшим звуком свог инструмента, и не

давши ми за то време право да проговорим, ни да одговорим.

Али, љубав се не води тако. Она се води само телима, а не звуком ма ког инструмента, па била то и Васјина виолина...

9. новембар 1989. Берлин, рано ујутру.

Заспала сам пред јутро. Мислим да нисам спавала ни секунд кад је неко дивље стао да куца на моја врата. Директор хотела на углу Фирдрихштрасе и Унтерденлинден на доста лошем руском ми је казао. „Догодило се нешто страшно, другарице Сатина. Дођите. Мислимо да је Василије Леонидович умро“.

Потрчала сам. Не! Мислим да сам летела као нека мушица оног света којем је Васја давао снагу и живот. Ушла сам у његову собу. Врата су већ раније била разваљена, јер су остала закључана са унутрашње стране. Доктор је био у соби. Казао је: масивни срчани удар. Окренула сам главу ка жртви. Видела сам Васју обаљеног на кревету, језика исплаженог као у марве на умору. Поднадуло лице било му је плаво као да је касапском мастиљавом оловком бојено. Она претећа бора расцепила му је чело надвоје и одвојила лево од десног ока.

Смрт се видела на сваком педљу његовог тела. Није личио на бога. Само су његове две руке – оне које није разумео ни он сам – остале светлорозе и без подлива, као у живог човека, једино су оне биле такве да би у свим другим околностима неко брзо дошао да узме гипсани одливак тих јединствених шака.

Али, био је узрујани Берлин. Био је полудели 9. новембар 1989. и на то нико није помишљао.

Већ сам се окренула да одем у своју собу, кад ме је онај директор дозвола показујући ми листић који су нашли крај покојника. На хартијици је стајало: „Сахраните ме у месту Јавленская лес (Јавленска шума). Не знам да ли таква варошица постоји, али нађите је на мапи. Мора да се налази негде. Ту сам последњи пут ушао у воз“.

9. новембар 1989. Берлин, увече.

Баш како је Васја и најавио, свет је без њега почео да се руши још те вечери. Берлински зид је пао. Неки пребегари са истока пењали су се на ту бетонску грађевину која је требало да заштити све слободне Немце и рушили га обесним ударцима маљева. Источни Берлинци сели су у своје „трабанте“ и „вартбурге“ и похитали на западну страну града, где је лажљива Дојчесбанка Западног Берлина свакој новој избеглици давала по сто западнонемачких марака на поклон.

Нисам могла да гледам те призоре, нисам хтела да будем делом те Валпургијске ноћи. Вратила сам се мом Васји. Тело му је положено у метални путни лес и оно је наредног дана кренуло на пут. Један свет се рушио и нови се успостављао и више никог није било брига што највећи виолиниста путује последњи пут назад у своју совјетску отаџбину. Покрај бога све наше природе остала сам ја. Његова последња Весталка.

12. мај 1992. Тјуменска област.

Пронашла сам место Јавленская лес. Варошица је управо онаква каквом ми се привиђала. Покрај железничке станице у Ј. налази се малено гробље. Ту сам, као једни сродник заборављеног виолинисте, пренела посмртне остатке и коначно сахранила свог Васју. На малом каменом узглављу вечитог спавача, дала сам да се уклешу његово име и година рођења и смрти. Уместо речи „виолиниста“, која би залуталом дала упутство ко ту лежи, после мало премишљања наручила сам да се уклеше друга реч која га боље одређује.

Гробни натпис гласио је:

ВАСИЛИЈЕ ЛЕОНИДОВИЧ МОРОЗИН

1940–1989.

БОГ

У Љубљани, током рата у Украјини, марта 2022.

КОЦКА II, мајолика, 1983. год.

Есеји

Бошко Томашевић

ЋУТАЊЕ КЊИГА

Мухарем Баздуљ

СЛУЧАЈ МАЛАПАРТЕ

Слободан Радовановић

ЕЛЕМЕНТИ ФАНТАСТИКЕ У КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ МИКОЛЕ ГОГОЉА

Бошко Томашевић

БОШКО ТОМАШЕВИЋ | ЋУТАЊЕ КЊИГА

Читати књиге, имати их у својој соби на полици, купити књигу у књижари, одлазити у библиотеке, налазити тамо књиге које вам требају и читати их, написати књигу и објавити је, бити сакупљач књига, библиофил, листати каталоге објављених књига, каталоге антикварних књига, поседовати Е-Book, дела на це-де-ромју, посећивати сајмове књига – све су то ритуали – а има их још – које у нашој свести повезујемо са појмом „књига“. „Каква је лепа и практична ствар књига“, кличе Умберто Еко у једном од својих бројних есеја и белешки о књигама. А тек како је чудно, подсећамо, видети рад црва на папиру унутар једног књижног блока. Памћење садржано у књигама је океанско, толико огромно да је нужно да исто, заједно са својим материјалом, једном такође потоне у океански заборав. Књига није, ипак није, како Еко вели, једно наше „животно осигурање, један корак према нашој бесмртности“. Књиге су сва зрнца у свим пустињама света али и тек једно зрнце које покрива све мртве људе света а живе заводи и заварава у свој опсцености тога заваравања, а у погледу њеног опаког обећања бесмртности. Књига је лепа смрт заједно са нашом вером да ће нас она спасти од неумитног заборавља. Што је бројност наслова књига већа, то је заборав, који нам због те бројности прети, већи. Чудо непојамне бројности наслова омогућиће нам, како и сâм Еко добро примећује, да ћемо „пред књигама стајати беспомоћни“ попут јунака Фунеса из познате Борхесове новеле *Funes el memoriso* који, пошто је све запамтио што је чуо, видео и прочитао, услед мноштва свега запамћеног и претрпаности свога памћења, све то заборавља. Јер, „све у памћењу задржати значи такође ништа више препознати“. Књиге, њихово непрегледно море наслова, заузеле су улогу Фунеса. Казују, заправо, да ће своје поседе сачувати за себе саме, да ће се успешно склонити од сенки читалаца. Број речи свих језика света је ограничен, самим тим

извесно је, како је пре једног и по stoleћа тврдио Луис Керол (Lewis Carroll) – а на то нас подсећа и Алберто Мангуел – да ће „свака могућа књига бити написана“. Тада, наставља Керол, аутор себе неће питати „Какву ћу књигу написати“, већ „Коју ћу књигу написати?“. Понављање ће бити садржано у акту који се тада више неће звати писање књига но давање себе (залагање себе) за један поглед на свет кога, не аутор, но одређена књига заступа. Књига ће занемети а човек проговорити. Када је човек писао књиге – сазнао је, након дугих, понављајућих пракси, да се, пишући књиге, одавао „сувишним задацима“. Створитељ је учинио да су „Његова стварност и Његов приказ стварности идентични“ те да стога ми, стварајући књиге, „бацамо богохулну сумњу на савршенство свога Створитеља“¹. Но, овај се закључак да сагледати и са друге стране, а то би могло да значи: стварањем „Божје дело враћати назад Богу на блиставим страницама које евоцирају његов свет“², односно испуњавати, попут огледала, овај свет библиотекама без конца, дакле, опонашати га онако како изгледа Божји свет у стварности: флуидно бесконачан. При томе, аутор, када ствара, има пред собом само реч, ону првобитну Реч „која јесте“ и која „именује“, али никад не може да буде именована. Аутор, започињући писање, у принципу, хоће да изрази Све, да „именује свет“, али речи којима он располаже расположиве су на један недостижан начин. Наиме, све што аутор хоће да изрази налази се с оне стране језика. На овом месту започиње истинско ћутање књигâ: њихова онтолошка немошћ. Са те разине потиче порив ауторâ за бесконачним поновним започињањем исписивања књигâ пред чијом чињеницом изнова остајемо посве затечени.

(1) Мангуел, Алберто: *Док пакујем своју библиотеку*, „Фрактура“, Запрешић 2019, стр. 80.

(2) Нав. дело, стр. 81.

Покушајмо сада да се вратимо на почетак овог списа. Видели смо где и на темељу чега се ћутање књигâ појављује, садржи и има своју основу. Запитајмо се стога: које последице та чињеница има на аутора, на човека који пише? Или, будимо још прецизнији гледе нашег питања: шта значи за човека ћутање књигâ сада и овде? Шта значи то ћутање које садржи наговештај да књиге могу да постоје на начин као да не постоје? Шта значи, дакле, та чињеница која на светлост дана износи један од начина њиховог постојања (беспривидно ћутање) који је такав да га се нужно да исказати противречним обликом: књига постоји на начин као-да-не-постоји, она је чудесан облик постојања-које-као-да-не-постоји. Све зависи како јој прилазимо: као пуком објекту који има своје димензије у простору не интересујући се за другачије и даље могућности тога објекта или јој прилазимо имајући на уму ради чега је тај објект створен, чинећи при томе један одговарајући покрет руком како бисмо створили услов и могућност да приђемо њеној основној сврси: да је читамо.

Поље примене метафоре ћутање књига није одвећ велико, али се стога почесто да приметити на један очигледан начин. Први је, свакако, да бивајући усред њих – на пример у једној библиотеци – ми стојимо у тој средини и посматрамо их, не упућујући се кораком ка месту на коме леже. „То су књиге“ – стоји у нашој свести одговор на наш поглед, али ми остајемо приковани за место на коме смо, не крећући се ка њима. Ћутање књига у овом случају приказује нам се као феномен извесне физике простора али и човековог одговора који их у овом случају трансформише у пуку ствар са њеним физичким квалитетима. Бескорисно се тада показује оно што знамо или можемо прочитати у књигама мудрих људи о књигама. Бескорисно је, велимо, тада знати, како вели Алберто Мангуел, да „сва књижевност чува нешто што би иначе иструнуло с месом и костима писца“. И још више, бескорисно је све оно записано у оном корпусу књигâ које гледам докле год им не прилазим, узимајући их у руку, и отварајући их започињем да их читам. Да ли сам им ја или неко други уистину потребан? Да ли су оне мени потребне? То су, између осталог, права питања овог огледа. На први поглед било би саморазумљиво рећи да мој приступ к њима или неког другог, свеједно, јесте саставни део начина постојања књигâ и да тек узета у руку и читана књига испуњава све своје сврхе и разлоге постојања. Али ја могу одустати од тог њеног саморазумљивог захтева из било ког разлога као што могу да одустанем и од свих разлога који

стоје преда мном како бих књигу узео у руке и читао је. Ја се налазим у рукама двају слобода: своје номиналне слободе да читам књиге и права практиковања те слободе, то јест, ја могу да бирам између слободе и да истовремено за себе процењујем „вредност те слободе“. Но, чак и да искористим обе те слободе, ја ћу се као људско биће ограничено својим животним веком наћи у ситуацији да прочитам тек изузетно мали део „светске књижице“. Све остале постојеће књиге неће ми ништа моћи да кажу. Оне ће за мене ћутати. Борхесова универзална вавилонска библиотека моћи ће да ми (пре)да тек делић свога имања. Миријаде књигâ у којима, претпостављам, почива моја радознала имагинација и, исто тако, радозналост моје имагинације, биће приморане на апсолутно ћутање: ја или нећу знати за њихово постојање, или ће краткоћа мога животног века беспоговорно одлучити о томе да огромност остатка књигâ света за мене ћути. Постоји ли унутар оваквог сазнања икакве утехе? – Могуће је, тек једна, но не неважна. Наиме, није тешко да се претпостави да између свих мојих прочитаних књигâ и оних које никада нећу успети да прочитам постоји извештај низ додирних тачака односно „ознака у немерљивој мрежи чија нам индивидуална природа остаје непознатом, али чије нам констелације пружају поглед, без обзира на то колико кратак, без обзира на то колико узак, у машинерију универзума где се све што губимо прикупља и где се све што заборављамо памти“³. И где – додајемо – све што нећемо моћи да сазнамо, јер све књиге нисмо прочитали – остаје у језику чија искушења унутар нашег бивствовања трошимо. Остаје, дакле, тамо где налазимо једну или миријаде књигâ које нисмо прочитали. Све оно кроз шта пролазим у своме животу наћи ћу у језику који ће давати одговор на моје животне ситуације и у коме ће се моје животне ситуације огледати. Тамо ћу, дакле, наћи, у пресеку, макар неке од мојих непрочитаних књига. Или ћу сам ја, штавише, са својим матерњим језиком у себи носити књигу која на другом језику никада не би могла да буде написана. Отприлике онако као што каже Алберто Мангуел да „ниједан француски аутор никада не би могао смислити ‘être ou ne pas être’ за Шекспирово ‘to be or not to be’ (...) јер им то не допушта њихов језик, а не њихово искуство, зато што су, премда је људско искуство универзално исто, након Вавилона, речи које имамо на располагању како бисмо именовали то заједничко искуство различите. Идентитет ствари овиси о томе како их називамо“⁴. На исти начин то важи и за књигу и начин како је узимамо. С

(3) Мангуел, нав. дело, стр. 111.

(4) Мангуел, нав. дело, стр. 107.

једне стране, она постоји тако што се полази од њезине потенције (овај термин преузимамо од Агамбена, прим. Б. Т.) да постоји (чита се и може бити читана), док, с друге стране, исту (књигу) можемо држати као „потенцију за непостојање“ (не чита се, није или не може бити читана). Њене „потенције“, видимо, окренуте су и према постојању и према непостојању („према животу и према смрти“). Ћутање књигâ догађа се на размеђу „нити као постојање нити као не непостојање“. То јест, с једне стране књига као таква служи сврхама ради којих постоји па у том смислу књига не ћути; с друге стране, то тако не бива, но књига буде препуштена, из којих год било разлога, нечитању, па стога књига, кажемо, ћути. На реченом размеђу, унутар усеклине, ћутање се као такво враћа „свом изворном јединству у божанском уму па се оно што је могло не бити, а било је, стапа се с оним што је могло бити, а није било“⁵. То је основна ситуација унутар које се збива ћутање књигâ. Књига је – да се поново послужимо Агамбеновим примером узетим, додуше, за посве друге сврхе – попут двају крила Арханђела Гаврила. Једно је посве светло и оно указује на чист Гаврилов однос са Богом. Друго крило је прожето извесним тамним отиском и оно симболизује да тога односа са Богом не мора да буде. Тако да, каже Агамбен, наводећи исказ једног персијског неоплатоничара, „ако Гаврила посматраш с обзиром на његов чин постојања кроз постојање Бога, онда је за његово постојање речено да је нужно, јер у том аспекту оно не може не бити. Но ако га разматраш с обзиром на његово право постојање о себи, то право је непосредно и у истој мери право на непостојање, јер такво право сналази оно што у себи нема моћ па је, стога, какво моћи не бити“⁶. У истом смислу можемо рећи и о ситуацији природе постојања књиге. Ако је посматрамо као чин постојања кроз читаоца, онда књига постоји и извршава сврхе које су јој у уобичајеном смислу намењене. Ако је пак посматрамо с обзиром на њено постојање само као објекта (начин њеног правог постојања), онда иста нема моћ уобичајене сврхе, па стога докле год јој сврхе не променимо, она ћути. Књига има две потенције, то јест да буде читана, или да читана не буде, те да у таквој ситуацији ћути, односно да бива изван своје суштинске намене. „Свака потенција истовремено је потенција за супротно“ (Аристотел: „Метафизика“). Ћутање књиге као једна од њених потенција није нешто што је мање могуће да буде схваћено, колико ни оно друго њене мисије, наиме

да буде читана. Ћутање књигâ може да буде схваћено као врста човековог греха спрам књиге, при чему Реч која увек именује свет, бива од човека одбијена тако што је он пушта да остане у за њу најнемоћнијем окружењу: у невидљивости и ћутњи. Но, такво показивање ствари књиге не мора за човека да буде безусловно катастрофално, јер се њему Реч може да објави и путем говора. У том случају човек се, макар и несвесно, окреће платонистичкој пракси када је усмена реч значила много више од писане. Зар Свети Кризостом није, како наводи Дерида у својој чувеној књизи *Писање и разлика* (*L'écriture et la différence*, 1967), говорио да би „ваљало не требати помоћ писања, него да нам се живот понуди тако чист да милост Духа замени књиге у нашој души и упише се у нашим срцима попут тинте у књиге. Будући да смо одбили милост, морамо се послужити написаним које је друга пловидба“. На темељу овог навода већ се може сагледати фантазма бити феномена ћутања књигâ кога уређује и спроводи милост Духа који у нашој души замењује књиге и, пре сваког писања икакве књиге, уписује своју милост у наша срца „попут тинте у књиге“. Дух који уписује милост у наша срца, предајући и непрочитане књиге нашој души, јесте онај Дух путем кога бисмо могли да прихватимо ћутање књигâ као вид суштости наше духовности, као жиг племенитости нашег порекла. Ћутање књигâ јесте једна мисија књиге, њеног Духа, кога ћемо дуго учити да примамо док оно (ћутање књигâ) једнога дана не замени читање. Оно што је данас сан, крај читања ће изнедрити давни почетак када је, пре доба писања, Дух одражавао и поклањао човеку целокупну своју милост некада му давану путем писања. Духовно *a priori* дела постоји, али је стваралачке природе, не интерпретаторско-понављајуће. Ћутање књигâ је испуњена пуноћа коначне бити књиге, која до тога, претходно, мора дапређеширокупустињу класичне рационалности човековог света. Јер и у ћутању књигâ дело које се налази између корица књиге остаје у суштинској вези са стварањем и то га стање у коме се нашло не узнемирава. Створено а непрочитано дело и даље остаје створено и ослобођено је статуса нествореног. Створено бива оправдано тиме што је учињено. Али, да ли је створено могуће и заувек спасти, то је право питање. „У сваком људском животу“, вели Ђорђо Агамбен (Giorgio Agamben), „јединствена је та тиха и нераскидива спрега двају деловања, спасилачке и стваралачке речи које напредују једна уз другу, али јасно одељене“⁷. Шта коме претходи, стварање искупљењу или искупљење

(5) Агамбен, Ђорђо: *Бартлби или о контингенцији*, „Meandar-media“, Загреб 2009, стр. 66.

(6) Агамбен, нав. дело, стр. 66.

(7) Агамбен, Ђорђо: „Стварање и спасење“, у: *Голоћа*, „Meandar-media“, Загреб 2010, стр. 11.

стварању, такође је исконско питање. Иако је чињеница да су „оба деловања заправо две стране исте божанске моћи ... и да се стичу у једноме бићу“⁸, те иако оба „очајнички траже додирну тачку, праг не-разлике на коме ће пронаћи изгубљено јединство (...) у оба случаја стварање и спасење не урезају више једно у друго белеге своје трајне везаности“⁹. Овај Агамбен закључак је одлучујући у погледу односа стварања и спасења. У коначној инстанци, вели Агамбен, „нема ничега што не би било предодређено за нестанак. (...) Не само да део онога што у сваком тренутку нестаје и бива заборављено – свакодневно обиље умних бљескова, протраћених речи – увелико премашује милост памћења и архив откупљења него су и уметничка дела, плод дугог и стрпљивог рада, пре или после осуђена на нестанак. (...) То значи да је крајњи вид људског и Божјег деловања нешто у чему се стварање и спасење поклапају у неспасивости“¹⁰. У свем том односу – ако је то утешно – стварање увек испонова започиње свој пут и то је препуштено личној ствари сваког ствараоца-уметника за веке векова. Ипак, у коначности, стварање не бива никако и никада спасено, „него се губи у неспасивом“¹¹. То важи како за књигу која бива прочитана, тако и за књигу која ћути у ситуацији коју називамо „ћутање књигâ“.

Дакле, како? – Било да књига говори и да је приступачна читању, било да ћути закључана између својих корица као артефакт учињеног и створеног, макар и непрожаног, извршавала она своје сврхе или не, њезина судбина се не налази под окриљем вечне спасености, но под павити нечега што је крукс свих ствари на овоме свету: она има свој пут, своје распеће, али је радост вечног спасења и трајања мимоилази те се попут звезде која се са неба „откинула“ удаљава, не налазећи спасења и трајности својих учинака нигде и никада. У књизи која говори и у књизи која ћути пребива архетип несреће са којим се и ова последња суочава не дајући приступ својим садржајима у њој скривеним, а створеним за миријаде умова који би апсорбовали њене поруке како би због тога било скраћено време и пут до коначног доласка онога шта чекамо – коначног знања о свему. Ситуација у којој књиге ћуте може бити наш удес и наша казна. До њега води, не на последњем месту, и човеково урођено зло које га наводи да из злобе и зависти према другом човеку, из обесне сумњичавости спрам других

и другачијих способности, неком ствараоцу из ко зна ког разлога (оно животињско у човеку!) затвори приступ јавности. У томе је, као што тачно запажа Ален Бадју (Alain Badiou), могуће видети и „уцену незнања коју је потребно платити сваки пут када се спознаја оставља ван реалног“¹². То, на разини човека који пише и ствара књигу, дакле на разини индивидуе (појединца), значи одбити (му) да се призна да постоје и друге истине у којима они којима их саопштавамо неће да учествују, нити желе да их прихвате. Реч је, опет, о оној животињи у човеку, о вуку који обитава у људској природи већ десетинама хиљада година.

Ћутање књигâ на разини света (дакле, више не на разини појединца, индивидуе) садржи у себи једно донекле другачије ћутање. Наиме, оно које полази од одлуке бројних индивидуа да књигу оставе неотвореном, пуштајући је да *јесте* (да буде) у свом најсиромашнијем *бити*. Тихо ћутање књигâ поврх њихове опште (визуелне) присутности јесте савршена негација њене суштинске сврхе, њихов дрзовит одговор човеку о томе шта је он и чему у крајњој линији тежи: да поништи Знање, не би ли живео у есенцијалној тишини, у самоћи природе, у својој анималности, придајући глас реченом, а никако написаном. Ћутање књига је знање, унапред скептично знање, да нећемо, чак ни са књигом која је отворена стићи до тачке ослонаца, јасноће и појашњења, због чега је иначе, наводно, свака књига написана. Свако појављивање је ионако у нестајању, а тек оно што се пред оком не појављује и оно што пред ухом ћути, тек то неће локализовати нити учврстити икакво знање, но је ту да нас само заведе да мислимо да у том ћутању у некој далекој коначности ипак некакво знања има, да ће опстати, да ће се оно једном појавити па стога, хајде да га потражимо баш и у књигама које су својевремено имале судбину да ћуте. Те варке се никада нећемо ослободити. И то је добро. Ми обитавамо увек у дискурсу који нам говори да ако нека књига већ постоји, иста мора нешто да нам саопшти, па исто толико и књига која ћути, чије су корице за нас затворене, хоће, наводно или вероватно хоће, нешто да нам каже. Књига која ћути постоји и стога је ми не можемо показати као мртву, јер њено мртваштво нам измиче у ономе нечем што нам казује да она постоји па самим тим иста не може нешто а да не садржи и која нам, према томе, може нешто рећи. Књига која ћути је оно ван-књиге књига. Дакле, пошто као предмет постоји само уколико ћути – а знамо да ћути – стога и не можемо да је одбацимо као не-књигу. Највише од свега што у таквој ситуацији можемо да разумемо јесте да са највеће могуће удаљености или пак са најближе могуће близине

(8) Агамбен, нав. дјело, стр. 13.

(9) Агамбен, нав. дјело, стр. 14.

(10) Агамбен, нав. дјело, стр. 15–16.

(11) Агамбен, нав. дјело, стр. 17.

констатујемо да је књига која ћути уистину књига. Свеједно је, наине, да ли смо се највише што смо могли приближили књизи која ћути или смо је гледали са највеће могуће удаљености, њу ћемо увек наћи у нечему што је изузима од књиге али истовремено је и не негира и од онога што се означава као неегзистентно. Ћутање књигâ – његов феномен – могуће је покушати схватити и „дијагонално“. Тај подухват захтева разговор у правцу разлике између бивствовања и бивствујућег. Када у том смислу Дерида нуди појам „рАзликe“ („différance“) он жели, каже Алан Бадју, „да укаже на један јединствен термин који ће моћи да активира разлику бивствовања/ бивствујуће у тачки њеног узмицања. (...) А рАзлика у свом чину очигледно се налази у тачки узмицања сваке опозиције између бивствовања и бивствујућег, и немогуће ју је у било ком смислу свести на фигуру те опозиције“¹², наине, опозиције између бивствовања и бивствујућег. Видимо, другим речима, да није могуће „активирати“ разлику између књиге која се да читати и књиге која се не да читати (која ћути), јер у оба случаја говоримо о књизи па, сходно томе, и једна и друга „књига“ јесу – књига. Ако се ова друга понаша као неегзистентна, она није нешто што не постоји, што не егзистира. Дерида и иначе за овај феномен о коме овде пишемо каже: „Када напросто тврдите да оно не егзистира, онда не схватате да оно *постоји*“*. Заправо, у овом случају и гледе овог феномена клизи се „од бивствовања ка неегзистенцији, а затим од неегзистенције ка бивствовању“¹³. Само се тако овај феномен може објаснити. Књига која се да читати и књига која ћути нису простори „супротности између тврдње и негације“ (А. Бадју), односно за овај феномен „више није веродостојна она разлика између тврдње и негације“ (А. Бадју) него да рАзлика носи собом постојање. Ми књигу која ћути можемо да опипамо. Да у њој постоје речи, то знамо. На темељу тога знамо да се ту успоставља однос клизења „између бивствовања и егзистенције“. Речи у књизи која ћути морају, као и сваке друге речи, да имају нешто што их држи унутар принципа саопштавања нечега, а ипак, стога што ми не знамо шта оне у књизи која ћути саопштавају, (јер су затворене између њених корица), она се, по речима Дериде и Бадјуа, води као нешто што не егзистира (*имати на уму претходну Деридину тврдњу), док је ми називамо књигом која ћути, а целокупан феномен – ћутање књигâ.

Само за човека постоји идеја књиге па стога

(12) Бадју, Алан: „Мали џепни пантеон“, Карпос, Лозница 2014, стр. 129.

(13) Бадју, нав. дјело, стр. 133.

ниједна књига заправо не ћути. Негативитет ћутања књигâ могуће је сагледати као чињеницу да је и та књига која ћути саткана од речи и да је написана. То је чини књигом. Међутим, када говоримо о разним видовима ћутања књигâ до сада смо се у овом огледу једва дотакли удела човека који, претходећи књизи, јесте суштинска могућност књиге, онај који књигу пише и отвара, исконски Јевреј упућен на писање и Књигу, увек располоућен између усмене и писане речи, говора и слова. „Разлика између говора и писма“, каже Дерида у огледу „Едмон Жабес и питање књиге“, „јесте кривња, Божји гнев који излази из себе, изгубљена непосредност и мука изван врта“. Па наставља, наводећи Жабеса: „*Врт је говор, пустиња је писмо. У сваком зрну песка изненађује нас знак*“. И поново Дерида: „Жидовско искуство као рефлексивна, раздвајање живота и мисли, значи пролажење књигом као бесконачном анахорезом између двеју непосредности и двају самоидентитета. (...) Пустињска је књига од песка“. И коначно, опет Дерида цитира Жаберса: „*Заграби мало песка ... спознат ћеш тада узалудност речи*“¹⁴. Ако се одлучи за слово и писање, човек се заветује књизи. „Гад све обитава у књизи. И (саме) књиге. Стога књига никада није довршена“. (Жак Дерида). У тој бесконачности производње књигâ и твоја књига мора бити прочитана. Мора! Али, да ли је? Моја књига, на пример, није. Моје књиге ћуте. Постоје, али ћуте. „Писати значи повући се“, каже Дерида. Али од оних који пишу не повлаче се сви. Шта садрже ове две посве различите судбине писца? - Ја не знам. Подвојен сам између мудрог човека и онога кога називају обичним човеком. Мудар човек каже: „Бити песником значи умети пустити говор. Пустити га да сам говори, а он то може једино у напису. (...) Пустити писмо значи бити ту само зато да га пропустимо, да будемо прозрочним елементом његове поворке: све и ништа. У односу на дело, писац је истовремено све и ништа. Попут Бога“¹⁵. У том смислу моја судбина писца одговара овако дефинисаном „моделу“. Али, у Жабесовој „Књизи питања“ такође се вели да није довољно само писати него на темељу њега имати и име, да је важно „звати се“ (да се „ваља звати“). Међутим, између имена и писања (написаног) моје име и оно што стоји изнад његовог потписа су се изгубили. И текст и име су се изгубили. И име и дело ћуте, као да дело није написано као да имена које га је написало нема. Моје књиге ћуте. И овај други

(14) Дерида, Жак: *Писање и разлика*, „Шахинпашић“, Сарајево 2007, стр. 73. У наведеном одељку Дерида наводи Жабесову (E. Jabès) „Књигу питања“. Прим. Б. Т.

(15) Дерида, нав. дјело, стр. 74–75.

„модел“, видимо, такође одговара мојој ситуацији писца. Ако у мени постоји потреба да се моје „постојање размени са словом“, онда исто тако у мени постоји потреба да се моје писање размени са Другим. На овом другом путу, путу размене збива се пак ћутање. Збива се ћутање мојих књига. Али, добро је мени и тако како је, рекао бих. Ионако „писање, оно што се назива писањем, претпоставља приступ духу преко одважности да се изгуби живот, да се умре у природи“. Та чињеница није мала утеха. Оставићу дело а оно ће после ћутања сâмо наћи пут према институцијама, према Другом. Уколико тај пут нађе! Можда ће га наћи тињајући?! Дуго тињајући. Јер, могуће је да једнога дана све прелази у књигу, ону књигу која говори, чије су вратнице раширене. Зар се, попут Жабеса, не може рећи: „Светиљка је на моме столу, а кућа је у књизи. / Коначно ћу становати у кући“. Али шта уколико књиге више не припадају епохи бивствовања? – Овим питањем напуштамо, поводом проблематике о којој овде говоримо, раван пишевог немира и окрећемо се њеној широј равни, питајући: шта се догађа уколико претпоставимо да је „бивствовање нешто што је радикално изван књиге“¹⁶. „Шта ако се бивствовање-свет, његова присутност, смисао његова постајања“, како то сугерише Жак Дерида, „откривају само у нечитљивости (...) која више није у дослуху са изгубљеном или потребном читљивошћу живота?“¹⁷ – како онда да се поставимо спрам наговештаја тих могућности? – Можда тако, одговарамо, што бисмо могли да претпоставимо да предмет тих питања – присутност бивствовања у књизи – ипак „успавана“ обитавана у књижевном делу те да је посве разумно да прихватимо чињеницу да унутар једне књиге увек наилазимо на присуство две: „књиге живота“ и „књиге мртвих“ и у којима се живот (ипак) „не пориче више неголи се потврђује“¹⁸. Једна књига представља увек разлику две књиге. Израз лукавства и чуда самог живота. „Сâм живот се, каже Дерида, у књижевности пориче да би могао боље опстати. Да би могао боље бити“¹⁹.

Ћутање књига – тема је – видимо, философска, колико и посве приватна, индивидуална и стога болна. Ћутање моје књиге, авај, не може ме спасти од заборава што је човекова основна жеља спрам смрти која га очекује. „Човек је заљубљен у бесмртност а то га чини пријемљивим за Божје сурогате“, каже Роб Римен (R. Riemen), понављајући тако Сократов науку. Ћутање књига

(16) Дерида, нав. дјело, стр. 76.

(17) Дерида, нав. дјело, стр. 81.

(18) Дерида, нав. дјело, стр. 82.

(19) Исто.

је, с друге стране, суштинска проблематика цивилизације у којој живимо. Они који допуштају да моја књига ћути јесу тек на први поглед злобници колико спрам мене, толико и спрам цивилизације у којој обитавају. Разумем стога у том светлу њихову жељу да моја књига ћути а да њихове књиге казују и буду изложене у свим изложима књижара једне провинције или света, свеједно. Ја им, са своје стране, желим да буду поводом својих књига награђивани, јер то је ствар незајаза, неестетског и неотменог духа људи, колико и ствар дивљачне природе поданика капитализма и животињске природе у човеку. Једно и друго иду заједно, руку под руку. Племство духа не тражимо тамо где књиге не ћуте, нити тамо где, разодевене и отворене попут јавних жена, говоре булазнећи речи отровне за свет, подајући се медијима, политици, академијама и буци дана. Књига која говори политизује дух, ограничава стварност, не задржава за себе никакву отмену тајну. Она говори о циљу, а циљ је срећа коју ће остварити политика, дакле већ по дефиницији нешто што је без духа и неморално.

Ћутање књига има и једну повесно-философску страну своје појавности. Високоетичним садржајима једне књиге забрањен је приступ у свет. И зато такве књиге, кажемо, ћуте. С друге стране, уколико такве књиге доспеју до говора оне бивају одбачене, о њима се не говори па, стога, оне и у овој ситуацији ћуте. Ако имамо на уму племените намере понеких књига а оне, упркос томе, не говоре, морамо се запитати шта је томе узрок. Да ли су такве књиге умрле у *повести* (у ужем смислу те речи) а смрт им је одређена укусом једног времена и њеним духом или се исте ипак могу пробити, упркос силним забранима, према ономе што се у човеку још очувало, према његовом племству духа? Одговорити на ово питање значи измерити, покушати измерити, шта је од човека још остало. Можемо ли у заборава бивствовања очекивати гласност књиге? – Можемо, уколико се позовемо на етички однос спрам Другог (*autrui*) који би нам омогућио простор да књига истински проговори. „Пролазак и излазак према Другом“ (Ж. Дерида) охрабрио би књигу да се отвори, да проговори. „Реч је о томе да се у голом искуству одреди простор, шупљина у којој се она може чути и у којој треба да одзвања“²⁰. То би могла бити места попут разумевања стварања као истовремено стварање, позивање и зазивање Другог да учествује у том стварању, разумевање бивствовања као подручја активности у „драми постојања“ те разумевање бивствовања на разини истине бивствовања као темеља „у којем се

(20) Дерида, Жак: „Насиље и метафизика“, у: *Писање и разлика*, стр. 88.

метафизика, као корен дрвета философије, држи и из којег се она храни²¹. Не на последњем месту, било би то указивање на постојање бојазни и страха који лежи унутар „стајања у отворености бивствовања“, у „подношењу-до-краја тог стајања-у (брига) и о устрајавању у оном што је крајње (бивствовање к смрти), јер они заједно чине пуну суштину егзистенције“²². У оквиру оваквих места која су за нас кључна места ради којих се књига мора да отвори, проговори и да не ћути мора, међутим, бити добровољно смештен и други човек, Левинасов *Други* са којим се сусреће Ја. Тај однос са *Другим* (до)пушта довољан разлог да књига више не ћути, те да се тако отвори својој суштини. Овом отварању присуствује, дакако, и етичка разина односа Ја-Други, који ваља да буде темељни упут и разлог отварању и не-ћутању књиге. То, међутим, припада једном широком пројекту, не садашњости књиге. Данас књиге још ћуте. Ћутање књига није насиље над човеком, но насиље човека над књигом. Човек добија од књиге само оно што заслужује. За сада је то ћутање.

(21) Хајдегер, Мартин: Увод за „Шта је метафизика“, Плато, Београд 2003, стр. 324.

(22) Хајдегер, нав. дјело, стр. 331.

Испред је оно *боље књиге* и жудња за њиме. Та жудња има своје време. Она ће се остварити када човек буде желео да чита књигу, али не ону коју је он написао, него књигу која је њега написала не би ли му рекла какво је, у ствари, он биће. Ћутање књига је ћутање човека. Свако трагање за ћутањем књига јесте трагање за ћутањем човека и разлогом његовог ћутања док се он налази усред опасности. Ако је ћутање књига везано за ћутање човека, онда не постоји питање „зашто књиге ћуте?“, јер се у постављеном питању налази одговор кога је поставио човек који пише књиге. Другим речима, у човеку је одговор који треба да зна због чега пише књиге које су њега написале не би ли му рекле да је ћутање књига у њему, јер он не мари за себе, колико ни за своје природно окружење у коме намешта себи замку и евентуално своје будуће уништење и нестанак. „Стога је ћутање реч која то није“ (Ж. Батај) а човек у економији свога бивствовања остаје одговоран за сусрет са собом путем рике књига створеним за њега.

ДИСК 2, мајолика, 1983. год.

Мухарем Баздуљ

МУХАРЕМ БАЗДУЉ | СЛУЧАЈ МАЛАПАРТЕ

Има у књизи преписке Мишела Уелбека и Бернара-Анри Левија *Државни непријатељи* једна узредна опаска овог потоњег које се често сјетим. Уз сву свијест о томе колику је карикатуру естрадни филозоф у раскопчаној бијелој кошуљи направио од себе у посљедњих пар деценија, деси се у тој књизи опет да се читалац присјети зашто је и како у младости овај ипак од себе направио „дечка који обећава“. Има ту начитаности, вјере у моћ ријечи и вјештине да се непримијеђене истине афористично искажу. Опаска на коју мислим вели како су „Малро и Малапарте најпотцјењенији писци двадесетог вијека“. Примједба је моћна јер је, с једне стране тачна, док је с друге алитерација у презименима претвара скоро у стих. Такође, у уму читаоца који нешто зна о обојици одмах се у глави почне слагати понешто плутарховски „паралелни“ есеј.

Паралела Малро – Малапарте нека чека, међутим, бољу прилику. Уосталом, тај есеј би се идеално састојао из три дијела: први о Малапартеу (ипак је старији), други о Малроу, и трећи заједнички. Ово што слиједи је подсјећање на „случај Малапарте“.

Родио се у Тоскани, у Прату, 9. јуна 1898. године као Курт-Ерих Зукерт. Ево како основне чињенице из првог поглавља „подмуклог деловања биографије“ сажима Небојша Здравковић: „Отац му је био Немац, мајка Италијанка. Као шеснаестогодишњак добровољно се пријавио у француску војску, и, током Првог светског рата, борио против Немаца. Из школе, где је био одличан ученик, побегао је и пешке прешао француску границу да би постао француски војник у одељењу бацача пламена. На бојишту се надисао отровног гаса фозгена и то оштећење плућа пратиће га до краја живота. Бива и рањен, и одликован ратним крстом с палмама. Затим прелази на италијанску страну, међу борце алпске дивизије, и бива рањен у груди. После рата упушта се у многе љубавне авантуре, пише политичке памфлете, често цензурисане и забрањиване, и

води многе полемике, рецимо са социјалистом Пјетром Ненијем и футуристом Маријом Карлијем. Започиње и дипломатску каријеру, па одлази у Варшаву, али брзо диже руке од дипломатије и потпуно се посвећује новинарству и писању. Мења и своје име. Пошто је прочитао неку сатиру с насловом *Малапарте и Бонапарте*, одлучује да убудуће његов грађански статус буде под именом Курцио Малапарте. Наполеон се звао Бонапарте, а ствар се завршила лоше; ја се зovem Малапарте, па ће се ствар добро одвијати, рекао је једном. На италијанском језику, malaparte значи зла страна“.

Поменута промјена имена дешава се 1925, кад је Малапартеу двадесет и седам година. Мада неће доживјети ни шездесети рођендан, Малапарте је, попут Лингера, један од оних који је знао да дуг и испуњен живот може имати само онај коме до живота није превише стало. Имајући у виду густину његовог досадашњег живота те ратне и не само ратне ризике кроз које је прошао, двадесет и седма година, она у којој ће деценијама касније умирати рокенрол хероји, она од које почиње његов живот под новим именом, дјелује као симбол далеке тачке до које је добацио, тачке од које почиње нови живот. А ни тај нови живот неће бити лишен ризика. Напротив.

Од 1926. године, интензивира се Малапартеов живот новинара, уредника и јавног интелектуалца. Оснива часопис *900*, уређује *Fiera Letteraria*, а затим и торинску *La Stampa*. У трећој деценији двадесетог вијека он је познат као прононсирани, данас бисмо рекли, десничар, мада је заправо данашњу терминологију немогуће примјењивати на прошлост. Фраза „фашистичка лјевица“ данас би многим дјеловала као оксиморон, али заправо представља тачан опис онодобне Малапартеове политичке позиције. Ево како то описује Здравковић: „Његова убеђења су парадоксна, али он у њих, тих двадесетих година прошлог века, потпуно верује. Заговара, рецимо, могућност

новог друштвеног пројекта који би истовремено почивао на руском колективизму и италијанском индивидуализму. Такав приступа фашистичкој левици и чак постаје, унеколико, теоретичар италијанског фашизма у којем се, у том часу, боре две струје: на једној страни – заговорници повратка природи, на другој – поборници технологије и футуристичког концепта“.

Ипак, као што није могао да буде дипломата, односно као што није могао да се до краја уклопи у било који бирократско-колективистички пројекат, мада је увијек имао разумијевања за ту чежњу, тако Малапарте није могао дуго бити ни лојални поданик било којег поретка, макар му неко вријеме био и теоретичар. Године 1931. он објављује прву од књига које ће му донијети свјетску славу, прву од књига по којим га и данас памтимо. Наслов те књиге постао је пословичан. Она се зове *Техника државног удара*. У предговору једном од каснијих издања ове књиге, предговору писаном с прољећа 1948. године, Малапарте биљежи: „Мрзим ову своју књигу. Мрзим је из дна душе. Донела ми је славу, ту беду коју називамо славом, али и колико невоља. Због те књиге упознао сам затвор, прогонство, издају пријатеља, подмуклост противника, егоизам, људску пакост. Из те књиге проистекла је глупа легенда која од мене ствара циника и суровњака, окрутну личност, неку врсту Макијавелија у кожи кардинала од Реца, а ја сам само писац, уметник, слободан човек који јаче осећа туђе но сопствено зло“. Пишући о рецентном хрватском издању ове књиге, Адриан Цвитановић је примијетио: „Технику државног удара не треба читати као приручник за потенцијалне извршитеље државног удара. Сасвим супротно, њезина је намјера показати начине очувања мира и стабилности у сувереној држави, јер је ауторова намјера била показати како су освајање и одбрана власти технички проблем, а не политички. Малапартеова је жеља бранити слободу, како је то сам често истицао. Тај занимљив и превртљив дух читавог је живота упорно бранио слободу, што му је била јединим животним циљем“. Овај увид је, с једне стране, на трагу начина на који је сам Малапарте, нарочито *post festum*, желио да се тумачи његова књига. С друге пак стране, ту се превиђа да је Малапартеово дјело ипак дио оне традиције модерне европске мисли чији је зачетник, на извјестан начин, Ниче и којој су политичке злоупотребе скоро па загарантоване.

Мада је објављена прије него је Хитлер дошао на власт, овај се у њој, како се то каже, препознао. Након Другог свјетског рата Малапарте се присјећа: „Хитлер се, чим је дошао на власт, постарао да моју књигу, декретом саксонског гаулајтера, осуди на спаљивање на главном тргу, целатовом руком, како налаже нацистички ритуал. Моја *Техника државног удара* била је бачена на

исти пламен ломаче која је многе књиге, осуђене због политичких и расних разлога, претворила у пепео. Не задовољивши се тиме што је спалио моју књигу, Хитлер је затражио од Мусолинија и моју главу, и добио ју је. Запањеност и у Италији и ван ње била је огромна. Десило се први пут да су неког италијанског писца затворили, не због ‘завере’ већ због литерарног дела“.

На Хитлеров захтјев Мусолини депортује Малапартеа на Липарска острва. Писац ће тамо бити у заточеништву од 1933. до 1938. године. Године 1936. Мусолини лично наређује да се покрене истрага која је требало да утврди да ли је Малапарте Јеврејин. Као да му је требала и „расна“ потврда пишчеве кварности. Испоставило се, међутим, како пише Малапарте „да ни мој отац, ни моја мати, ни њихови родитељи, ни родитељи њихових родитеља нису сносили одговорност за моју *Технику државног удара*. И поред тога, наредио је нову истрагу 1938, поводом ступања на снагу расних закона, на велико запрепашћење Дина Алфијерија, тадашњег министра за културу, коме је Мусолини наложио ту узалудну и смешну инквизицију. Авај, нисам био чак ни Јеврејин“.

Након што је ослобођен, Малапарте на Каприју почиње да гради кућу која ће касније постати чувена као *Casa Malaparte*. Изградио ју је до 1941. „У ту кућу су му долазили Пабло Пикасо, Т.С. Елиот, Жан-Лик Годар (који је тамо снимао свој ‘Презир’, са Брижит Бардо и Џеком Пеленсом), Езра Паунд, Андре Бретон и низ других пишчевих пријатеља, од Кине до Финске и Америке. Долазио је и генерал Ромел, на путу за Африку где га је, код Ел Аламејна, ишчекивао коначан пораз“.

Управо с Другим свјетским ратом и са поразом, односно са концептом и доживљајем пораза започиње права прича о Малапартеу. Као и Јингер, он је био одликовани ветеран Првог свјетског рата, али за разлику од Јингера у Другом свјетском рату није примарно био војник, него ратни дописник. Већ крајем тридесетих, непосредно након изласка из заточеништва, он најприје одлази у Етиопију као специјални извјештач листа *Corriere della Sera*. Годину-двије касније, већ је по Европи, на Источном фронту, рецимо, у Украјини. У то вријеме већ почиње да настаје једно од два његова ремек-дјела: роман *Kaputt*. Милан Кундера вели како је Малапарте „са *Kaputtom* не само написао једну значајну књигу него је открио и форму која представља потпуну новину и припада само њему“. (С том формом Малапарте постаје заиста велики писац, тачније романсијер. И дотад је он исписао многе „интелигентне и сјајне“ странице и увиде, али форма коју је са *Kaputtom* зачео мијења парадигму европске и свјетске умјетничке прозе.)

Кундера изврсно описује у чему је тајна оригиналности овог дјела: „Шта је та књига? На први поглед то је репортажа ратног репортера.

Изузетна, чак сензационална репортажа, јер, као репортер листа *Corriere della Sera* и официр италијанске војске, он крстари окупираном Европом са слободом неухватљивог шпијуна. Свет политике отвара се пред тим бриљантним посетиоцем салона (...) Ова репортажа и није репортажа; она је књижевно дело чија је естетска намера толико упадљива, толико очигледна да је осетљивији читалац спонтано искључује из контекста сведочанстава какве доносе историчари, новинари, политиколози, писци мемоара. Естетска намера књиге најбоље се види у оригиналности њене форме. (...) Догађаји нису организовани као хронолошки след репортерских искустава; намерно хетерогени, догађаји су у сваком делу књиге смештени у више историјских тренутака, и у различита места“.

Међу мјестима којима се Малапарте бави је и Балкан, односно Југославија. Међу најснажније странице ове књиге спадају оне о бомбардовању Београда, а међу најцитираније Малапартеове текстове уопште спада одјељак *Kaputta* о његовом сусрету са Антом Павелићем. Генерално гледајући, вјероватно у свјетској литератури нема утицајнијег текста о звјерском карактеру Павелићевом и злочиначкој природи НДХ од овог Малапартеовог. (У контексту поређења са *Кожом*, другим Малапартеовим ремек-дјелом, Кундера *Kaputt* описује као дјело „ангажованог писца“ и поставља занимљива питања: „На позорници *Kaputta* врло често се појављују стварне историјске личности, што изазива недоумицу: како разумети та места? Како извештаје новинара поносног на тачност свог поштеног сведочења? Или као измишљотину писца који с пуном песничком слободом доноси властито виђење тих историјских личности?“).

Kaputt је објављен уочи краја рата, 1944. године. Малапарте у то вријеме већ пише *Кожу*, која излази 1949. Поново Кундера: „У *Кожу*, рат још није завршен, али је његов исход већ јасан. Бомбе и даље падају, али сад на једну другу Европу. Питање ко је целат а ко жртва јуче се није постављало. Сада су, од самог почетка, добро и зло замаглили своја лица: нови свет још није довољно познат; непознат је; загонетан; приповедач има само једну извесност: сигуран је да ни у шта није сигуран. (...) У *Кожу* његов говор није ни хладан ни јасан. И даље је ироничан, али та иронија је очајничка, често пренаглашена; он претерује, противречи самом себи; својим речима повређује и себе и друге; тако говори човек који пати. Не ангажовани писац, већ песник“.

Најновије српско издање *Коже* (превела Јелена М. Ристић, Лагуна, Београд, 2016) с разлогом је објављено у библиотеци Американа, као друга по реду књига у овој помно осмишљеној едицији, одмах након *Америке* Франца Кафке. Занимљиво

је да је Милан Кундера искрено фасциниран објема овим књигама, и Кафкином *Америком* и Малапартеовом *Кожом*; о *Кожу* је написао и сјајан есеј који овдје широко цитирамо, а који је Лагунином издању природан као поговор. *Америком* се, између осталог, бави у књизи *Изневјерене опоруге* гдје, између осталог, каже како је Кафка „створио властиту слику Америке према неком другоразредном штиву, старим олеографијама, тако да се слика Америке у његову роману (намјерно) састоји од клишеја“. Одлична је и откривалачка ова Кундерина примједба о стварању слике Америке према другоразредном штиву, према старим олеографијама. Оно што је ту још важно додати јест да нити је Кафка први који је стварао такву слику Америке, нити је, наравно, посљедњи. Чак и писци који нису писали о Америци, а да је нису ни видјели, чак и писци, дакле, који су писали својеврсне путописе и репортаже из Америке, често су заправо писали о слици створеној посредством другоразредног штива и старих олеографија. Те европске визије Америке неисцрпна су тема заправо и колико год у неком смислу биле паневропске, толико се опет, у неким аспектима, и типски разликују, а у односу на језик и културу у којима настају. Чисто примјера ради, једна се вертикала може повући кад је ријеч о њемачкој умјетничком доживљају Америке: од пословичног Карла Маја преко овдје коментарисаног Кафке па до Хандкеа и Вима Вендерса, а нека посве друга кад је ријеч о Французима: од Токвила до Бодријара. Малапартеова визија Америке такође се без остатка уклапа у европску традицију дајући јој нешто ново, нешто своје. Његова Америка је заправо слика Американаца који су Европу ослободили од фашизма. Али важнији од слике Америке и Американаца је прецизан снимак ембриона данашње Европе, а то је поражена Европа. „Нова Европа рођена је из једног огромног пораза, коме нема равног у њеној историји; први пут, Европа је била потучена, Европа као таква, читава Европа. Потучена прво лудилом свог сопственог зла отеловљеног у нацистичкој Немачкој и потом ослобођена с једног краја од стране Америке, а с другог од стране Русије“.

Слутња тога како из пораза настаје нова Европа најполитичнији је аспект Малапартеовог опуса, једног од (поново уз Малроов) најполитичнијих књижевних опуса модерне европске књижевности. Описујући како „најмодернија од свих војски, америчка војска улази у Европу кроз антички град Напуљ“, Малапарте здружује око репортера са интроспекцијом врхунског есејисте. Резултат је умјетничка проза којој нема преседана, белетристика, лијепа књижевност, и поетична и политична.

Малапартеов живот у дванаест година послје рата парадигматичан је и литераран. Његове

политичке симпатије сада се вежу за лјевицу и он постаје члан Комунистичке партије Италије: „Путује у Русију, где ће се срести са Стаљином, и у Кину, где ће се видети са Маоом. Планира и да кроз целе Сједињене Америчке Државе прође на бициклу. Умреће од рака на плућима, у Риму, 19. јула 1957. године. Кућу на Каприју тестаментом ће оставити Народној Републици Кини...“.

Занимљив је скицозни портрет Малапартеов који у свом дневнику (Бронзана врата) непосредно након смрти испишује пољски писац Тадеуш Бреза. Ево карактеристичног одломка: „Несумњиво је да је реакција срца у Малапартеа реакција нормалног, осећајног, људског срца. Али он је не само човек, него је Талијан, и то Талијан пун патриотизма, па чак и шовинизма. Гледа он на овај свет који се циганчи продајући све и сваког. Његов дух се радује због тачности савремених резултата који се изводе из вечитих, историјских узрока. Стиче се утисак да се он у тој појачаној атмосфери прокурваности осећа растерећен, да се осећа као Индус који се купа у Гангу, спирајући своју прљавштину у реци која носи дебео, пенушав покривач од туђе прљавштине. (...) Малапарте, тип изузетног интелектуалца и крајњи индивидуалиста, био је човек кога је увек импресионирала људска маса. (...) Интелектуалци су такви да их узбуђује маса људска, састављена од људских јединки које њима ништа не говоре и којима они немају шта да кажу. Али њихова усамљеност на неки начин се смањује услед гомиле“.

Ове године се, дакле, навршава тачно шест деценија од Малапартеове смрти. Период након његове смрти дужи је, значи, од трајања његовог живота. И мада с почетка цитирана оцјена о његовој потцијењености стоји, и она сама као да свједочи да свијест о важности Малапартеовој полакорасте. Има у његовој прози много елемената који је чине скоро застрашујуће авангардном и примјереном нашем времену. Ту је најприје

инсистирање на „извесној истинитости“, затим „свест о форми“, снажан елемент проживљености и аутобиографизма који читаоца увјерава да је „димљива лампа фантазије“ угашена и да се у тексту суочава са стварношћу каква јесте. Такође, уз сву укоријењеност у културу Запада те кроз способност да у тој култури препозна историчност (старе) Европе и новум Америке, Малапарте се не задовољава спознајом центра него жуди и за периферијом свог свијета, отварајући се истовремено и према другим свјетовима. Напосљетку, однос масе и моћи, појединца и руље, идентификовање кључног конфликта у времену након Кјеркегоровог откривалачког усклика „Гомила је лаж“, представља увијек присутан мотив у Малапартеовом писању. Све то иде скупа са пјеснички сугестивном реченицом и са биографијом која скоро андрићевски и сама по себи мапира мјеста, датуме и персоне трајних историјских ломова.

На самом крају *Коже*, наратор не жели да пође у Америку свјестан да је Европа његов свијет и да су „беда, глад, страх, нада – чудесне ствари. Чудесније од богатства, чудесније од среће“. Посљедње ријечи које наратор изговара (а ваља нагласити да их изговара тихо) јесу: „Срамота је добити рат“.

У једином дијелу Европе у којем и генерације пола вијека млађе од Малапартеа знају шта је рат, ове ријечи звоне на посебан начин. Цијела *Кожа* за нас зато није само историјски снимак давног ембриона свијета чији смо дио. Она је и рудник актуелних аналогија, књига која нам о нашем постратном друштву говори на неупоредив начин, онако како нам је о нашим ратовима говорила Камејева *Куга*. И није у том смислу случајно и у складу је са законима свијета и књижевности, законима љепоте и симетрије, што се прво поглавље *Коже* зове баш – Куга. Треба читати Малапартеа да би се ствари, можда, добро одвијале.

ЧАМАЦ, патинирана теракота, 2004. год.

Слободан Радовановић

СЛОБОДАН
РАДОВАНОВИЋ

ЕЛЕМЕНТИ ФАНТАСТИКЕ У КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ МИКОЛЕ ГОГОЉА

(185 година од приповетке *Виј*)

Микола Гогољ углавном је познат најширој читалачкој публици по свом роману – *Мртве душе* (поеми, како га је назвао), комедији *Ревизор* и приповеткама из петроградског живота. Уобичајено тумачење његових дела, посебно у XX веку, у његовој другој половини, а и касније, је да је он у својим делима зналачки критиковао аномалије тадашњег руског друштва, генијално их приказавши у својим уметничким делима. Те аномалије су се, наравно, показале као општељудске и због тога је Гогољево дело постало универзално и свима разумљиво. У приказивању негативних појава у тадашњем руском друштву, а што се показало као нешто што важи у свим друштвима и свим временима, Гогољ је ненадмашан књижевни мајстор и његову сатиру и уопште уметнички начин изражавања многи критичари су прихватили као изузетно успешну у уметничком смислу. Тој констатацији нема шта посебно да се дода, јер се показала као тачна.

Друга област Гогољевог стваралаштва, у којој је такође досегао уметничке врхове, приповетке са фантастичним садржајем, уз обиље украјинских фолклорних елемената, његово стваралаштво из доба младости или није толико наглашавано у историји књижевности (често је само сумарно наведено), или му се не придаје онај уметнички значај који заслужује, већ се само наводи као нешто што је спектакуларно, интересантно, без неке дубље анализе.

Гогољ је такође познат и као писац чије су приповетке биле погодне за писања нове књижевне врсте у XX веку – филмског сценарија.

О тој чињеници ваља писати посебну анализу и свеобухватно приказати стручно гледање на тај феномен.

Многи критичари, теоретичари књижевности, есејисти, Гогољевој склоности ка иреалном, фантастичном, тумачили су на тај начин да он није успео да се ослободи украјинских фолклорних елемената у себи, да је био својеврстан роб тог и таквог фолклора и те исте традиције, те да је услов за „квалитетно“ књижевно стваралаштво управо напуштање значаја тог истог фолклора и традиције, или пак непридавања неког већег значаја истом. Како Гогољ то, по њима, није успео, та дела се тумаче само као пример нечег што је плод уметникове романтичарске маште, као нешто што у крајњој линији и није значајно за критичарско изучавање. Критичари оваквог погледа још сматрају да је свакако корисно прочитати и такве једне приче, као и сазнати разноврзне догађаје пуне маште и фантазија, али да та дела не треба схватати као дела већег уметничког квалитета, поготову не као дела која ће имати велики утицај на читаоце и будуће генерације.

На осврт на поменуте тврдње треба нагласити да је управо супротно. Гогољу овим фантастичним приповеткама не „плаћа данак“ украјинском фолклору, кога не може да се ослободи у свом стваралаштву, већ је у њима дао један нови угао уметничког гледања на живот и појаве у њему, са доста, што је Гогољу врло својствено, присутног свежег хумора у дешавањима која су често врло мучна и онострана.

Друга група критичара и историчара књижевности сматра да је Гогољ у својим приповеткама приказао мрачније стране људске душе кроз догађаје везане за украјинско село и односе људи у њима, а садржаји тих приповедака су често

препуни романтичарских елемената и самим тим нису везани за реалан живот, а да је тек у својим „зрелим“ делима (посебно у *Петроградским приповеткама*) и роману *Мртве душе* приказао своју праву вредност великог књижевника, који немилосрдно критикује негативне појаве у руском друштву тога времена. Изузетак од ових схватања је и тумачење великог руског критичара Висариона Г. Бјелнског, који, између осталог, сматра да се у својим *Украјинским приповеткама* Гогољ својим ванредним хумором у приказивању односа међу јунацима тих приповедака, у великој мери приближио реализму. О тој чињеници свакако треба дати својеврсну анализу у неком другом есеју.

На овом месту ће се говорити о Гогољевом стваралаштву из првог периода његовог стваралаштва, младалачког периода, а првенствено ће се говорити о његовој приповеци *Виј*, као делу које је круна стваралаштва у његовом „фантастичном“ периоду стваралаштва. Ова приповетка је и најпознатија у свету, везано за његово стваралаштво базирано на фолклорним елементима са елементима фантастике и иреалног.

После прве његове збирке приповедака *Вечери у засеоку крај Дикањке*, коју чини читав низ прича пуних фантастике и враћања дубоко у прошлост Украјине и украјинског народа, људи и имена који дефилирају кроз ове приповетке, а који заслужују посебну анализу и обраду, Гогољ објављује своју другу књигу приповедака *Миргород*, која ја први пут штампана 1835. године, а која је имала поднаслов *Приповетке које чине наставак „Вечери у засеоку крај Дикањке“*. Из историје књижевности познато је да ову, другу књигу, чине следеће приповетке – први део: *Старовремске снахије* и *Тарас Буљба* и други део: *Виј* и *Како су се посвађали Иван Иванович и Иван Никифорович*. Само је *Виј* по садржини наставак прве Гогољеве књиге, *Тарас Буљба* је, пре свега, историјска приповетка, боље рећи роман, док су остале две приповетке везане за социјални, реални ниво друштвеног живота Русије тога времена и у њима нема више параде нечистих сила, вештица, русалки и сличних појава као саставног дела живота човека појединца и целог народа тога времена у целој Украјини.

Вероватно Гогољ у својој стваралачкој имагиницији није имао више тема и мотива и стваралачког надахнућа да пише на те теме, јер их је масовно користио и стваралачки обрадио у ранијим приповеткама, вероватно су га уметнички исцрпили сви ти догађаји пуни динамике разноразних догађаја. Тако да *Виј* у *Миргороду* остаје усамљен између остала три дела по тематици и самој фабули приповетке. Уједно, *Виј* је и врхунац стварања у делу Гогољевог

стваралаштва везаног за приказивање народних обичаја, пуних маште, фантастике и иреалног.

Сама приповетка почиње Гогољевом напоменом да је *Виј* грандиозна творевина једноставне народне маште. Тим именом се код Украјинаца (у оригиналу пише „Малоруса“!) назива краљ горских духова код кога се капци на очима спуштају до саме земље. „Цела та повест је народни мит и у њему нисам хтео ништа да мењам и приповедам га у онаквом садржају како сам га чуо“.

Међутим, по мишљењу многих истраживача Гогољевог дела, којих свакако није мало, а која су по мишљењу аутора ове студије тачна, ова Гогољева тврдња изазива недвосмислену сумњу, из простог разлога што ниједан производ маште народног фолклора у Украјини и шире, у својој садржини не подсећа на фабулу приповетке *Виј*. Другим речима, нигде такав след догађаја не постоји о народним легендама о *Вију*.

Треба веровати да је Гогољ истакао овај навод да би сакрио од јавности своју неисцрпну уобразиљу, која је покатакд ишла до мрачних, морбидних дубина и цео такав садржај, који често досеже у мрачне ирационалне сфере, „пробацио“ на народ, народна веровања и митове. И заиста, говорити о вештици која јаше главног јунака на леђима, натприродно претварање исте у прелепу девојку, читање посмртних молитава у цркви над одром рано преминуле капетанове ћерке, њено устајање из ковчега и њено шетње кроз целу цркву, а све то главни јунак у ужасу посматра, прејака мистика целог догађаја је терет који није нимало лако носити на својим стваралачким плећима. Није нимало једноставно да још млади писац, у напону свога стваралачког генија, који је иза себе имао подршку критичара и јавности, за сву ту „фантастичну“ машинерију склопа догађаја у приповеци каже да је сам он аутор целе фабуле приповетке, која је показала да је плод неисцрпне стваралачке имагиниције у приказивању оностраног. Гогољ је на овај начин успео да „наговори“ читаоца, како и наводи, да он само преноси цело народно веровање са свим догађајима и мистиком у генијално срочену приповетку.

Виј, за разлику од других Гогољевих приповедака нема поглавља. Радња се одвија једном даху, пуна је догађаја. Писана је већ познатим и препознатљивим у ранијим приповеткама Гогољевим свежим хумором, који ће значајно утицати на Милована Глишића и који ће га користити у већини својих приповедака. Гогољева приповетка је пуна лепих импресија, посебно када описује природу, крајолике кроз које пролазе главни јунаци. Ти описи чине саставни,

неотуђиви део целог склопа догађаја и све заједно чине јединствену мистику у делу. Упечатљив је опис околине места где ће се одвијати цела радња, написана на више од једне странице, а да уопште не постане заморна читаоцу због своје дужине текста. Напротив, сваки део описа места са околином је неопходан да би се што пластичније дочарао сваки тренутак радње која прати ликове и наговештава доцнији сплет догађаја. Помињање четвртине месеца на ведром ноћном небу, када вештица јаше на леђима главног јунака, само појачава импресију целог догађаја, говорећи о Гогољевом умећу да радњу и догађаје употпуни новим и новим уметничким средствима...

Из историје књижевности мало је познато да је 40-их година XX века пронађен један примерак *Миргорода* који се помало разликује од ранијих познатих примерака ове књиге. За разлику од општепознатог и препознатљивог краја ове приповетке, када после смрти филозофа Хоме Брута, његова два друга из Бурсе, богослова Хаљеве и ретора Тиберија Горобјеца, причају о узроцима Хомине смрти, у овом пронађеном издању, приповетка се завршава самом смрћу Хоме Брута. Утврђено је да је додаток о разговору младих познаника Хоме Брута уследио након што је Гогољ одбацио објашњење у приповеци *Миргорода* – *Како су се посвадили Иван Иванович и Иван Никифорович*, за којим је у поменутој књизи следио *Виј* и да би се избегло преламање листова, Гогољ је додао закључак – разговор двају Хоминих другова из богословије о његовој

смрти, који је остао до данашњих дана као аутентичан текст.

Виј дефинитивно није препричана народна легенда, како је Гогољ навео у фусноти на почетку приповетке, већ плод маште, узвишене Гогољеве уметничке фантазије. Ова приповетка има нечег заједничког са романом *Семинарист* Нарежног (не у смислу иреалног, фантастичног), јер има сличности у приказивању живота питомца у духовним школама. На младог Гогоља је свакако имао утицај стил овог романа. Главни јунаци романа Нарежног, које су због неуспеха шибили и на тај начин покушавали да им улију вољу за учењем, умногоме подсећа на лик Хоме Брута, а Гогољев хуманизам и разумевање према ликовима и њиховим понекад необјашњивим и наразумљивим наступима свакако вуче утицај поменутог романа.

Циљ ове студије је на првом месту подсећање читаоца на годишњицу изласка у свет ове знамените приповетке, подсећање на њен значај у књижевности уопште, откривање дела детаља из историје њеног настанка и доласка на свет, као и на околности који су утицале на њен настанак. Наравно, на овом месту је било неопходно дати и тумачење садржаја појединих делова приче. Ипак, пун њен значај, као и значај комплетног „фантастичног“ дела Гогољевог стваралаштва, са комплетном анализом и тумачењем, чека неки други тренутак.

„Подымите мнѣ вѣки: не вижу!“ сказала подземнымъ голосомъ Вій...
(Стр. 75).

ТОРЗА, мајолика, 2017. год.

Преводи

Илеш Фехер	ИШТВАН ТУРЦИ, поезија
Милијан Симић	ВИКТОР ЛИХОНОСОВ, проза
Ристо Василевски	ВЕСНА АЦЕВСКА, поезија
Зденка Валент Белић	ГУСТАВ МУРИН, проза
Диљана Трапчева	ДИЉАН БЕНЕВ, проза

ПОЕМА | ИШТВАН
ТУРЦИ

(добитник Награде „Отворена књига“ 7. Међународних књижевних сусрета – Бања Лука 2022)

Превео с мађарског:
ИЛЕШ ФЕХЕР

ИШТВАН ТУРЦИ (Turczai István – 1957), мађарски пјесник, романописац, есејиста преводац, дипломирао је на Мађарско-енглеско-финској катедри Универзитета Етвош Лоранд (Будимпешта) гдје је и докторирао. Оснивач је и главни уредник књижевног часописа „Парнасуш“ (Parnasszus). До сада је објавио двадесет једну збирку поезије, седам романа, те једанаест драма и играказа. Најзначајније збирке поезије су: *Ноћ дугих пјесама*, *Еротикон* и *Празнина*, роман *Све је почетак*, драма *Vepus vulgivaga*. Добитник је значајних књижевних награда: „Атила Јожеф“, „Prima primissima“, Ордена Мађарски официрски крст, те румунске награде „Еминеску“. Почасни је доктор литературе World Academy of Arts and Culture (Калифорнија, САД).

ПРАЗНИНА

Елегија за сутра,
у четири става,
од зоре до зоре

У спомен Силарда Борбеља

Ако би крикнуо, ко би ме чуо
Е. М. Рилке: „Девинске елегије, I“
(Превод: Илеш Фехер)

Ко ли сам био Да више не постојим
Силард Борбељ: „Оде дугачак дан“

Први став:**a prima vista**

Залуд би испричао
Светлост тамне рупчаге
другачије памти
Погрешити, само не погрешити
Напред се котрљати
Или ко зна
Између непорочних предмета полако
пузити Полако чак и ако
У расањеној садашњости пролази
Још пре светла,
кад се још не може знати, ко, шта, због чега,

све, схвати: све
празнином се испуни То што је живот
Каква фреска Какво расипништво
За то ја нисам ни потребан За то ја,
видиш, нисам ни За то ја, за то ја
ипак мало Кад већ И тек
један једини пут Још то Још тако
Ал после попут цесте ћутим

У почетку је то
што би могло бити
и што је било Слика је још нетакнута:
мат је и ненаборана
без мерила,
дилувијална
У почетку
узвишена бесциљност је
Балзамовано море ваздуха
Тишина минерала Кошчата
целина и контурасто ћутање
Покрет у окамењеним сводовима лукова корала
љуљајући на огледалу своје вечности
спава
У почетку
беспредметно бриљирање је
Постојаност Постојаност
што усхићује
У почецима нема ништа потресног
Никога не боли ако је
такозвани свемир
сувишан

Зора је још нетакнута
Шта би могло бити, и шта је било
Шта би могао бити ја, могао би бити ти
Према узору петог елемента могао би све бити
Али у видљиво још нисмо затворени
Лице, нос, уста, руке су неприпремљене
и на све су спремне –
Само се то зна да је дошло време

Али какво
време је дошло Какво
Само слутња

Само слутња Само
пулсирање Само стрепња
Да пролази, што ће бити
Нека пролази, што је било
Само зебња Само
поткожна скитња
Само мед и бес
Само грчеви Само
згрушана тишина Само стене,
стене Само дисциплина стена
Не може се склонити
Иза свега само ништа би била
Само некрштен мањак Само
усијане, вруће очигледности у мраку
Док сад
пре упада варварских визија
Још пре бриљантних сүтра и проповеди,
пре зида пећина, јаслице, литургије
Пре четрдесет дневних приказа, сто дневних
јаја, тридесетгодишњег рата

Не може се склонити Пут заобиласка не постоји
Почетке немогуће је уштедети,
као неко ко успут није ни кренуо
Није могуће
вечито у опијеном сну,
између набора ноћи у благој тами
У блаженој претрашености
Безимено скривати се
Није могуће

*Kein Name, der nannte
sein Gleichlaut
knotet uns unters
steifzusingende
Hellzelt*

Ионако биће друго, што би могло бити
и другачије, што је било
Не може се склонити, тврдим
Иза свега само ништа би била
Бела, осетљива и стварна
Само Ништа,
од свега гушћа материја,
у шта би се ухватили
Удисати свеж ваздух
Удисати живот
у хали неисцрпног удисаја,
ту, ту и опет ту,
испод неба Зуглоа што се полагаано отвара,
хватајући се за дрвену ограду
моје терасе што на мали врт гледа, док
срце ми ритуал мења

Нека почне светлост
За чудо и то је довољно

Зора Зора Зо
ра, како реч на таблу небеса
дишем и задржим,
већ је попут уста топла
Моја зора
Сат Савршене Празнине
О ноћи ништа не мислим,
само је тама Бела тама
Као да из даљине глас
рогова шкољки чујем
Јасмин магла Згрушана тама
У опално белом газим
Према мени осамљена, витка,
цвету налик бића плове Не може се
склонити Не мичем се
Од белог нема ништа тамнијег
Нема непрозирнијег Да, то је
још ноћ како своје огледало сркута,
и као дивљач у бекству
месец између облака
у пропаст јури

Како је пријатно било
кад смо задњи пут, то јест задњи пут
заједно гледали, час једно друго,
час хватајући се за дрвену ограду
терасе гледали
како месец на небу плута.
Било је стварно пријатно

У нама смех на гране обешених харфи
одјекивао

У почетку усијана нада је

Ужасном снагом се ослобађа
први удисај, после Ужасном
снагом глас првог издисаја
Верујеш, нешто на комаде се разбило
Верујеш експлодирало је, Експлодирао је
неко у теби После тишина га прогута
Више ништа не верујеш
У ништа верујеш
Тишини припадаш

Стојиш само и иверја пуну
дрвену ограду терасе стискаш
Стојиш и црноплаво ништа питањима мучиш
Дрхтиш Грудни кош таласа
Зној ти на смолу мирише
Свет би у твој очажу заиста
могао учествовати
Али не
Јебе се њему

Иза кишом расквашених,
неофарбаних врата од храстовине станујеш,
адресу твоју нико не зна
Можеш се сакрити између набора ноћи –
али ноћ нехајем ластавице селице
долази и одлази
Уздиже се, тоне
што на то је предодређена
Ствари се отварају и затварају
Постојање свега около привеже
Али међу птицама
о слободи много се прича
Поштар и тад поздравља, ако опет ниси,
писмо опет ниси добио
Дрвосече без престанка псују
Градоначелник на добронамерност заклиње
Ножевима машу, краду, просјаче
Живот тече, али дословце
У суседну кућу низоземска породица се уселила
Постоје сахране и свадбе –
звонар има излив крви у мозгу
Кров прокишњава, црепови падају,
као сузе Због обилних киша
јабуке су црвљиве Коров је метарски
На рубу села зид од леса се срушио
Годишња доба без речи пролазе
Чак и стене ћуте
Непоколебљиво
Све даље се котрља

Зора је Зора Моја зо
ра Поглед је благ потез киста
Јасмин магла, опална белина
Текућа Животворна Куцајућа
Свака раздвојена форма полако
у тело се сели и сједини се
На истом месту стојим, на исти начин, исти ја,
док ми увис устремљени прсти попут
смрзнутих звезда искрити не почну
Од мог гласа ништа није остало,
из даљине одбијен жамор је
Уздах мој је отегнут и систоличан
Као да и сад, као да увек
удаљен звук рогова шкољки чујем
Тишини припадам

Простор је нем Нем простор
Говор тишине
Бестелесан је али тело чека
У тишину скупљен говор тишине
Шта збори Ако је глас Ако се у маглу губи
Ако дотиче Ако се мучи
Ако је плес лептира
Шта збори Ако је прозирна Ако је нијанса
Ако на други ритам корача
Ако није говор, тек је нема тишина,
и шта је то са чега се одвојила

Ако је достојанство Ако је дотицај
што моје присуство тако подноси као
дрвеће свакодневни ритуал птица
Шта збори Ако је бујање воде Ако је обрис
Ако је ноћ дуга била
Ако је време, ако долази, ако је крило лептира

Толико тишине ко може поднети
Као да су ми уста већ маглом пуна
Ако су глаголи тишине
Ако су заробљене реченице
Реч Реч Реч Искушење је велико
Али шта ја да радим са речима
Ако ваздух небеса озледе
Ако дрвеће преуред
А нашим птицама храну не дају
Шта збори Ако ни птице више не
Оне тугу и те како познају
Како су могле до сада без ћутања издржати
Шта збори Ако ни ја не
Само ћутање пишем
Дуга је та ноћ
И попут речи нема је
кад се дотичу и занеме
Лагана је опорост коју магла издише
У грлу осећам У грлу осећам
та Господ је само једно грло дао
Тишину у грлу осећам
Ни гутати не смем Експлодираће можда

Реци Шта збори
Ако је полазак нем био
Ако ће стизање немо бити
Ако ће бити Ако ће бити Али не
Ноћ застаје
На паучини запне
Шта збори Ако је брујање у уху
Ако је вир Ако је тачан и одмерен
Ако је ипак безгласан
Ако је дугачак био Ако запне
Још су вртови звезда Још је црноплав
На врху игала мог бора још
сребрни сонети висе
Још ће се одужити Још ће се одужити
Како сам до сада без ћутања издржао

Ништа не тражим
Тишини се препуштам
Преко неког опнастог стакла се пробити
Стрепњу савладати
Лажи тела оставити
Од храмова самосажаљења побећи
Што даље
Ухватити се Опстати
Једва помакнути се Успут ипак напред
Истрајно, попут црва

Брежуљке лаган ветар чисти
Видим димњаке Можда ме и димњаци
виде Ситни жбунови магле
Витак, зао гај дима Залутали мириси
У садашњости још нисам код куће
Цветови корачају, где год кренем

Дуго ће трајати, знам, док корак по корак
у мени све ће на своје место доћи
Ситница Само треба поднети
Тек тако, тек тако, теко тако је могуће поднети
ако негде неко те чека
Ако негде нека друга *лађа од човека* те чека
Дуго ће трајати док месец
на крај свог пута стигне
Залуд је све балистика Дуго ће трајати
Питање је шта се тако добити може Ако уопште
Дотле препуштам се тишини

Све је немо
Неми су глаголи тишине
Заробљене реченице
Чворови трске Наши
везани прсти Неме су линије
Чворови ватре Пресецишта Троуглови
Неме су форме које су прекобројне
Пегаве сене Случајности
Немо је око што у огледало
гледа али себе тамо никад не види,
то што се тамо одражава тек
је укочена птица Ако се одражава
Немо је Брајево писмо за оног ко види
Нем је испитивачки поглед Лице што очне
дупље шета Мудрост кукавице
Властита поезија и Месија
Нем је немир
шта у набору корито добија
Неми су у већини случајева прогласи
Камен међаш Камен свет
Неме су фалте молитве
Затворене одаје
Фреске срамоте
Неми су изрази
ако се дотичу
и у страху
дисање
им се
пре
ки
д
а

Све је немо
Као восак Као кост
Као чекање Као преко
пукотина процеђена прашина

Као сувишан покрет Као фотографија
 Разбијен зидни сат На главу ти посипан пепео
 Као спознаја што на неки начин
 иза сећања стиже
 Као отворена рана Сумња Пораз
 Као крик између секира
 Као покошена трава Патрљак свећа
 Од делова састављена непостојећа наранџа
 Као траг каиша на ножем обележеном дрвету
 Као дете немог који већ
 говори зна али неће
 Као у тоњењу угашена узрујаност
 Као на дну најгласнијег брујања цркнута буре
 Као прецизан рез на белом трбуху риба
 Као стисак педаљ испод грла
 Као несретни убица

Све је немо
 Као упознавање животиња за време парења

Као ситне хитре мумије подозрења
 Као језа испод очних капака
 Као плавкасти венци
 великих мистичних брда Као
 нож хирурга, први одсјај Сунца
 Нема је на жиле намамљена светлост
 И запањеност Запањеност
 Моја запањеност исто тако је нема,
 као јутарње сунце кад на брзину
 сенку неког прозора на под баџи

Немо је
 Све је немо
 Тек јутарњи ветар
 Само шум мог бора
 Како безброј игала без
 престанка епопеју рецитије

Позив за представљање и данас сам добио

Одломак из дуге поеме „Празнина“

ДИСК 1, теракота, 1983. год.

ПРИЧА | **ВИКТОР
ЛИХОНОСОВ**

Превео с руског:
МИЛИЈАН СИМИЋ

ВИКТОР ИВАНОВИЧ ЛИХОНОСОВ, писац (приповједач, романијер и есејиста) и историчар родио се 1936. године на станици Топки у Кемеровској области у Сибиру. Дјетињство и младост је провео у Новосибирску. Године 1943. погинуо му је отац на фронту. Од 1956. до 1961. године студирао је на Историјско-филолошком факултету Краснодарског педагошког института, а затим неколико година радио као учитељ у Анапском рејону Краснодарског краја. Од 1998. године био је главни уредник књижевно-историјског часописа „Родни Кубан“ који излази у Краснодару. Умро је 9. августа 2021. године од посљедица заразе корона вирусом. Према личној жељи сахрањен је у станици Тамањ.

Прва прича „Људи из Брјанска“, објављена у часопису „Нови свијет“ 1963. године, одмах га је учинила познатим у читавој земљи. Написао је дванаест повијести*: *Сибирске дјевојке* (1965), *Тешка туга* (1966), *Рођаци* (1967), *За дуго сјећање* (1968), *Волим те свим срцем* (1971), *Јесен у Тамању* (1972), *Елегија* (1973), *Поштене очи* (1973), *Опроштај са људима из Брјанска* (1978), *Тамањска Афродита* (1991) *Усамљене вечери на Пересипи* (1996–2000) и *Закасњели поговор* (2016).

Аутор је два романа *Када ћемо се срести?* (1978) и *Наш мали Париз (Ненаписане успомене)* (1986). На посљедњем роману Лихоносов је радио пуних десет година – то је лирско-епско платно, које говори о судбини кубанског козаштва, од Запорожја до наших дана, о његовој престоници Јекатеринодару (Краснодару), емиграцији и Паризу, салашима разбацаним по непрегледној кубанској степи. *Ненаписане успомене или Наш мали Париз* је једно од најбољих дјела савремене руске књижевности, објављено је у десет издања до сада и споменик је не само Јекатеринодару, већ и руској књижевности.

Уз двадесетак књига повијести и прича, објавио је и двије књиге успомена: *Сажалења* (1992) и *Записи пред спавање* (1993). *Изабрана дјела* у два тома изашла су му 1984. године. Преведен је на румунски, мађарски, бугарски, њемачки, чешки, словачки, француски, енглески и друге језике.

Поред Државне награде Руске Федерације, коју је 1988 добио за роман *Наш мали Париз*, Лихоносов је добитник и награде „Михаил Шолохов“ (1988), Толстојеве награде „Јасна Пољана“ (2003 – за повијест *Јесен у Тамању*), награде „Имперска култура“ (2009), награде „Златни витез“ (2010 – за повијест *За дуго сећање*), Велике књижевне награде Русије (2011), награде Василија Белова „Све је пред нама“ (2011 – за књигу *Записи пред спавање*), Буњинове (2013) и Патријаршијске награде (2017).

*повијест – специфичан руски жанр, прелазна форма између приповијетке и романа

ЉУДИ ИЗ БРЈАНСКА

У јесен на селу се смркава рано, дани су осјетно све краћи. И каква је само мртва тишина сада око њихове хате*, која се налази горе, високо изнад наше долине, окружена шумом, одакле се, док је још дан, види сва таласасата смеђе обиљежена околина.

Док пролазим сасушено поље, скачем по камењу и плићаку преко рјечице, док кружим, спуштајући се и подижући хуторским* путем поред кућица и пењем се уз брдашце под шумом, док полако, опружено, идем, кријући се на густој стази, хватајући се за гране и дочекујући на рамена, на главу јесење лишће, излазим код њихове куће на свјетлост са прозорчића, већ се, као завјеса, свијетли ноћ, тако празна, охлађена, а изнад долине, на другој страни, виси тежак црвенкастомрк мјесец.

Како је лијепо код њих, како је дивно пролазити двориштем са преслима*, опет видјети краву испод дуда, бабу док је музе, старца који сједи на земљи а који се уморио преко дана на паши, поздравити се, сјести поред њих или свалити се леђима на траву, видјети небо густо осуто звијездама, а потом узети ведрицу и, направивши неколико корака, сагињати се испод грана, налазити пипајући стазу према извору поред бијеле тополе и, захватајући воду, удисати влажан мирис са улаза. Чини ми се, никада не бих напустио ово мјесто, ни за какве градске дражи не бих замијенио ову тишину и самоћу шуме, њихове собе са киселим мирисом, са два прозорчића окренута ка башти и доле према долини.

Кад идем к њима увијек мислим да бих пристао да купим од њих ову хату и да живим у самоћи бар до прољећа, док се нешто не промијени и док ми се не јаве у сну у суморним ноћима нека друга мјеста.

Али не можеш све у животу предвидјети, и ево идем код њих посљедњи пут ове јесени – попићу млијекца, частићу дједа цигаретама, написаћу по диктату писмо њиховој дјечи. И то је све.

Познајемо се одавно. Причамо пак мало,

шкрто, али свеједно ми је пријатно код њих. Зато што смо готово своји и знамо све једни о другима. Обично сједим и некако захвално и радосно гледам у бабу: како циједи у врч вечерашње млијеко, како с времена на вријеме каже нешто у корист дана, писма, час се смије, час тугује, час ме изненади брјанском ријечју, а старац дремљиво чека на кревету, бескрајно чади махорком и о нечему размишља.

– О чему размишљате, Терентије Кузмичу?

– Ни о чему, Ивановичу – обично одговара. – Ни о чему.

Седамдесет и четири су му године. Сувоњав је, уског лица, очи плаве, као дјечје, али уморне, већ су стољетне. Родом је из Брјанског краја и тек је пет година како је дошао на Кубан* – прво у госте код кћерке удовице, али затим је, навикнувши се, остао сасвим. И до данашњег дана не испушта из руку бич, да данашњег дана напаса колхозне краве, тјера их читав дан по најбољим мјестима, руча поред рјечице, док краве ударају трбусима по води, а старица сједи у близини, подмеће јаја, краставце, смрзнут кромпир.

Ријетко и нерадо прича о Брјанском крају.

– Како се тамо живјело?

– Тешко, Ивановичу. Тешко. Посљедњих година је било мало лакше.

– А на Кубану?

– Допада ми се. Допада, Ивановичу.

Двије године сам долазио код њих, дочекивали су ме као сина, говорили: подсећам их због нечега на млађег сина Мишу, чак му је и рука исто тако „кошчата“, и једе исто тако мало, и прича тихо, и уопште веома смо се зближили.

– Па то је он, ево, погледај – доводи ме баба до фотографија на зиду. – А ово је најстарији, бригадир у Јурову. Љетос није долазио, претпрошле године је био о Покрову. Овај је

учитељ тамо код вас, у Сибиру. Овај је железничар у депоу. А ово нам је кћерка, још дјевојка, у Брјанску, у фабрици. Кажем: давно су се држали за мајчину сукњу, а сад и сами имају дјецу. А ми читав живот мислимо на њих, гдје су, да се нису разбољели.

Обрадују се сваком пролазнику, напричају се до миле воље, читав свој живот препричају. Дуге су и кишовите на југу зимске ноћи, не спава, јечи под мокрим вјетром шума, лије под праг са кровна и старац већ почиње да чезне за прољећем, за радом.

Иначе некад на прољећа сврате код њих из престонице гости. Тада се баба ужурба, пада с ногу од послова, почне да их кори: па зашто нису раније дошли, она је и свој хљеб испекла – био је тако свјеж, а сад је као камен – а јаја колико је било, и млади крављи сир, и кисела павлака, а данас их нема чиме почастити. И трчи у шупицу, вуче пола ведра киселог парадајза, узима кобасице, пали примус на петролеј, гура старцу кошуљу „под нос“ и чисте панталоне, он излази на врата и тамо се пресвлачи, дуго га нема, затим се појављује, ћутке ставља боце на сто, сипа и моли:

– Е па, подижите. Уздравље. На оном свијету не послужују.

Гости се тако распричају да би могли и да остану, али не, сутра је много трчкарања. Баба и дјед их испраћају до пута и опраштају се.

– Е па, немојте нам шта замјерити, драги гости, што смо имали, то смо и понудили.

– Шта ти је, шта ти је, тета Дуња, хвала вам, лијепо смо посједили.

– Дођите поново.

– Дођите сад ви код нас.

– Да смо живи – доћи ћемо – обећава дјед.

– Иначе бисте остали – моли их бака.

– Ма не, код куће имамо кравицу и бригице.

– Али мјесец, мјесец!

Мјесец је високо, високо, и шумска алеја, којом се тихо враћају кући, дими се блиједом поноћном свјетлошћу.

И само што је старац задријемао, док је пролазио трећи час ноћи, сиви се кроз прозор двориште – вријеме је и за устајање. Гледаш, баба се већ врзма по дворишту, као да није ни лијегала, чују се кроз врата њени кораци и говор. Старац спушта ноге на под, гребе, чеше прстима груди, осјећајући унутра димни талог дувана, тражи воде, пије, јако и често кашље, дуго навлачи, као да проба, чизме, припаљује цигарету на празан стомак и излази напоље.

Јутро још дријема, још лешкари, али већ се буди, нерадо се раствара мрак. У таква јутра био сам с њим више пута и веома се радовао буђењу прије свитања, када чекаш док се кроз зеленило не забијеле зидови хате, када су се сви шумски и пољски мириси прочистили и свјеже, непоновљиво опорно миришу на стазама, када је пут још влажан и када су јасне на изласку и мутно-благе на заласку сунца ивице планина, када довршава своје поноћни живот и већ почиње нови, када никога, осим тебе, нема, само што затандрчу таљиге доле, прође, заваливши се на хрпи, мужик, и опет никога. Само што је побијелило, већ смо с косама, малчице храпава звоњава, хладан, као роса, бљесак челика, по тијелу се разлива топлина, већ осјећаш жеђ и, клекнувши на кољена, падаш лицем према извору, усправљаш се, уздишеш, осјећајући укус лишћа у устима. А небо је све бјеле и бјеле и већ се на другој страни, поред продавнице, чују гласови: продавац се спрема на недјељну пијацу у станицу*.

Читав живот одлазим на село, одлазим и враћам се, одлазим и враћам се! И нико више не може промијенити у мени ту жељу, нико је не може зауставити.

– Ивановичу, не заостај! – виче дјед и широко бацајује косу у траву. – У-ух!

Једва довршавамо косидбу, ка нама иде, шепа чувар Гаврила, рошав, разрок, лијен до бесвијести.

– Косите? – пита поспано.

– Мало си покасно изашао на стражу – каже му дјед.

– Обишао сам с Гудимовим круг складишта, Гудимов је истјерао коње, каже: кренућу другим путем.

– Ма како су се људи навикли да лажу – негодује дјед већ код куће за чајем. – Спавао је, рошави, читаву ноћ. А још је и колхозом руководио. А? Избацили га, доста је, говорио је ријечи, да, да, говорио – доста је. Па ја, Ивановичу, нећеш ми вјеровати, читав живот радим. Читав живот на ногама, у зору сам се дизао.

– Хоћете ли ускоро на одмор?

– Па ето до децембра, кад траве нестане. На прољеће опет. Јесен је ове године кратка.

Јесен је лијепа, већ је новембар, још су свијетле даљине, још сунце боји у жуто околину, и чак не можеш да вјерујеш да је у Брјанском крају сада снијег, бијела пространства, да сада иду на санкама по дрва, ускоро ће се охладити собе и свако јутро ће из штала куљати пара. До Брјанског краја сада је тако далеко и читав живот је тамо остао, и ма колико се трудио да се сјетиш – само једно ти је у глави: кућа поред бунара, поље до шуме, дјеца, баба, незнатно старија, и краве, краве, краве...

– Ивановичу! – виче дјед. – Ти си још си млад, а ми смо своје вријеме проживјели.

Још сам млад, али су ми блиске његове ријечи: одрастао сам међу оваквим, и мајка ми је оваква, и сусједи су ми били овакви, увијек ћу бити везан за њега.

– Па шта, Ивановичу – рекао је посљедњи пут – откад се познајемо, а још нисмо попили.

„Јој, ђаво га однио – мислим се – па како још нисмо попили? Ма како сам то заборавио, да је попити с таквим дједом – право задовољство?“

И ево идем, у торби ми је вино, попићемо, посједити, али већ на крају.

– Мислили смо да си већ отпутовао – дочекује ме баба.

– Здраво, Ивановичу – каже дјед. – Запалимо? Дај да запалимо, Ивановичу.

Баба сједа под краву, њежно је наговара да се не миче.

– Зоро, Зоро, стани, стани, Зоро, Зоро, стани. Зорице, стани. Дједе, тјерај комарце.

– Ма одакле они?

Затим сједамо за сто.

– Хоћеш ли нас се сјећати? – пита дјед након прве чашице. – Ми те често спомињемо.

– Бар неко писмо пошаљи – моли га баба. – Ма замези, замези колико хоћеш.

– Ивановичу – тапше ме дјед послјије друге чашице.

– Гдје год да будеш – сврати. За Нову годину сврати, нераста ћу заклати. Да, да, Ивановичу.

– Замези, замези.

– Стара – виче он, опијајући се – хајде да запјевамо.

Баба развезује мараму, вруће јој је, и тако је сад гологлава, разљућена, као све жене по селима, кад пију.

Сунце ни-иско, вече бли-изу...

– Причекај.

– Де, де, почни.

Старац спушта лакат на сто, подупире главу, почиње промуклим гласом.

Видим поље и по њему, по далеком пољашцу три засебна путаћа. Момак иде дјевојци, ој, а зашто иде тако касно?..

– То је стара пјесма – примјећује баба, одахњујући. – Кад су нашег Мишу испраћали, врштала сам.

Дјевојчица, па и никаквих се, ох, никаквих гласина не боји, чека на вратима: ах, спавај, пријатељу, са мном, спавај, пријатељу, са мном бар једну ноћ, а ја – ја, дјевојка млада, у зору устајем, рано ћу те пробудити...

– Ивановичу! Не љути се! Не љути се, Ивановичу!

– Ма откуд!

– Не љути се, Ивановичу.

Вино, пјесма, дједове ријечи, последње вече, ноћ у шуми је све хладнија – тужан сам. Ето отићи ћу, неко вријеме ћу шетати градом, расправљати о великим темама и одједном ће ми постати досадно, чежња за пространством и путовањима завуче се унутра и сјетим се и дјевојака на фарми, и раних колебљивих јутара и звоњаве звона на вратовима крава, и мириса фуфајки* у клубу, гдје се дјевојке кикоћу кад су пољупци на екрану, и сјетим се како ми је лијепо било на планини, у далекој тишини, усред рођене

простодушности брјанских стараца, који су ми пјевали о три засебна пута, о младости и растанку... И повуче ме...

– Ивановичу – опрашта се дјед у алеји – не замјери, сврати код нас, ако будеш близу. За Нову годину дођи, нераста ћу заклати, да, да, дођи.

Обећавам, али како, дуг је пут, тешко да ће нас живот поново саставити. Неочекивано оштро осјећам како желим и не могу да посјетим све оне које сам оставио на различитим мјестима, који су неразлучиво били са мном све ове године.

1963.

* **Брјанск** – град у Руској Федерацији, 379 km југозападно од Москве, административни центар Брјанске области (415 640 становника)

* **хата** – сеоска кућа у Украјини и Бјелорусији

* **хутор** – мајур, салаш

* **пресло** – чланак или дио ограда између два дирека

* **Кубан** – историјско-географска регија на југу европског дијела Русије, обухвата подручје на обали Црног мора, између Украјине и Кавказа – Краснодарски крај и дио Ставропољског краја, кроз који тече ријека Кубан, највећи град у региону и историјски центар је Краснодар (Јекатеринодар) (948 827 стан.)

* **станица** – веће козачко село

* **фуфајка** – прошивена ватирана вјетровка

Из циклуса КРДО, отворена врата, 2014. год.

ПЈЕСМЕ | ВЕСНА
АЦЕВСКА

Превео с македонског:
РИСТО ВАСИЛЕВСКИ

ВЕСНА АЦЕВСКА (Скопље, Македонија, 1952) је пјесник, писац за дјецу и преводилац. Њене пјесме су заступљене у многим значајним антологијама савременог македонског пјесништва, састављеним од домаћих и страних антологичара. Поезију је објављивала у разним часописима у балканским и словенским земљама, као и на енглеском, француском, фламанском и на другим језицима. Пјесничком стваралаштву Весне Ацевске, под насловом *Одјек ентелехије* посвећен је двоброј часописа *Стремеж – Стремљење* (Прилеп, бр. 5–6, 2008). Члан је Словенске академије књижевности и умјетности.

Објавила осам књига поезије, три књиге прозе за младе као и књиге изабраних пјесама на румунском, српском, турском, бугарском, пољском и хрватском језику.

За македонске часописе преводила је поезију и прозу великог броја савремених руских, српских, бугарских, хрватских, босанских, црногорских и словеначких пјесника и писаца.

Добитник је награде за поезију „Браћа Миладиновци“ Струшких вечери поезије (2009); „Ацо Шопов“ Друштва писаца Македоније (2012), угледних награда за превођење: „Григор Прличев“ (2000. и 2009); Почасно признање Интернационалног друштва „Калеваласеура“ (Хелсинки, 2000); Диплома Међународног конкурса „Ана Ахматова“ (2019), те државне награде „Свети Климент Охридски“ за животно дјело (2016).

ОВДЕ И САДА

Слап фотона који се слива кроз мрачни левак
пали без ватре бакљу која отвара
пут у свет насликан на необичном платну,
сакривен иза решетака од изукрштаних костију
између мрачне јаве и светлог сна,
где је звон часовника
прави кључ за невидљиву браву
кавеза жар-птице, грлице
која слеће бешумно преда те,
усправља се и пева чистим грлом
из ког се сливају два гласа,
један звонак за дан славе,
други ромињав за дубоки мрак.

ДОДИР

Тачке у којима се први пут додирују
ветар и вода, око и светлост,
пренети на графикон сливају се
у криву линију, а потом у крила,
чији замах на екрану покреће
нова јата ка врелу, хладном
и будном у холограмској слици,
где се расцветава савршени лотос
од чије се лепоте јеже лица
унета у нестварни пенушави свет,
укорењен у бескрајне синхроније
уткане у живи језички крвоток.

ЗАПЉУСКИВАЊЕ

Савршен, завршен од почетка
и на истом месту све до краја
стоји стрепен, урамљен у средини,
испред овалне празнине пропушта
устрепало струјање хорне,
невидљиви јахач на звучном таласу
у лавиринту уснулог пужа,
где је чиста лепота
на корак до властитог узноса
или да се очас заљуља
испред стрмог пада
у бескрајни заборав.

КРИЛ*

У овој равници, зрна песка
су тачке које се сливају кроз прсте,
раскриљен крил на планинама воде
што жање дубоке ледене гребене,
свилени цват разгибаних ливада
утиснут у неме очне иресе
окренуте ка бучном мору
у дворишту које најављује јесен,
ка млечним облацима што зрију
до тренутка када подивљала јата
крену у разуздани пир
да би обезглавили пиревину,
никлу у несагледивом свету
где свиће и залази безмерје.

** Крил – „храна китова“, планктонски ракови, који се појављују у гигантским јатима у леденим океанским водама, према зоолозима, најуспешнија животињска врста; у песми, синоним за непрегледно мноштво (планктони, песак, капи воде, поленов прах, пиревина) у воденим и земаљским просторствима, за оно што је готово невидљиво, а јесте немерљиво и у основи је живота.*

ДИНЕ

Длан добро памти пут
оловке преко сувог листа,
летећи не једном без даха
у озраченом андроидном веку,
ту навалу лахора врх снежног поља
док полећу сиви голубови,
ветар који, вртећи се око себе,
благо таласа мирну воду,
утискује бујна еолска ребра
у пољима пуна песка,
гони дине да певају
најпре тихо, једва чујним ромором,
а онда појачани шум и урлик
ошумоглављују публику,
распрострањену по земљиној кори,
навиклу на лаке песме
и горки смех, до суза.

ПОРУКА

Санду Стојчевском

Ону коју ти замишљаш
нико не може да види.
Чим затрепери роса на листу
или пупољак раскрили сан,
чим језеро у долини,
то изливано глатко звоно,
почне пригушено да пулсира,
а галеб се узвине
кроз светлосни кавез,
она, коју ти замишљаш
и која нема ни ребра ни кости,
и нема ни косу ни очи,
и нема боју коже
јер нема ни кожу,
шаље поруку само теби
у провидној широкој флаши
која нема ни грлића ни дна
да би је урадио у песму
какву ти замишљаш.

ФРЕСКОПИС

Стао између две огромне стативе,
налик давно обезглављеним дверима,
решен да до краја браниш свој дом,
твоје неуморно грло, оче, тка ћилим,
који волшебено води до тебе, до твог
прикривеног пулсирајућег језгра
које даје сигнал за безметежни пристан,
ако се удаљимо од зујавог лавиринта
у коме небо мирише на врео асфалт
уздрхтао од наших фатаморгана,
ако се одржимо на отврдим табанима,
раширених руку и осмехнутих лица
усред језичне фреске на белој хартији,
састављеној од неколико истргнутих слика
из наших језних и тешких грозница.

ОДА БОСИОКУ

Из дубина мрачнијих од ноћи
израња китица младог босока.
Пружам руку ка њој
да је узем из длана невидљивог
да је не одвеје немилосрдни ветар,
да је не овене завидљиво ругање
пре него што га посадим
у градини која враћа у живот
игре речима, загонетке и зачкољице,
безбрижни смех, дечји кикот,
од којих се топе наноси мрака
који су оковали Боланог Дојчина*,
увијеног у девет лаката платна
и кренулог за десет лудих Јуда.

**Болани Дојчин – јунак из македонске народне песме.*

НИШАН

Звук када неко, нека,
отвори, затвори прозор,
врата, лифт, фиоку или писмо,
и онај звук када однекуд
допре шушањ, шкрипа или цвилеж
нечијег очног капка, уста, срца,
звук је невидљиве стреле
која лети ка неизбежном циљу
све док не стигне до нишана:
длана који држи лук
чвршћи и од конца паука,
тањи и од сунчевог зрака.

ГРЛИЦЕ

Из ове реченице-скретнице,
земље живице за знакове и графе,
ниче нешто што је било невидљиво,
нешто жилаво и савитљиво,
нешто сасвим непредвидљиво,
сакупљено у ђуп за зло доба
да би кљуцале песме-грлице,
бојажљиве птице-селице
што ће носити чудан полож
у укоричена гнезда.

ПРИЧЕ | ГУСТАВ
МУРИН

Превела са словачког:
ЗДЕНКА ВАЛЕНТ БЕЛИЋ

ГУСТАВ МУРИН (рођен 9. априла 1959. у Братислави) објавио је 62 књиге (од тога седам на чешком, двије на енглеском и по једну на: бугарском, хрватском, холандском, француском, немачком, италијанском, хиндском, мађарском, руском, српском и шпанском). Писао је романе, новеле, књиге фантастике, збирке кратких прича, књигу интервјуа са три позната комичара, биографију познатог словачког куvara, књигу о међународној гастрономији, збирке путописних прича и есеја. Добитник бројних књижевних награда, укључујући за најпродаванију књигу 2009. у Словачкој. Продаја његових књига достигла је више од 275 000 примјерака. Објавио 68 е-књига, девет аудио-књига, осам де-ве-деова и четири на Брајевом писму. Чак 486 прича и чланака аутора преведено је на 51 језик и објављено у земљама попут: Авганистана, Индије, Хрватске, Кипра, Француске, Гренланда, Тајвана, САД итд. Читања и књижевна представљања имао је у 86 градова Словачке и 30 земаља Европе, Азије и Сјеверне Америке. Искусан као сценариста, водитељ и копродуцент за ТВ, радио и ван позоришта.

Предсједник Клуба пријатеља српске културе.

ПОВРАТАК У БУДУЋНОСТ

Насеље нашег детињства. Читајте и сањајте!

(одломак из књиге, издавач SezamBook, Београд, 2014)

КАД ЈЕ ТАКО, ВРАЋА СЕ. Након двадесет година. То је он – Нашјунак. Врата стамбене зграде су потпуно метална, некад није било тако. Било је довољно да горња половина буде од армираног стакла у металном оквиру. Лимени поштански сандучићи су обијени и ишарани као и увек. Сада га чекају три спрата степеништем поред ватрогасних црева умотаних у ормариће са избијеним стаклом. Мајка се жалила на то степениште последњих година свог живота. Због тога скоро да није ни излазила из стана а куповину јој је обављала далеко виталнија комшиница. Толико су га заокупирале бриге око сахране да још није стигао ни да јој захвали.

Степениште од ходника са становима одваја масивна мрежа – такође новина. Тек после тога следи мрачни ходник са низом врата станова, као у интернату. Као дечкић у том мраку се оријентисао уз помоћ отирача и два прекидача (звон и светло) поред њихових врата. Данас ће му, такође, помоћи да пронађе права врата. Намештај је у стану остао исти као када је, пре безмало четврт века, отишао. Само је телевизор нов. Такође, фрижидер и микроталасна. Шпорет је ветеран. Било је довољно да баци летимичан поглед и да му буде јасно да је све на свом месту. Потрага за штедним књижицама (мајка је о њима писала, али је то писмо негде затурио) оставиће

за касније. Сада се упутио у једину просторију у којој успева да се опусти. То је стални ритуал трагања за безбедним местом на овој планети. На свим другим местима, и у оним најлуксузнијим хотелима и резиденцијама, пази на шта ће у сести и увек му је при руци специјална папирна простирка да га ниједан страни бацил не закачи. Ово је једино место где не спроводи такве мере предострожности. Овде је миран. Само на тренутак. Напрасно му се огласи нешто у подсвести. То је неупадљиво, али ургентно обавештење. Продире кроз зидове и ништа га не може зауставити. Пажљиво послуша и – па да! Комшилук. Ови се станови већ од момента изградње одликују особитом социјалном комуникацијом. Кроз зидове се чују комшије изнад и испод вас. Један његов друг из средње школе је тврдио да је кроз ве-це шољу договарао судар – са другарицом из стана спрат ниже. У оваквој згради никада не можете бити заиста сами. Оно што сада допире чак овамо у ову најприватнију приватност је једнако приватно као и јавно. Комшије се свађају. Увек су се свађали. Од детињства познаје њен крештав глас, повремено прекидан његовим страшним мумљањем. Послуша пажљивије. Да, не греша. Свађају се онако како су се свађали од памтивека, од када га сећања служе. Тврдоглаво, страствено, упорно. Јасно. Коначно је код куће.

НАСЕЉЕ звано Будућност је настало у време када је овај део човечанства био спреман да новине, које су ретко писале истину, назове Правда, док се један биоскоп звао Партизан а други Мир. Једном речју, није се штедело на великим речима. Ово насеље су градили као узор они који су веровали у заједничку светлу будућност. Један од њих је био и отац Нашегјунака. Понесен колективним ентузијазмом долазио је, заједно са онима који су, такође, желели да станују овде, на радне акције да помаже грађевинцима, мада грађевинцима није било ни на крај памети да долазе да помажу оцу Нашегјунака да реши елементарно питање: да ли циклус митозе у ћелијама зависи од њиховог језгра. То је требало да буде примерни приступ изградње једног праведног друштва који пак није заживео. Зато је ово дан-данас свет интересантан сам по себи. Приградско насеље на рубу главног града у ком се може мирно проживети читав живот а да га никад не напустите. Ту су изградили предшколску установу од јаслица за најмлађу одојчад у колицима (мајке су за то време градиле њихову срећну будућност), изнети преко дана на терасу на сунце и ваздух као ларве које негују пчеле раднице, све до вртића разних врста. Узор огледног школства су тако допуниле две основне школе, гимназија, средња стручна школа и училиште. Запослење су омогућавале велике

штампарије, предузеће за производњу прецизне оптике, касније и фабрика козметике, једна канцеларија градске управе (у случају да неко пожели и такву каријеру) и читава мрежа продавница и услужних радњи. Овде је био модни кројачки салон, омладински клуб, па чак и клуб пензионера. Од рођења све до смрти је становништво Будућности било збринуто.

НАШЈУНАК никада не би имао разлога да размишља о загробном животу да није било повратка у Будућност. Са овим је питањем морао да се суочи тек другог дана од како је прелетео океан. Такав лет човека обележи појавом званом „дет лег“. Када прелећете више временских зона, поготово ако летите против смера времена, у глави вам се поремети часовник. Тако да када је код нас ноћ, вама је још дан. Особито тешко је после подне, јер је све око вас живо, а вама се страховито спава. Овако, још под дејством пребрзе промене континента Нашјунак се другог дана по доласку упутио у град. Одлазак у центар су овде одувек звали одласком у град, као да они и њихова Будућност нису део њега. Све је добро протекло. Нашјунак је срео неколико старих познаника, тако да су пребацили покоју егзалтирану реч добродошлице и, да, попили су том приликом две чаше вина. Разменили су нове телефонске бројеве и он је у најбољем реду одшетао до трамваја са последњом станицом – Будућност. Ушао је у возило, сео до прозора, погледао напоље и одједном је нестало струје. Бар у његовој глави сигурно. Модерна биологија тврди да када спавамо у мозгу, на месту званом *corpus quadrigemina*, стално су упаљене четири алармне лампице. Чини се да су у том тренутку оне, такође, отказале, засигурно бар већина и настао је мркли мрак и тишина као у гробу...

До тог тренутка Нашјунак о „животу након живота“ није поштено ни размишљао. То није била актуелна тема, није била ни перспективна. То није било нешто што би могло да се уврсти у недељни план и да се на крају седмице откачи као обављено. За овакве мисли данас нема времена. Тако да за свој одлазак на други свет Нашјунак није био психички спреман и искрено га је шокирало како је брзо тај прелазак у другу небеску лигу прихватио, скоро као да се подразумева. Само се мало зачудио. Ово је, дакле, крај свих крајева?! Уживите се у његов поглед. Из потпуне празнине напрасно отворите очи, над вама стоји чудновата женска и говори вам нешто попут:

„Ово је крај...“

Крај? Крај живота?! Прави крај? Тако рано?! Па све и да јесте – није Нашјунак овако замишљао анђела крај небеске капије! У видном пољу његових једва отворених очију су у овом тренутку

били само њих двоје – Нашјунак и она. То би можда и могло да буде то, одувек је веровао да нас у рај заправо уводе жене. Неколико њих је срео и тамо доле на земљи и краткотрајно узлетање са њима у рај су били тренуци вредни тога. Међутим, ова женска је била некако чудна: ружна, званична, неанђеоска. За толико сумњи постоји једно једино контролно питање:

„Зашто?! И зашто тако рано?“

Уместо одговора је то чудно створење почело да се смеје, или боље речено да коњски гласно и на сав глас грохоће. Захваљујући томе испоставило се да је потпуно неанђеоски крезуба. Када се до миле воље искревелила, сигурним гласом је изјавила:

„Зато што смо у Будућности.“

То је била тачка за коју се ухватио. Насеље Будућност, то му је било познато. А овај анђеоски – то је вероватно словачки рај. Четврта класа без персонала. Осврнуо се око себе. Била је у праву. Трамвајем ћете у рај тешко стићи. Трамваји имају последњу станицу. На њој се окрећу и полазе назад – у живот. Тако да је изашао...

ОВАЈ стан је огледна временска машина. Заправо, не сасвим – то је конзерва времена! Нашјунак је овде провео одлучујућу прву четвртину века свог живота и може по насељу и дан-данас да хода затворених очију. Лево у узаном предсобљу, тик иза улазних врата је узидан ормарић са даском на дну која се може подићи, чиме настаје нека врста илузорног скровишта у ком је мама Нашегјунака пред крај живота сакривала вредније предмете од лопова. Вешалица поред је већ новија, али још памти социјализам и, неким чудом, тачно у милиметар пасује и попуњава преостали део зида до места где се ходник ломи улево и два корака даље већ почиње дневна соба која је од мале кухиње одвојена застакљеним дрвеним ормаром. Цео стан је тако мали да, када су на трпезаријском столу поред зида од ормана играли са старијим братом пинг-понг, при смечу је Нашјунак морао да се нагне чак у кухињу, када би десном руком замахнуо у јак ударац на братовљеву страну. Тако је Нашјунак научио да напамет закуцава а умео је да са рекетом за пинг-понг добро барата и у лифту.

Дневну собу још испуњава такозвани „системски намештај“. У огледном насељу Будућност су сви становали у једнаким становима уређеним једнаким намештајем састављеним од више делова. Тако су и живели – системски. Један зид дневне собе је, према томе, све до плафона заузео низ ормарића, усред којих је као у ниши доминирао телевизор. У застакљеним орманима су биле књиге које више нико није читао, али је требало да евентуалним гостима демонстрирају како

домаћини имају литературу у малом прсту. Обично су у застакљеним орманима стајале и кристалне чаше у најразличитијим сетовима. Оне се, такође, практично нису користиле, али је требало да евентуалним гостима манифестују како домаћини могу то себи да приуште. Наспрам изложбе књига и чаша налазио се велики кауч са фотељама – породично гнездо за гледање телевизије. Испред кауча мобилни сточић за новине, евентуално кафу после недељног ручка. Све то подастрто масивним тепихом са ресама, док је трпезаријски сто за четворо стајао на линолеуму од вештачког материјала. Испод њега је мама гурала коверте са уштеђеним новцем, још једно скровиште од лопова. Треће је било веома упадљиво смештено међу доњим вешом (вероватно су тамо штедне књижице), али то је било у спаваћој соби. У њу се улазило из ходника директно код улазних врата. Из ходника се улазило још и у купатило са ве-цеом. Зато ако би се један члан породице купао а другом би пригустило, одигравали су се занимљиви маневри толеранције. Врата из спаваће собе воде на мали балкон. Тамо се Нашјунак први пут у животе „изгубио“. Да, и на минијатурном балкону се може изгубити. Било је спарно лето и мама је изнела креветнину на штрик развучен између краћих страна балконске ограде. Тиме је настао фантастични свод, балдахин од постељине под којим је било довољно простора за ћебе на хладним плочицама. Нашјунак је тамо лежао са књигом и било му је прелепо. Дувао је поветарац, постељина је мирисала и из хладовине под њом је имао поглед на ужарену улицу. Толико му је било удобно, да га је мрзело и да се јави када су га звали на ручак. Пошто се ни након трећег позива није јавио, почели су да га траже. Од тада тако савршено скровиште није нашао...

ОВАЈ станчић се званично зове дупла гарсоњера. Успели су да се сместе четворо са братом и родитељима. Неки геније је измислио прастари радио Кантата, који је покривао ове две просторије – дневну и спаваћу собу. Нашјунак је захваљујући томе могао да свом брату „емитује“ читаве радио-програме типа: „Хало, хало, пиле се укакило... ха-ха-ха...“ и да на тренутке ослушкује његово немо одушевљење, малтене опипљиво из суседне собе. Али то је било давно, брат пре неколико година није преживео саобраћајну несрећу а он ни на сахрану из непријатељске туђине није могао да му дође. Наравно да се овако „неупадљиво“ могло слушати оно што се дешавало у спаваћој соби и тако су једном, када је желео да демонстрира брату како тата хрче после обавезне вечере, зачули

звукe који су их безнадежно збунили. Схватили су их тек када су се на њих подсетили после пубертета захваљујући својим првим љубавима. Оца је након братовљеве смрти покосио инфаркт а мајка је неколико година касније умрла од рака. Пробе ради, клекне поред Кантате и упали њено зелено „магично око“. Тек што се упали, укључи на „одашиљање“ и кратко се поколебавши

Нашјунак се збуњено накашље и са надом у гласу викне: „Хало, хало, ко је тамо?“. Пре пола века би се отуда огласило братовљеве радосно кикотање, или хркање, или... Данас нико не одговара, нико није на пријему. Остао је овде потпуно сам и не зна шта даље. Одлучиће за неколико дана. Ускоро, само да се снађе и сретне оне праве.

ЧУДО У СВЕТОМ ГРАДУ Италијанска прича

Свети град Рим је задивљујућа, импозантна галерија историјских споменика, цркава и храмова. Међутим, недељом је, око поднева, тих и сањив попут неког сеоцета у заборављеној долини. Управо у то време наш туристички аутобус је стао пред капијама Ватикана. „Имате један сат за обилазак или куповину“, оптимистично је изјавио наш водич. Очигледно није приметио да у близни нема продавнице, а ни за разгледање није било богзна шта. Већина туриста је одмах одустала и усредредила се на практичније циљеве као што је проналажење тоалета и савладавање последњих конзерви паштете из залиха од куће. Жена и ја смо, међутим, имали важан задатак – да купимо нешто, било шта што би уверило наше рођаке да смо заиста били у Италији. Како бисмо им иначе објаснили зашто нисмо купили нешто „типично италијанско“ када смо за то имали довољно времена у Риму? Дакле, времена је било довољно, али куповина је деловала безнадежно.

– Немамо никакве шансе – рекла је моја жена – ваљда ћемо купити нешто у повратку.

Можемо да заборавимо на то. Наши шофери ће возити толико брзо да ће се једва зауставити на границама. Било ми је јасно да постоји само једно решење – чудо, а где би другде чудо и требало да се догоди, ако не у Светом граду?

– Хајдемо – рекао сам одлучно.

– Куда? – питала је моја супруга.

– Кренимо и видећемо – рекао сам и закорачио. Моја супруга ме је пратила као што су генерације других жена пратиле своје полуделе мужеве – безвољно и резигнирано. Али бар смо се померали.

Инстинктивно сам одабрао смер којим смо се кретали. Налево од Трга светог Петра, дугачком, празном улицом. Било је безнадежно. Не само да ниједна продавница није била отворена него, заправо, тамо није било ниједне продавнице. Упркос томе, ја сам и даље веровао да ћемо

наћи неку, док је моја жена изгубила чак и жељу за протестовањем. Заправо, нисмо пуно ни разговарали, нисмо имали о чему. Једини звуци које смо у то вруће подневно време могли да чујемо били су одјеци наших корака. У то су се, допирући кроз прозоре, уплитали гласови људи који су ручали, мешали су се са звецкањем кашика, ножева, виљушака с недељне гозбе. Тешко је замислити безнадежнији поход. Није трајало дуго – после стотинак метара нашли смо се на периферији града! Било је тешко поверовати да се тако велики град завршава након кратке шетње од центра. Све је изгледало као да се више нема куд. Улица се завршавала и избила на пут који је водио ка некој шумици. Заиста је тешко наћи безнадежније место за куповину.

Моја супруга је почела да се смешка, исто као генерације других жена које су својим полуделим мужевима хтеле смирено да дају до знања да ова идеја и није била тако паметна. Хтео сам нешто да јој кажем, али није било шта да се каже. Наше путовање за чудом се завршило. Идеја није била добра. Крајње време је да се крене назад.

Окрнули смо се – кад... Не само да смо открили продавницу, притом отворену, већ цео тржни центар! Налазио се с друге стране улице и то у смеру одакле смо долазили, био је сакривен иза кућа. Није био велик, али за наше потребе довољан. Куповина није трајала дуго. Били сме једине муштерије. У целој продавници биле је само једна касирка. Док смо јој се приближавали с колицима пуним „важних, типично италијанских поклона“ угледао сам полицу с бријачима. Сигурна знате за онај парадокс – класичан бријач можете купити за јефтине паре (или га можете добити бесплатно), али жилети за њега су паклено скупии. Овде их је било различитих и по сасвим разумној цени. Биће ми потребни код куће. Тако би цела куповина имала смисла! Међутим, постојао је проблем. Није нам остало више новаца. Накратко смо неодлучно стајали испред полице и гледали шта бисмо од поклона за рођаке могли да вратимо

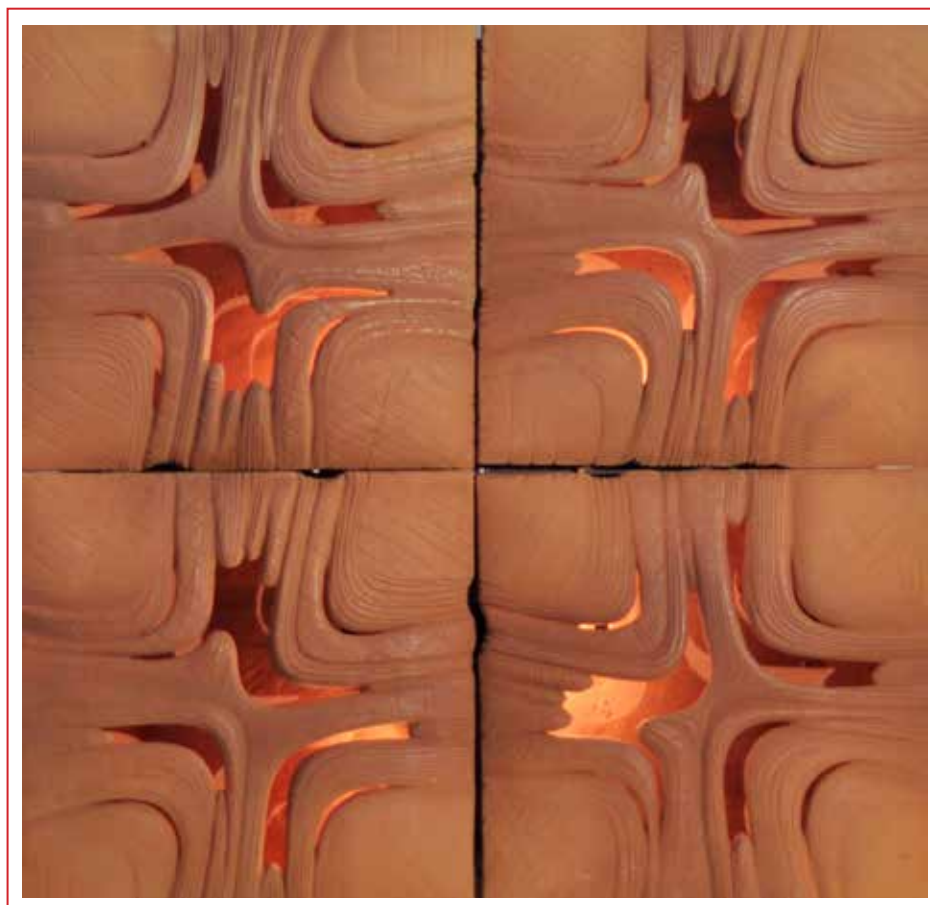
да бих ја купио себи жилете. Списак поклона смо већ ионако скратили и није било шансе смањити га за још један. На крају крајева, чуда имају своје границе. Морао сам да се одрекнем своје идеје. Кренули смо према касирки и платили робу.

Док сам плаћао, моја супруга Јанина је послала поклоне у колица и кренула с њима ка излазу. Одмах сам пошао за њом и видео како је у том тренутку нешто испало из колица. Када са се сагнуо да бих то подигао, шокирао сам се. Из колица је, наиме, испала кутија са жилетима, око којих смо се толико двоумили. Погледао сам у Јанину, али је она била заузета премећањем поклона у пластичне кесе. Погледао сам у касирку, али она није обраћала пажњу на нас. Сагнуо сам се да бих узео тај дар с небеса и показао га Јанини. Било је невероватно. Није постојало објашњење

како су жилети могли да ускоче у колица. Уопште се нисмо приближили тој полици, само смо поред ње за тренутак застали. Ништа више. Сада су били у мојима рукама и Јанина их је, без одуговлачења, спаковала међу остале ствари у пластичну кесу.

– Добио си поклон од Господа, ти, потрошачки геније – рекла је и пожурила према аутобусу.

Дакле, било је ово мало чудо. Морам само да додам још нешто – нисам стручњак за жилете, а чини се да није ни Господ. У тржном центру сам видео полицу за жилетима за које сам мислио да ће одговорати мом бријачу. Међутим, преварио сам се. Када сам стигао кући, открио сам да су жилети из чудесне куповине у Риму потпуно неупотребљиви. На крају крајева, чудеса имају своје границе.

КЕРАМИЧКИ ПАНО

ПРИЧА | ДИЉАН
БЕНЕВ

Превела са бугарског:
ДИЉАНА ТРАПЧЕВА

ДИЉАН БЕНЕВ је рођен у граду Варни (Бугарска). Дипломирао је Унутрашњу продају на Економском факултету Економског универзитета у Варни, факултативно је дипломирао и новинарство. Од 1999. године живи у Софији. Аутор је девет књига афоризама, фрагмената и прича. Његов стил је кратак, лапидаран и синтетизован. Проза је на граници између сатире и морализма. Његова креативност је оригинална, без туђих утицаја. Има елемената апсурдизма, надреализма и футуризма. Његова дјела су преведена на 12 језика (француски, мађарски, српски, хрватски, словачки, украјински, руски и друге) и објављена су у 16

држава. Његови афоризми, фрагменти и приповијести уврштени су у различите мађарске, српске и италијанске зборнике.

ПОНИЖЕЊЕ

Емил је пролазећи покрај позоришта угледао плакат за изложбу Пикаса који му је привукао пажњу. Његове слике није никад видио уживо, иако је имао зидни календар с његовим цртежима. То је, наравно, пробудило његову знатижељу да поподне посјети ову галерију.

У галерији је било доста људи, прије свега, Шпанаца. Као да изложба није била код нас, већ код њих. И не дај Боже да је била код њих... Очито су људи цијенили своје умјетнике за разлику од нас, који, да смо их поштовали тако како смо их убијали, данас бисмо постигли пуно више – пуно више него Шпанци!

Оно што је највише импресионирано Емила, јест то што је Пикасо један велики изузетак од правила да су генијалци који су прерано постигли врхунац своје каријере, умрли прерано. Пикасо је почео сликати још кад је имао једва осам година, али је завршио свој стваралачки живот веома касно за разлику од других. Што се тиче жена које је имао у свом животу, оженио се задњом с којом је био – тада је имао осамдесет година – нешто због чега могу сви бити завидни! Иако

је генијалцима ипак тешко завидјети имајући у виду уопште њихов животни пут.

И тако је у једном тренутку, гледајући слике, Емил био ометан бучним уласком једног славног умјетника са својом вољеном. Одјећа им је била екстравагантна толико колико је и сам Пикасо био ексцентричан. Иако нису имали никакве везе с његовим духом. То је потврдила и чињеница да су изложбу погледали необично брзо и одмах отишли. Они су дошли више због снобизма – како би их примијетили тамо те да се потом то види и у медијима. Као што је радила арт-елита.

Било је очигледно да Емил и даље с одушевљењем гледа експонате. Погледавши све у миру, отишао је задовољан. Отишао је с оним естетским задовољством које давно није могао доживјети. Очигледно је њему умјетност дјеловала позитивно попут својеврсног комплимента за њега – иако је знао да она не утиче на многе људе који су независно од тога били пуно срећнији!...

Затим је кренуо према књижари своје познанице, од које је често куповао.

– Добро вече, Жени.

– Добро вече и теби.
 – Видим да си увијек ту.
 – Чим сам здрава...
 – Иде ли продаја?
 – Онако, али ипак иде добро.
 – Свака част! Па чим си на главној улици...
 – То је јако битно. Не бих ни то покренула.
 – Тако је! Знаш ти гдје радити.
 – Сумњаш?
 – О, не, наравно!... А сада, да ли би ми рекла имаш ли књиге о Пикасу?
 – О њему немам.
 – Штета! Малоприје сам био на његовој изложби.
 – Је ли? Никад нисам била.
 – Ни ја... Он је јединствен. И како је размишљао!... Највише ми се свидјела једна његова мисао: Ја не сликам то што видим. Сликам то што мислим.
 – Невјероватно.
 – Ослања се на своју машту у потпуности.
 – Па да, у овом погледу су Шпанци генији. Поготово Салвадор Дали...
 – О, он је предобар! И исто тако јединствен. Па чак размишљам да је он врх ексцентричности. Иако у једној својој књизи критикује Пикаса због тога што је увео ружноћу у умјетност.
 – Па да, такви су генијалци. Један другог оговарају. И праве себи још већу рекламу. Је ли то намјерно?
 – Не знам, али је сигурно тако. Погледај случај с Волтером и Русоом. Њихове су свађе биле још веће, али су сахрањени један поред другог и данас је њихова слава вјечна. То значи да су учили од других попут њих. Дакле, ништа ново на хоризонту. Зато мислим да, све док постоје такве особе, тако ће и бити. Разумијеш ли, Жени?
 – Разумијем, Емиле.
 – А што се наших умјетника тиче... И код њих је све исто. Али с том разликом кад би били спремни да се покољу као свиње, у најбољем случају би достигли не свјетску славу него само националну. Због чега не вриједи ни варварства...
 – Па шта ћеш?... Судбина!
 – Тако је... Како си ти иначе?
 – Па ето цијели дан на послу...
 – То је добро. Али живот није само посао.
 – Да, наравно...
 – Да ти искрено кажем, с временом изгледаш још млађе.

– Озбиљно?!...
 – Нема шале.
 – Немој ме зезати.
 – Види каква си...
 – Па таква сам.
 – Углавном, ви се жене знате одржавати.
 – А ви мушкарци као да не знате? Чак сте постали још сујетнији.
 – Истина. Али ипак мислим да ће то што вам је природа дала увијек бити ваше. И нико вам га неће моћи отети – независно колико се полови мијењају.
 – Ти баш знаш голицати!...
 – То је сама истина.
 – Нека је.
 – А сада, Жени, с обзиром на то да си ми одувјек била симпатична, а ове вечери сам у посебном расположењу – хтио бих те најљубазније позвати на вечеру.
 – О, не, молим те!...
 – Зашто? Тако лијепо разговарамо – наставићемо и тамо.
 – Хвала ти, али је ово превише.
 – Зашто? Ја бих једноставно да разговарамо...
 – Разумијем те, али нађи другу.
 – Па ја тебе желим.
 – Е па, не може.
 – Али најозбиљније!...
 – Не могу, рекла сам ти!...
 Истог трена је ушао власник књижаре:
 – Жени, каква је ово буква?... Пратим вас споља – овај човјек ништа не купује и можда ти досађује. Да га избадим напоље?
 – Не, немој... Он ће сам отићи.
 – Зашто, Жени? Нек ме избаци. Након неког времена, кад те се засити и избаци јер је нашао неку другу, млађу од тебе, присјетићеш се мене па ћемо опет бити скупа – као сродне душе.
 – Ти, глупане!... Са својом духовношћу о каквом ми заједничком животу говориш? Јеси ли ти Пикасо или Салвадор Дали?
 – Али Жени, зашто толико понижаваш ове људе? КАД БИХ ЗАИСТА БИО КАО ОНИ, ТАКВЕ ПОПУТ ТЕБЕ НИ ЗА ОНУ СТВАР НЕ БИХ ТРАЖИО.
 – Мрш одавде! Ђубре једно! – рекао је власник и више га нису ни видјели.

МОГУЋНОСТ ДИСКА, мајолика, 1988. год.

Поезија/проза

Ранко Рисојевић, поезија

Зоран Костић, поезија

Душан Стојковић, поезија

Саша Кнежевић, проза

Златко Јурић, поезија

Новица Телебак, поезија

Слободан Ристовић,
поезија

Душан Милићев, поезија

Јовица Ђурђић, проза

Зоран Јунгић, поезија

Срђан Секулић, поезија

Дара Зеленовић Радојевић,
поезија

Иво О. Андрић, проза

Биљана Вукајловић Ристић,
поезија

Миле Лисица, поезија

Јелена Станојевић, поезија

Снежана Милојевић, проза

ПОЕМА | РАНКО
РИСОЈЕВИЋ

Ранко Рисојевић

ДЕСЕТ ДАНА БАЊАЛУКЕ

Први дан – садашњост која је прошлост

Ништа не почиње и ништа не окончава,
На хрбату овог дана, последије нечега,
Што се историјом зове, јер није сада,
Неко јуче, нека вакцина, неки патријарх
У времену које измиче испод ћилима
Којим се селиш кроз вријеме остајући
Заробљен датумима, све више у закашњењу,
Када се поново не смије рећи ни зашто ни како,
Него напросто шта, последије буђења,
Последије вакцине, последије путовања,
Да би се упловило у садашње вријеме,
У дан што измиче попут покретних степеница,
Које невидљиви механизам вуче горе,
Да би избацио све колебљиве, све дрчне,
Што питају гдје и шта, макар и знали,
Да с обје стране је Ништа и Нико,
Само дани, нанизани у ђердан,
Што ти је бачен око врата, да те дави,
Ма колико бјежао од те слике, тог глагола,
Памтиш виђено и невиђено, далеко своје.

Други дан – прошлост која је садашњост

Спустих се до ријеке Врбас, ту гдје излази из
Кањона и гдје су топли извори с десне стране,
Уроних ноге, потом руке и цијело тијело,
У воду што је у камену направила лежиште,
Затворивши очи, као у кади времена
Гдје гледам лица мени непозната
Римске борце, славне и незаустављиве,
Заповједнике њихове што траже топле
Изворе, да своја реуматична тијела
Подигну, ојачају за нова освајања
Далеких земаља и народа, што чекају
Да их поздраве јачи и паметнији, далеки
Освајачи, понекад милостиви, понекад
Окрутни, сада у мени, мојој искиданој
Свијести, у овој топлој води, спаситељици.

Трећи дан – бјежи и тјерај

Другачије никада није могло, него овако,
Гдје год да си, неко ће да те потјера, куда
Год да кренеш, некога ћеш да потјераш,
Из далеких шума, преко брзих ријека,
Долазе хорде у таласима, само плаве,
Све по реду, из шуме у шуму, носећи
Језик, увијек непознат, увијек очуван,
Док не стану, гдје им се учини добро,
Да граде себи избе, сојенице, пећине,
Док су у брдима, у прашумама, неки
Са својим језиком, што преживјеше
Клање и силовање, покорни сада,
Уче нови језик, оvdје гдје су све знали,
Све одредили својим језиком, имена
Која им значе све, невиђени иметак,
Док сричу језик господара којима ће
Оставити ове ријечи, ове ријеке,
Ове планине, јер им друго и не треба,
Сада имају оријентире, шта је њихово,
У неку будућност, у неку варљиву историју,
Сеобе народа, освајања, освајања, отимања.

Четврти дан – преживјели

Не буди крај ријеке, не иди у планине,
Склони се да владаш, да те се плаше,
Остави преживјеле да се собом баве,
Кад почну да силазе постају наши,
Вријеме помјера све живо, гута,
Обнавља, да се не препознају
Тек у ријечима, тек у причи,
Која се не памти, још тамна,
Тек кад постане свачија,
Запамтиће је неко, да пјева,
Оно што није видио, само чуо,
Горе негдје у планини, од преживјелих,
Што се као вукови облаче, сњегови их
Штите, у торовима, међу стоком,
Да могу добити тапије, сигурност,
Од далеког султана, краља и цара,

Тамо гдје се већ заборавило
 Када су једни дошли, други преживјели,
 Сада су сви готово исто, мада нису исто,
 Другачије се то не може испричати,
 Мада се језик, чврст попут храста,
 Отима забораву, отима онима
 Што су под планином, побједници,
 Владари њихових живота, снова,
 Потомака који ће им служити.

Пети дан – ко гради, ко разграђује

То су већ књиге, носе их у себи
 Или покрај себе, у зобницама
 Издржљивих коња, с истока увијек,
 Другог Бога, који је био човјек
 Затим ратник, затим Пророка,
 Све је то низ, ланац, који се поштује,
 Видите како ћете или шта ћете,
 Ми смо ту, да неко остане,
 Да неко одјезди даље, било гдје,
 Вријеме ништа не значи,
 Градићемо ћуприје, богомоље,
 Саградићемо вароши, покрај ријека,
 Овдје, баш гдје топла вода куља,
 Из земље, одакле, ко би то знао,
 Да угрије ратнике, увијек прво ратнике,
 Шта ће касније бити, није у нашој власти,
 Над свима је небески господар.

Шести дан – како да се све ово назове

Колико сте овдје, ми на границама чекамо,
 Да вам дојади, да дођемо, да вас ослободимо,
 На досад невиђен начин, без рата и крви,
 Први пут неко са Запада, ту смо били дуго,
 Ништа нам није страно, али друге богомоље
 Градићемо, друге путеве просијецати,
 Школе, да школе, о којима се само машта,
 Отворићемо гдје треба, као код нас,
 Одскочићете, отети се овим шумама,
 Звијерима, болестима, незнању,
 Што се с вама буди, и прати вас
 Ма шта чинили, ма гдје били, баш оно,
 Нећете одмах схватити ни прихватити,
 Толико је вапаја у вама, толико очаја,
 Наш Владар то зна, он је одређен од Бога,
 Негдје тамо, није за вас да сумњате,
 Само му славите име, ево вам и слика,
 Не знате шта оне могу, сазнаћете,
 О, како смо вјешти у том послу!

Седми дан – куда и како

До јуче, савладана је та граница,
 Од које унутра једва се могло,
 Нико није био добродошао,
 Мада се знало, ту нема тајне,
 Доћи ће војска, пребродиће
 Ријеке, савладати планине,

Доћи да остане, да гради
 Путеве, да с њом дођу и други,
 Небо им је било пут, тај звук
 Од ког се луди, те бомбе, тај огањ,
 Ратови, поново ратови, смрт на врата,
 Споља и изнутра, колико пута,
 Долазили и одлазили, својим редом,
 Шта је остајало, гдје је нестајало,
 Све до трена, када се ријечи роје,
 Да кажу шта желе, од првог трена,
 О путевима, о мостовима, о возовима,
 На коју страну, да жив останеш,
 Тамо гдје те не чекају, гдје си улез,
 У великој Божијој шаци, сломљено
 Је и бачено баш како је неко
 Рекао да више не може, никако,
 Мрзак си и опасан, клони се
 Прелаза, пропашћеш у себе,
 Одједном празан, укипљен,
 С једином жељом, да одеш,
 Што даље, што брже, заувјек,
 Да те забораве, да заборавиш,
 Само што правога заборави нема.

Осми дан – везени мост

Ти си везиља, руке своје уплићеш,
 Проткиваш прсте, знаш притисак
 Који сан тврђи од бетона ствара,
 Између тебе и овог града, свога
 Града, извезеног, изатканог, написаног,
 Од безброј имена сатканог, од
 Ријечи које од мајке до мајке слушаш,
 Сисаш их у њеном млијеку да порастеш
 Замишљајући већ свијет куд хрлиш,
 Према коме везеш, хеклаш, веслаш,
 Али само на овој страни остајеш,
 Као непитање, као неодговор, само слика,
 Испод очних капака, испод веза,
 Не води твој мост на другу страну,
 Само у небеса, гдје те чекају,
 Гдје разумију и неречено.

Девети дан – мрзим и волим

Такви су сви темељници, божански Катуге,
 Јер се горди она, без које не можеш,
 Пристигао с брда, отишао и вратио се,
 Да те воле и протјерују, да те проклињу
 И у тебе се куну, тако никакав а владар,
 Без златног кључа, са златним ријечима,
 Које ће да расипају као дукате, хвале,
 Присвајају, па их се одричу, људи, људи,
 Побјегнем у твој град, у твоје магле,
 Да се оснажен вратим у гомилу,
 Што кличе некоме који влада,
 Као нула од које иде бројање,
 Није то латински говор, *odi et amo*,
 Узео сам премного од тебе, Граде,
 Видим те и преко океана, изгубљен

Крај других ријека, у свратиштима
Које не могу домом назвати, сам
Прогнан, отишао, залутао, без тебе
Био бих мртав, био бих ништа, гроб
Ми остаде у далеком граду који ниси ти,
Мрзим и волим, тако у људску вјечност!

Десети дан – град од ријечи

Дошао си да га освојиш, на свој начин,
Ријечима које шикљају из свих извора,
Небеских точкова који овдје имају сјај
Оног што ти је претходно, кочоперан,
Који остаје, дубоко у теби, пристиглом,
Неким возом, аутобусом, пјешице,

Да останеш на сваки начин, да сам
Постанеш неки извор, ако не облук
У ријечи коју посматраш и посматраш,
Одакле идеш, куда идеш, зелена водо,
Не можеш да утажиш моју жеђ, а јесен
Завладала, алеје пуне опалог лишћа,
Све се у себе затвара, одлази а ту је,
Капљу ријечи, потом очврсну, на сунцу,
У говору других, који долазе и пролазе
Попут годишњих доба, тебе, нас, пристиглих,
Нема град капија, ни зидова, има тебе,
С тим ријечима, да стражариш, да га браниш,
И када си сам у заборау, у ријечи
Што је ту а отишла је, у други свијет.

ПАНО СА ТОРЗИМА, 1987. год.

ПЈЕСМЕ | ЗОРАН
КОСТИЋ

Зоран Костић

РУС(И)ЈА

Према Љетопису требјешког
манастира Светог Луке

Проглас се чува као прилог слави
јер га написа Сава Владиславић

(гроф и савјетник Петра Великога),
по вољи цара росијског и Бога,

хиљаду седам сто једанаесте:
„Ако сте Срби још и сад, а јесте,

и Ни`шићани од вајкад витешки,
час – да збаците ропски јарам тешки,

да сјај врнете Немањића круне,
да одагнате с крста сјенку луне,

да осветите косовску Голготу,
да наплатите дуг за сву срамоту

од оних што је нанесоше роду,
да повратите образ и слободу,

овом Граматом нашег Величанства
наступио је за два српска царства –

Земље и Неба. На устанак стога,
с вјером у Творца и Петра Првога!“

ЉУБАВ

„Због отворене љубави к Русима“
зла коб два пута крену на Максима:

при крају рата, у сред Београда
кад су га наша и руска армада

ослобађале од завојевача –
у паклу бомби и минобацача

Максим, прикован мецима снајпера,
пун сат, за углом, зна, да с небодера

најмањи показ кажњава се смрћу.
Кад, с друге стране, Сремском, ка раскршћу,

ето ти чете Црвене армије
и Максим који још никада није

видио Русе, мјесто „соли-хљеба“,
маше да стану, да смрт озго вреба,

но руски мајор не схвата знакове,
шта више, мислећ` да их Максим зове,

ступа у видно поље снајперисте,
а из заклона, те секунде исте

искаче Максим – осипа пут крова,
прима на груди кишу од олова.

„Због отворене љубави к Русима“
преживјелога тад, чудом, Максима

осудили су на десет робије
(четрдес`осме), иако он није

с Русима био никад осим тада –
гинући с њима за спас Београда.

ТРЕБЈЕШКИ

Трен прије смрти, по истеку рока,
врати се отац са Голог отока.

Послије пуних девет љета ада
(некад судија, ибеовац сада,

нико и ништа, све и сва до слома),
вратио кости и мишљење дома,

па русовјерје, преживјело чудом,
шапатам шири (благош нам га у дом)

и ја, основац, вршњак кућној страви,
схватам – отац је пао из љубави

тад забрањене Србима декретом,
а као тачно потврди се све то

Божигног јутра, када на виђење
са побратимом стиже привиђење,

Полазник, главом и брадом Требјешки –
Народни Пјесник, монархиста тешки,

од оца само који мјесец прије
избавио се са своје робије

на коју га је (јасно би и мени),
послао побро – судија црвени,

што одмах склопи други круг у глави –
и Требјешки је пао из љубави.

Исту љубећи, само другачије
и даље, након адске деценије,

док се мирбоже, два сорабска брата,
попут јабуке и мира и рата

једну Русију на двије дијеле:
ко због црвене, а ко због бијеле

(као већина у њиховом роду),
док је свако своју губио слободу –

свако је о својој снијевао јави
и цио род је пао из љубави.

ХИДРА

Овога пута из Бијеле куће,
црња но икад, него икад љуће,

опет надире хидра већ позната –
Монголи, Турци (у више наврата),

Њемци, Швеђани, Пољаци, Французи
и Прибалтијци свима на услузи –

чланци су хидре која, вјековима,
отровне краке пружа ка Русима

озго, одоздо, изнутра и споља
од Куликова до Курскога поља.

На неподатно пространство Русије
опет насрће зглавкар тираније

(нова му само глава, као вазда,
једну скинуту, зла натура гмазда

кроз историју с три млађе обнавља),
сад, многоглава и јача, злоставља

из кијевског се дижући ужаса,
сажиже живаљ крштеног Домбаса,

одатле даље ка истоку штрца,
Русији трује одједном сва срца –

Евро-словенско и Евро-азијско,
бризга млазеве са жестином змијском

пут срца Невског и пут Радоњешког,
пут Пушкиновог и пут Достојевског,

пут царског срца и пут Путинова:
спасити себе од љутог отрова

и вас род људски, моћи ће Русија
тек ако, попут Светог Георгија,

стокраку хидру у Бијелој кући –
у срцу мржње успије затући.

РУСКА МАЈКА

Четрнаесте, мати из Домбаса
 бунца над троје дјече усрђене:
 „Како од овог да се живи часа?
 Колико због њих толико због мене

ја ћу их опет родити све троје,
 иначе нема будућности моје,
 и срце ће се радовати дјечи
 на сваких девет будућих мјесеци“.

Она, од тада, за осам година,
 уз осам кћери роди по два сина
 и што јој прије свако од њих стаса
 браниће прије слободу Домбаса

а на тој земљи одраста се брже
 с онима који положаје држе
 у рововима наспрам аветињства –
 у отаџбини дјече без дјетињства.

РАСПЕЉЕ, теракота, 1986. год

ПЈЕСМЕ | ДУШАН
СТОЈКОВИЋ

Душан Стојковић

СНОВНИ СНЕВОМРАК

ЦАК

цак за ударање душе
превисоко је подигнут
но руке нам престају бити кратке
како би га за гушу шчепале
и на под по(д)ложиле

по њему казачок играју
свирају полке и мамузицама
заскачу му бубне опне

брзе су у узмицању
прави поскоци у аперкатима
шарке пред трзавим очима
нокаутираних шарпланинаца

на окукама као и на олуцима
читав свет недовољно разбуђених
параграфа и питалица
што саме се загонетају

узалудно пртимо цак са тек рођеним мачићима
они имају по тринаест живота
непарно памћење
поломљене зубе
и погрешно распоређене шапе

то им нимало не смета да ходају по крову
чикају сунце
задиркују краву
и откуцавају чаплину
бестидне љубавне (пре)порукe

ЧИВИЛУК

нека ово буде моја поетичка песма
окачићу о њу све поето-идеје
и оне којих сам свестан
и оне што ме сновно бомбардују

дадаизам је у корену нихилистичког живовања
посинак његов надреализам
попут орлушине поетско небо не напушта
свему испеваном зајми своја змајевска пера

реализму је одзвонило
натурализам је давно показао своју прикривену голоотињу
изми су се загрцнули коштицом
придавили хаотичним својим блиц-снимцима
надреално је посолито сваку фотографију
музеје преобратило у јавне куће
проститутке у девице
које за собом вуку на службена путовања
неслужбене песнике
несмештене у било коју фиоку
спремне непоправиво да
попут кловна
искоче пред зачуђене очи
очуђених читалаца

ЦЕП

ватромет асоцијација
лавез пупежи
пужеви натоварили корњаче на леђа
напртили непоништене марке мозамбика и
еквигоријалне гвинеје
закасали у окаснело подне
у сумаглицу смртне забаве
и сплина

на тротинетима обезглављене мирнопопске силе
ратни доручци
брза храна порције
у људождерским ресторанима
шпански грип закаснио на први рандеву
с шпанском мушицом

фадо под шпанским прозорима
италијанска чизма на потопљеним трговима
трешње након лисабонске трешње
цунами у дечјој цуцлици
пудлице с дамама
љермонтовљева пушкиновска посмртна маска
у ловчевим записима
идиот крај кротке
обломов у крилу раскољникова

све то се стеснило
у пробушеном цепу сна

ЦЕЛАТ

збритвио ваздух
 промрзLINE на истачканом небу
 лет који се заледио
 пре слетања
 на слепи колосек главе

гиљотине на доручку
 уже у тањиру супе
 раскрснице поховане с гробља
 с крстовима под мишком
 стећцима на обрвама

голи ручак на плавој трави
 пискава пикасова госпођица из авињона
 са далијеве жирафе
 часовнике осматра
 обешене о ивице непостојећег стола

стој на глави
 одскок с трамбулине
 равно у ждрело
 априлске рапсодије у плавом
 carmina burana
 index librorum procesualia
 процес у замку
 карл росман у процесии
 мртве рукавице заборављене
 у аутоматском тексту
 забрављене у строго контролисаним возовима
 лет иза кукавичког гнезда
 моцарт на пикнику
 ајнштајнова презла
 теслин умиваоник
 дишанова сијалица
 два лица исте спајалице

ЦИГЕРИЦА

још један поетизам
 прави месарски поентилизам
 импресија у наставцима
 загореле боје сунчевог издисјаја

једи ме не једи ме
 иш одатле успомено ишчепрана
 на недоживљене ратне зиме
 угарци и старци на допушту
 избежумљене аутобуске линије
 месарница – станица
 одувана неисписана страница
 што одолела је непознатим писменима
 болесним израслинама
 на до јуче здравом азбучном телу

јабукe и крушке
 кијавичаве дуње
 тешко оболели сунцокрети
 рага која уморно окреће долап
 патка што се гега по мору песка
 у сунчевој кајгани
 мрва нашег црвљивог незадовољства
 која нас крепи

(точкови стегли за углове
 пијане троуглове
 квадрати коло воде
 крај прозукле мртве воде
 синуси упорно уходе
 ошамућене оде)

ЧИТУЉА

на сваком дрвету
 у сваком времену –
 од предисторије до оног изгубљеног у будућности
 што непрекидна прошлост јесте
 пошто је време само јо-јо скакање у месту
 (само се може с времена на време
 не би ли дало одушка
 по који хитнути с рамена камен
 што никада и никако
 да се приземљи неће) –
 иста истијата стоји

не би ли се видело ко је на њеној слици
 потребно је толико да јој се приљубите
 како би се ваше лице сасвим стопило с лицем учитуљеног
 последица је сасвим предвидива
 једино вам преостаје
 да се неко други попут вас
 приљуби сада уз ваше лице
 да ваше и његово замене места

тако унедоглед
 читуљамо

Саша Кнежевић

САША
КНЕЖЕВИЋ | ЗАВИ ЧАЈ

Мој деда се послџе смрти своје прве жене, дакле моје бабе, преженио. Отада је становао код Раде у Моше Пијаде, а онда је и Рада умрла. Деда је остао сам. Није био много стар, он је са четрнаест по завршеном занату почео да ради, па се пензионисао са педесет пет и раније би, да га рат није помео. Мој деда у рату није био партизан. Кад су му усташе `42 побиле све, побјегао је у шуму, кад су партизани побједили, вратио се кући. Послије је поред те, очеве куће, својим синовима саградио нову, у њој смо ми живјели. Деда је у кућу, коју је сам саградио, нама долазио као гост и све рјеђе, у прво вријеме са Радом аутобусом, кад је умрла, долазио је таксијем, док на крају нисмо морали долазити по њега. Сам би отварао сва врата, ишао у купатило, пуштао воду из водокотлића, одвртао све чесме, отварао прозоре и дувао. Након кафе би сишао у подрум и враћао се са киштром пуном прописно сложеног алата и теглица од дјечије хране са шарафчићима, ексерчићима, дизама и клинцима сваке феле. Мој стари је отхукивао чим би оца видио на вратима, јер је дедину опсесију мајсторлуком сматрао геронтолошком малициозношћу.

– Ја, баш њега брига што мени цури на водокотлићу, пропашћемо због тога, него он то само мене провоцира!

Стари се нервио до лудила јер је деда њега и стрица држао за нишкористи некадре да замијене лицну на осигурачу. Уистину, те је лице са великом спретношћу свима мијењала моја стрина, једина која је понекад захватала покоји шрафцигер или комбинирке из киштре.

– Ко да смо максуми, па нас он провјерава да му ко није мазно цвицанге, јебале га цвицанге!

Деда је у подруму, те своје куће у којој је све рјеђе гостовао, својевремено, док је у њој још увијек био домаћин, направио радионицу у којој је

поправљао све, од наших возића и присталих им шина, фудбала које је крпио и прекрпљавао, ножева које је масатио, насађивао и пресађивао, мотора које је винкловао комшијама, дијелова аутомобила, ланаца за моторке, кутлача и држаља за сјекире, скемлија и клупа са и без тапацирунга, сећија за комшије друге вјере, иконостаса за наше, до транзистора и грамофона. Телевизије није узимао, а веш-машине и шпорете је поправљао на лицу мјеста. Успутно је одржавао кафе-апарат у бифеу Бистро, званом Белај, у згради поред болнице, а преко пута свог стана. Све му је бастало радити што га је и спасило кад је партизанима затребало мајстора сваке феле. Поправљао је и пиштоље и шмајсере, камионе, столице, креденце, обијао квислиншке сефове, чак је и прве руске локомотиве одржавао неко вријеме. Крајем седамдесетих су га чак понудили да се учлани у партију.

– Ако не морам, ја не бих.

Нико га није силио, али су га некако послџе тога и пензионисали. Није ни пет година саставио као шеф. Званично су му учинили услугу, јер ионако није био квалификован, а није знао ни страни језик. Некако је у та доба умрла и моја баба и он се преженио и одселио. Моји су радили у контрастмјени од моје школе и ја сам све чешће бивао код њих. Рада је зарадила пензију у студентској мензи на Бјелавама и правила ми је ручак по наруџби, а ни деда се није бунио. Кад је она умрла, деда нам је куповао бурек код Ахме или ћевапе и плѣске из неког грила код болнице. Били су масни и презачињени, али брзо смо се навикли на њих. Кад смо имали среће, Сена с трећег спрата би нам донијела кромпируше или разљевака, јогурт смо сами куповали. Сена је била жена неког Музафера с којим је деда сједио на штуром дубодолном сунцу испред зграде, кад год и док год га је бивало, кад захлади или пада

киша сједили су у Белају. Нису играли, шах, карте, домине, нису чак ни пушили, само су сједили и читали новине. Ујутро би један куповао *Ослобођење*, а други *Вечерње* и тако наизмјенице.

Кад сам дорастао до матуранта, деда је почео поболијевати. Ја сам га водио у болницу која му је била прекопута стана, од доктора до доктора, од чекаонице до чекаонице. Наљутио се најстрашније на неког уролога који га је питао зашто га синови не доводе.

– Шта њему фали, пунољетан је, има дозволу, брије се, каже и цуру да има!

Пред зиму, а сарајевске су зиме гадне и предуге, престао је да излази, његова столица је била празна, па је онда и Музафер престао долазити. На крају је јалија украла столице. Није хтио да га довезем код нас на славу. Мама је послала свега и ја сам му донио. Узео је кољиво и наздравио заједничком нам свецу.

– Знаш мали, не могу да спавам. У ствари, могу, по дану могу, него ноћу...

Ја сам схватио да он заправо не смије да заспи у страху да се више неће пробудити и ријешило сам да га излијечим. Знао сам да то ионако неће дуго трајати. Неки Невен је тад дилао траву на ситно, добру, имотску, завичајну. Он је живио близу деде, ту у Заима Шарца. Ја сам нам први цоинт смотао пред њим, представивши га као чудотворни херцеговачки чај.

– Види деда, може се и пити, али овако јаче дјелује.

И тако до маја. Позвао би ме ујутру прије школе и замолио да му нешто донесем, а ја сам знао шта му треба. Дочекао би ме у пицами, с буреком и јогуртом у трокраком тетрапаку. Јели бисмо ћутке.

– Ај ти нама зави чај, док ја посклоним.

Повукао би два-три дима и испружио се на каучу. Откако је Рада умрла, спавао је у кухињи, соба је била моја. Ја бих последије своја два цуга, изашао у град, да чекам сабах са шејтаном, а он би ме ујутру будио с кафом.

– Жали ми се Сена да ни Музафер не може

спавати, избацила га из собе. По сву ноћ се преврће у кревету. Не дам му ја овог нашег лијека па макар. Нек се врти, боље сад него у гробу, имо би рашта.

С прољећа би последије два дима легао, али не би заспао него ми је причао о дјетињству иза оног рата, о другом рату, о усташама које су одвеле наше на клање, о комшији Хамдији који им није дао да нам запале кућу, о теферичу код Старе цркве на Чаршији и мојој баби Драгици и њеним зеленим очима због којих је нико није сем њега хтио, о њеном оцу којег су партизани грешком убили залуталим метком маја '45, о Музаферовој петокраки на домобранској капи, о Ради кад га је позвала да проживе заједно, о мом старом који није хтио да иде у тенама у школу да се не би издвајао из поратне сиротиње, о оном мом ћеду сељаку који се напио кад сам се ја родио и исповраћо сву фасаду јер је увијек пишо иза куће, кокад није видило вецеа у кући док није шћер удо, о неком Хандрки којег је жена убила чекићем кад је сазнала да јој је оплодио млађу сестру, о свом оцу који је као фурман гонио пиву на Илићу гдје је упознао Милана Стојадиновића који му је поклатио онај сат који никако да однесе мајстору.

Умро је сретан, последије ријечи су биле мени намијењене:

– Зави чај...

Те вечери није причао ништа, ујутру ме није звао на кафу, умјесто тога ја сам назвао старог, доктори су стигли за два минута. Нисмо знали шта ћемо са станом који је био на Раду, а која нама није била никакав род. Дошли су из полиције, њен први муж је био полицајац који је зглајао са Леком. Имали су папир на коме је писало Државно. Стари и стриц нису ништа хтјели ничег државног, покупили су мајчине слике и бабино чекмеце с дукатима, ја сам узео сат и однио га најбољем сајцији, који му није могао помоћи. Ипак сам га понио у своју собу у кућу у којој сам и ја попут деде постао гост, да у њој још кратко поживим, док опет не дођу комшије. Овај пут није било Хамдије да их спријечи да је сагоре.

ПЈЕСМЕ | ЗЛАТКО
ЈУРИЋ

Златко Јурић

БУДВА, ТВРДИ ГРАД

Иза таутолошких зидина живахног Старог града:
слана шеталишта, горки паркови, сиједих палми парада.
Црквина стамена, вијековна неимарска знамења.

Прохујали одбљесци: рушни кровови бронзаног камења,
венецијанска врата, слијепи прозори, шкрти балкони,
агорски атријуми: мршави ходници излазе на плажу.

Будва заљубљених сувих водоземаца, пернатих шетача.
Будва сочног мириса мимоза, морске музике муза.
Будва памти античке морепловне јахаче, часне земљоделце,
опоре виноградаре, пчеласте занатлије, перфидне емпорије.

Старогрчки, римски, византијски, млетачки печати.
Будва – пламена невјеста чарним очима заводи освајаче.
Српска, србоцрнска, србогорска културна баштина.
Будва која мијења господаре, а бива непоробљена.

Нови пејзажи: криви торњеви-небождери, блиједи бетон.
Зиданице на пјенастом вјетру, на вунастим влатима траве.
Препознатљиви мелеме: слатко море кожи живот значи.

Град фестивала, арт-вртова, плаве игре, град – Трг пјесника.
Град младости, фора-перформанса, расних мажореткиња.
Будва – град у коме нада влада и када је година гладна.
Камен-кула на којој те је љубила тврда Будванка млада.

ТЕУТИН ТИВАТ

Теута у Тивту, с љутим гусарима, љетовала.
Господарила језерима, морима, морнарима.
Тајновита оаза скадарске краљице: жудња жара.
Моћ завољела, слано сањала, ум хипнотисала.

Танкосава Тивћанка, ноћу, нага запливала.
Потихо тивтовала, твитовала, теутовала.
Ко Тивтушу крушку куша, процвјета му душа.
Њено сочно лице: улице слаткој водици воде.
Њене руке-руже: витки палмолист мирише.
Тиват крв инспирише, с морем љубавише.

Јахте, плодне лађе, весло: жене као жуђена жеђ.
Музеј подморнице сјећање рђе са дна чува.
Живахна кућа барокних ријечи као брод пуна.
Тивад – пијесак, плави поглед, аеродром млад.
У центру Савина црква, молебна небесница.
Груди на икони, мајчино млијеко, крст-сидро.

РАМ МИРА, ХРАМ (1195)

У Котору, на тргу, рам мира – храм,
у славном добу Немањића саздан.
Посвећен хришћанском истиноносцу,
јеванђељском творцу, иконописцу,
љекару, апостолу Луки, исцјелиоцу.

У жижи, наспрам пролазности:
бескрајног мира извире мирис.
Древна, хранитељна, невидна свјетлост,
исијава, напаја stefандечанске очи,
благовијешћу грије светосавски траг.

Живиш што ни у машти не видиш:
немушти камен, срцем насушним.
Милујеш хиљадугодишњи праг.
Тихујеш, тугујеш, у сан се враћаш.
У светињи бдиш, ћутиш, молиш.
Умиреш прије него што се родиш!

БЕСКРАЈНОЉУБАВНА ПРИЧА

Ходајући крхко, лепршаво рушив,
вијековима стаменим зидинама
которске староградске тврђаве,
призвао си слике младости крилате.
Присјећање на непоновљиви додир,
на Никшићанку, црнокошу љепојку,
на пољубац, купинасто-сланкасти,
на слаткасти сан, безусловно љубавни.
Прсти упознали бисерни ритам мора.
Усне осјетиле безазлени укус шкољке.
Скамењене капије упијају, памте и ћуте.
Истинска тајна срца десила се у том
тихом, пречисто вјечном трену.
Незаборавно страсни блиски сусрет
бијаше само једна од хиљаду и једне
бескрајнољубавне, лавиринтске приче.

ЕПИДАУРУМСКИ РТ

Епидаурум – посебна насебина прастиара,
процвјетала прије сеобе Словена и Авара.
Мудри Грци изабраше мјесто чисто:
маслине зеленозлатне, море бистро.
Укусне плаве рибе, вино филозофско,
обале рајске, лађе пуне, благо морско.

Лира свира: нимфе пјеваше страсно.
Морске струне: плешу сирене русне.
Руше се краљевства, пропада царство.
Вјечни таласи носе радосне сне.
Топлообнажене плаже, риве красне.

Римљани, чисти нудисти, хедонисти,
уживају сласно, жудни сатурналисти.
Civitas vetus, Стариград, најслађе грожђе.
Са епидаурумског рта добре наде,
пред варварима, народ оде у дубраве.

ТРЕБИЊЕ, ПОГЛЕД У НЕДОГЛЕД

Одавде, с врха Црквине, поред Дучићеве Грачанице,
љепота поглед сажима зелене змијасте понорнице.
Небо тече кроз планине прозирне: море у костима.
Требишњица носи слано дрхтање, трење и снатрење.
Платани, биљни лавови, памте пјеснике, тихе пољупце.
Боса љепотица сањари на клупи, дјевичастог лица.

На тргу тржница: опија мирис кајмака и младог сира.
Торотан у моштаном јагњећем мијеху као восак жут.
Маслине, усољене, црне и зелене, злате се као мед.
Љековито биље, суво и горко, говори седам језика.
Тврдошко вино, завјет крви, васкрсава уснулог Христа.

Плодови с камена као пчеле зује у заумним сликама.
И сиромаш је богат, прости весела с душом дјетета.
Лукови Мјесечевих мијена: блиста Арсланагића мост.
Манастири, звоници, куполе: крстови подупиру небо.
У овом травунијском граду, тихујући, старост проживјети!

У ХЕРЦЕГОВОМ НОВОМ ГРАДУ

У тврђави, на херцеговском каменом тргу: поглед,
Белависта, византијска, барокна и готска богомоља,
душехранитељни храм Светог Михаила Арханђела,
у дукљанској брдској кнежевини која до мора сеже,
у Травунији без траве, жупи архонта, врховнога кнеза,
у часној Зети, земљи Немањића, српских утемељивача,
у насељу насталом поред ушћа, мора и слатке соли,
у првобитном тврдом кула-граду, Светом Стефану,
у Твртковој, хришћанско-босанској краљевини,
на римском путу, пристаништу, тргу, трговини,
у Котромањићевом Новом, босанском излазу на море,
на слатководој Суторини, на Тргу соли, у сутону,
уз киселкасто спутавање препредених Дубровчана,
у граду који у имену титулу Вукчића Косаче носи,
у племенитој хумској, у часној Старој Херцеговини,
вјерној постојбини православних сињих парђупана,
ожмикура, курајбера, сајкатава, бијелих орлова,
у граду степеница, гдје вријеме пролази кроз Сат-кулу,
у сестринској Црној Гори која о чојству јуначки збори:
Слави се слана слава, слови словесни слободе глас,
стамено јечи јава: Ријеч на Тргу ћирилице за спас!

ПЈЕСМЕ | НОВИЦА
ТЕЛЕБАК

Новица Телебак

СВИЈЕЋА ЗА ПАТРИЈАРХА ПАВЛА

Како је лијепо бити Бог Отац
Кад ти је Патријарх Павле син.

Видјех лица, послушкујем молитву,
Коријен духа, сапостојања
Саздан од светих дарова
Срце са праизвора, око данашње.

Миомир Метохије
Бди суза капавица
Косовско Свестраданије
Ватра земље и неба
На земљи би искра, ватра, огањ
Док сама у себи не сагори
А на небу одсјај вјечности

Крајеви праведног мача
Не постоје
Прст је витез
Пчела грешног лета.

Мембрана Божијег гласа
Дрхтај над именованим вијеком
Трознак самилосне ријечи
Жижак слике свијета
Дах за уздах свима и свакоме.

Боговидцу
Здравомислеће биће
Молитвено стиховање
Приноси наук ка спасењу
Вода што се Извору враћа

У сну
У Господу се упокојио
Патријарх Српски Павле
Сан који је пробудио свијет.

Како је лијепо бити Бог Отац
Кад ти је Патријарх Павле син.

Мала Госпојина, 2011. године

ПЛАНИНА

Планино, господарице студи и ћуди,
роткињо исконске љепоте,
робињо чекања,
тајно тајни.

Тебе чекамо да нам покажеш
како смо сићушни и нејаки.
Све је ту ко види и осјећа,
од лептира до грома,
од даха до уздаха.
У пећину се склони од Божијег страха,
заноћи у њеној утроби,
одакле је некада све и почело.

Планина отвара своја њедра,
понекад понеко помисли да може,
али нико је освојио и поразио није.
Не освајаш планину већ себе.

Она чека,
нигдје толико реда у нереду.
Да нема планина,
шта бисмо љепше ставили
на њихово мјесто?

Лахор стиже.
То те планина препознаје и позива,
пуноћу нуди,
а ти понеси само жељу.

И не заборави,
планина је слуга али и господар.

МОСТАРСКА САБОРНА ЦРКВА

Све је наше у теби
а ти у нама.
Кад прође,
то што треба да дође,
ти ћеш стати
а ми заплакати.

Чекало се тако да
туробан и предуг зулум оде,
ОНА да нам свикне
и небо дотакне.
Ти златна воштанице,
Балканска љепотице,
што си око оку очевидац,
обрадоваћемо те рађањем.
Наднесена над Мостаром,
стражарице љубави,
ојачај дамар сваке живуљке
јер живот јеси.

Ни тајне,
ни тог вијека
више нема.
Под стрехом времена
завапили су просвијетљени,
даровани, пробуђени
и непресушну кап окусили.

Два пута си окаменована
вјерним и вриједним рукама
и маловјерним језиком.
И горјела, недогорјела
и рушена, недоручена.
Боље је сто пута горјети
већ једном угаснути.
Лудост, густа и нақвасала,
не да јој се остарити.

Све је наше у теби, а ти у нама.
Кад прође,
то што треба да дође,
ти ћеш стати
а ми заплакати.

Дођу дани
када прљава вода стане,
поље поплави
а цвијеће се усправи и замирише.
Опет крпимо слободу
а загрћемо ријечи што лако горе.

Ево те растеш сакрална матице,
вежу те за небо
а твоја дјеца
тапкају и гаркају по свијету
али према ТЕБИ се моле.

Је ли ово сновиђење?
Видим ли ореол живих?
Чујем ли звона радости?
Отварају ли се Царске двери?
Све трепери и Васкрсава.
Што год ли је,
хвала ти БОЖЕ ВЈЕЧНИ.

Васкрс, 2019. године

КОСОВСКО ПУСТОПОЉЕ

Хајде да се не договоримо
на мени је само да одлучим
колико те у мени има.
Глођемо врећу да прогледамо
да л' се бранимо или нападамо.

Псујем значи у праву сам
лажем па побјеђујем.
Само кивне позоба неслога
за све су криви невини.

Опет просипљу жито
птице умиру, божур вене
ми плачемо „ономони“ пјевају.

Да заратимо или не
шта би од нас остало.

Ево нас на Земљи
и тражимо међу.
Да л' извиремо или нестајемо.

НОЋ ПОКОРА

Када се одлази од куће
Шутњом се гласнице уже
Суза проговори што хтјела је ријеч
А мисао нова бистрења тражи.
Слутећи могућност бескраја
Врхови бола се оплоде
А молитва ко молитва
Зазире ко клетва.
Тада долазе ноћи покора
Зачеље самоће у стаблу тиња
Само вјетар листа стид
А стисак немоћи јача.
Када се одлази од куће
И највећи корак је мален за праг
Па се све увлачи у блесак
Само се разум отима.

1984. године

ПЈЕСМЕ | СЛОБОДАН
РИСТОВИЋ

Слободан Ристовић

КАЈАСИ И ГРЕБЕНИШТА

Скитнице, пси луталице, јајаре, лисице
 труње у џеповима
 Ужегла опута
 Кајаси
 Улари
 Чешагије и гребеништа
 Разлокане каце
 Буце и опанци
 И опустеле уседелице
 Бисерје моје
 Челенке и чекрци
 Токе златне
 Срма и ђинђуве
 Мајке нас насмејане и сите родили
 Крвљају јадници
 Они што имају уста
 А стомак им се затрnio
 Гутају
 Кљукају бездан
 Нема звона
 Од злата изливена
 Боже
 Подај господи још по ђемер злата
 Понишани им на ђупове под неким
 орајем
 Под каменом где им Отац и гуја шкргућу
 Узми од сиротиње
 Она и овако даје ушур без престанка
 Куд би ти без нас који те волимо
 И молимо да те не ошине промаја у
 небесима
 Па почнеш и на нас мислити
 Подај господи
 Подај господи....

ХРИСТОС СЕ РОДИ

Христос се роди
 Куку да није
 Удавио би нас грех
 Који нас разједа
 У Србији скоро да нема
 Оца без разапетог му сина
 У њој је више распећа
 Од оцака
 У хладном пепелу
 Запрти су кромпири
 Да гробови од глади не згасну
 Боже
 Када те силници
 Из куће протерају
 Бежи нама
 Једино те ми у добру
 Гађамо камењем
 А у муци у срцу кријемо
 Ако те у њему убију
 Васкрснућеш
 Из наших костију
 Месом смо псе нахранили
 Покурјачили смо
 Да би у зубима молитве сачували

ШАКА МАСЛАЧКА

Једнога дана
 Неко ће извршити почасну паљбу
 У знак сећања на љубав
 Чауре ће летети по трави
 Уплакани мрави ће у њих улазити
 Уносећи труње светлости
 Из неба ће као брашно
 Са воденичног точка
 Падати жижљевина сунца
 У почасним ложама
 Чистачи ће сакупљати бачене круне
 И односити на буњишта
 Само ће врапци и Цигани
 Клечати на раскршћима
 И молити Бога
 Да им добаци шаку маслачка

ЗАДУШНИЦЕ

Увек је хладно на задушнице.
Да су онолико дана
Колико имамо у небесима душа
Свеће би Сибир отопиле

Јуче сам ишао на гробља.
Обрисао сам ракијавом крпицом
Слику на споменику Божицара
Станара.
Кришом сам му дотурао чашицу.
Не мора народ све да види

Они по гробу посипају,
Ко ће земљу напојити.
Што да му флекам кошуљу
Пијуцкамо као да смо живи
Каже ми
И код вас мрак као код мене
Не ваљају вам сијалице
Је ли
Ма јок велим му
Овде је до људи
И код нас је до људи
Само нама чешће долази Бог
Па перемо образе
Нама је затурио адресу
Једном ће се по челу ударити
Када види да овде нема никога
А да тамо никоме не треба

Пада снег
Народ се разишао
Причамо и даље
Дошла сврака
Врти репом
Женска посла
Било је и тога
Док је имало месечине
Сада ни сунца
Ето
Тако је овде о задушницама
Све се стровалило
Само су сарме
Боље од прошлгодишњих
А и то је до купуса...

ДВЕ КУЋЕ

Кроз прозор гледам у две куће
Једна је жива
Друга се окаменила
Са оне окамењене се чује гавран
Она жива прекрила очи
Небом пролази Бог
Седи у фијакеру
Пошао у Радљево
У Лалину продавницу
Да купи фишек болбона
Да их подели деци у оним кућама
А у кућама никога
Сви отишли на гробље
Задушнице су као што су
Биле јуче
И као што ће бити сутра
А и у Радљевоу није другачије
Само што је тамо гаврану топлије
И шума мирише на Лалу ћерку Милинка Ере...

БЕЛЕШКА

Док буде нашег језика
И ми ћемо постојати
Када њега нестане
Неће више бити ни смрти
Јер нећемо постојати
Језик је бедем који
Стоји између нас
И нашег нестанка
Учите децу
Да их само језик може
Уздићи изнад зала
Без њега се не може
Бити Човек.

ПОЕМА | ДУШАН
МИЛИЋЕВ

Душан Милићев

ИТИНЕРАРИ ПО КОЉИ

Свако путовање са собом носи неизвесност и чар стрепње,
Пут по Француској је увек изазов и није чин обичне кретње,
А на том путовању нас својим промишљањем води ерудита
Коља Мићевић и с њим његова многобројна дела као свита,
Ти чудесни преводи, препевы и многобројне песничке нити,
Кољини су путокази у најлепше стихове тако вешто слити,
Да недвосмислено говоре о боговечној снази ових превода,
Па је то путовање незаборавно преко песничких река и вода.

На том путу по Француској, по Кољи, разбокорених цветова,
Наилазимо на пределе препуних страсти и предивних летова,
И Коља указао на те путеве у жељи да многи врхове дохвате,
И указа на светлост и звездане стазе што дишу дахом позлате,
И на чудесна путовања по Француској у помоћ труверу позва,
И све сумњичаве о тој снази на свој начин Коља мудро прозва,
Па се подржан саборцима и у друштву неизбежних трубадура,
Избори за путовање од Аквитаније до Бретање препуном бура.

А баш ништа не могаде да заустави овог неуморног прегаоца,
Који је са собом терете носио тешке и разгртао попут праоца,
Он је врло добро знао да путовања од Оверња до Окситаније,
Па од Шампање, Лорене, Пикардије, Бургоња и Нормандије,
Воде до најлепших двораца на Лоари, Жиронди, Сени, Рони,
Дордоњи, Марни, Мозелу, Тарну, Саони, Лату, Рајни, Гарони,
И настави путем где су Париз, Лион, Марсеј, Лил и Прованса,
А све те уметности усклађиване су према човеку као романса.

И Коља с тим свим упутствима на ово фантастично путовање,
Добронамерно води у најлепше вртове и смислено друговање,
И отвори улаз у Манифест Плејада што нуди Жоашен де Беле,
Који кроз своје сонетне форме отвори видике на лепе пределе,
Борећи се здушно за Одбрану и слављење француског језика,
И изборио да се у песмама поштује права вредност и лексика,
Па отворио врата класичној поезији да своје дарове понуди,
И прихвати Франсоа Малерб и уобличи своје стиховне жуди.

И као присталица рационалног изражавања у спутаном тону,
У строгим формама своје емоције он уви у песничку колону,
И остави у наслеђе следбеницима да чувају трајну баштину,
Уз обавезу да потоњи поштоваоци чувају Плејаде као платину.
На том путу пратили су га ревнсно Корнеј, Молијер и Расин,
А њихова дела Сид, Федра и Мизантроп била су највиши чин.
И Ла Бријер рече: „Уживање је срести кога нисмо изневерили,
Односно срести поглед онога коме смо нешто добро учинили“.
А обриси априла уткани у животну путању Шарла Бодлера

Усмерили су га на путовања и стихове пуне дивних валера,
У најснажнијим дрхтајима изникла су мирисна цвећа зла,
Која су достигала врхунце и у химнама лепоте без жезла,
И тад упути на друге вредности и лепоте огледања у мору,
Јер тамо само слободан човек грли таласе по свом избору,
А понад глава албатрос тај кнез облака што песнику сличи,
С буром се дружи, муњом поји очи и говори о милој причи.

Садржајно је било путовање Пола Елијара по бриду амбиса,
У „Дужностима и немирима“ борио се против ратних обрису,
И активан био против ратних зала и неговао братство људи,
Прихватајући и силу дрхтећег вулкана на разголићене груди,
А у шетњи са Андре Бретоном улицама града једне вечери,
Пратио пријатеља како дуби нудећи руже као да су глечери,
Молећи их смерно да од њега приме тај незаборавак мали,
И певао о распољућеној љубави и болу према својој Гали.

Па онда тај васколики мудрац Андре Бретон и чудотворац,
За само њему знане пориве постаде непоколебљиви борац,
Надреализму веран и написа манифест за свечерна времена,
И рече да нас од лудила стрепња неће натерати без кремена,
Па каза да се не сме спустити на пола копља застава маште,
Јер та машта никад не прашта и то је уточиште наше баште,
Борио се против плитке надувености, мржње и осредњости,
И био склон моралном полету и био против научне лењости.

А невероватни су били путеви тог прогонитеља свемогућег,
Истеривао правду и борио се за истину и на путу немогућег,
И није одустајао на том путу од живота сликаног горчином,
А онда као вулкан изникну Малдорор и засја свом силином,
Па крену Малдорор тражећи кривца за деградирајуће стање
Тог неукротивог побуњеника претвори у изузетно предање
Иза ког стаде Конт де Лотреамон и Дикас у тешкој олуји
У вечној борби против Створитеља, а тај глас заувек бруји.

Путовање не може нико наслутити као велики Морис Сев,
Јер је његово поимање љубави и живота најзначајнији пев,
Па са узором чисте врлине посла својој Делији око пламно,
И рече Сев да Творац са својих висина сазда врело замамно,
Из којег никоше велелепна дела и сновечни Божји жубори.
А тај лионски инспиратор песника Плејаде мудро прозбори:
„И сам Разум, све природе закон жели да си срцима зната,
Јер врлина, твој највећи заклон и вреднија од сребра и злата“.

Одрастао на обалама дичне Лоаре знаменити Пјер де Ронсар,
Стварајући стихове и оде остављао је иза себе предиван дар,
На путовањима је складао и величанствене сонете за Елену,
А путујући пољима Грације пратио и Маргарету и њену сену,
И сасвим свестан да слатка младост неумитно чезне без трага,
Покушавао да се умили дамама док не скрши се права снага,
Па позива Касандру да још једном обиђу, из младости, ружу,
А зна се: живот жури и касно је кад се дође под сенку дужу.

Невероватни и несрећни Шарл Орлеански краљ да не влада,
Који је у изгнанству организовао песнички турнир балада,
А у старом замку Блоа основао јединствени песнички двор,
У који је долазио и Франсоа Вијон и други, и били један хор,
Подсетио на то и Жан Роберте умирући жедан крај врела,
Дивећи се Шарлу поручујући да му је драга патња невесела,
А Орлеански из заточеништва шаље баладе до роднога жала,
У непреболној патњи за Француском и поред многих зала.
И Шарл Орлеански стварајући уз меланхолије многе баладе,

И кроз баладе о пресахлим врелима и сећања на дане младе,
И пева о Мају, али и о смрти даме и многих лажних обећања,
Нимало не жалећи и не штедећи у туђинству штедра осећања,
Па кроз јединствене шансоне Орлеански разасу љубавне јаде,
Понекад без утехе и упоран у болу, али никад без праве наде,
Уз Луди уздах гради шансону уз Лепу успомену сред тишине,
И посвећује се Лепој успомени и даје своје срце од милине.

Затворском и шансоном смрти Франсоа Вијон наделује тугу,
Саосећа с пријатељем и даје подршку овом турнирском кругу,
А и Клеман Маро очајан трпи жалосна стања у тузи оданога,
Изгубљен у горким сузама његово срце слуги дрхтај немилога,
Па на тим путевима господствени Алфред де Мисе узнемирено
У Фортунјевој шансони таји име оној којој риме пише снено,
Али зато на путу са Жорж Санд исписа дивне Романтичне ћуди,
И рече да: „Исповест једног детета овога века“ никога не чуди.

На неизвесном путу с југа Шарл Кро стиже у град светлости,
Да раскошни таленат у Ковчежићу од сандаловине премости,
Па необичним песничким путовањем исписа Суву харингу,
И схвати да постаде усамљени борац као у некаквом рингу,
Али не предајући се и не очајавајући Кро ниједног тренутка,
Као члан клуба Хидропата дарује химну од његовог оснутка,
И онда у Шансони најлепше жене својој љуби Нини де Вилар,
А кроз Непрекидне шансоне нуди најлепши песмотворни дар.

Своја злопаћења и снатрења Аристид Бријан на путовањима,
Је изразио шансонама На путу и На улици и певао о стањима,
У Пантришу у изузетним боемским колористичким лепезама,
А бивао као опсенар Париза и био му узор у поетским тезама,
И постао драг и изузетан представник монмартровске шансоне,
И друговао са Жаном Риктусом који је разбијао многе шаблоне,
Па у Солилоквију сиромаша изрекао да су грозоморни Педанти
Чували језик прилежно од нове еволуције као да су дијаманти.

На занесењачком путу Жан Ришпен уздрхтан за правдом тежи,
И Просјачком шансоном у песнички језик уноси дах свежи,
Па оснива и поетску групу коју назива Злочесте добричине,
И оставља Ришпен неизбрисив траг своје песничке величине.
Путовање по својој Француској саздао је у баладама Пол Фор,
А захваљујући Мистралу постао је цврчак са севера уз ловор,
А форми балада подређивао снази ритма и слободног стиха
А животни пут пун театра и стихова. И само наоко испотиха!

Чудесно је било то путовање непоновљивог Шатобријана,
А који је мудрошћу ткао дух хришћанства као дуга свијана,
И поткама чврстим узвисио своје недогледе пут црног океана,
А у борби за истину и правду и ведре осмеха увек насмејана,
Па кренуо путем из Париза до Јерусалима на ходочашће,
Презирући успут разне тираније света и свако бешчашће,
И бринући о мученицима испаштао за своје и туђе грехе,
Писао и сећања с оне стране гроба испод мученичке стрехе.

На том неизвесном путу препуном богатих балада и ронда,
Франсоа Вијон уз краљевске поеме писаним испод ротонда,
И истим испреплетаним путем препуним истинског гнева,
Вијон као прави иноватор разних поетских тема увек снева,
И несвесно поручује да човек има право да буде тај који је
И поруке даје јер тврди да је он једини песник без илузије,
А гледајући смрти у очи пред вешање није хтео да опрости,
Говорио сачувај нас Христа од ада грешног и нових злости.
Јер као Свети Јаго ствара нове односе са другим светом,

У којем су људске судбине унапред одређене преплетом,
И као заробљеник свога бића припремао је утварне пређе,
У ограниченем простору искушаваног за нестварне међе,
Располућени Рене Жирар гради за грешника пут стари,
И за непоколебљивог Едипа који се руга свима у ствари,
И који би на том путу упорно пророштва називао замкама,
И упућивао да се у дубоком мору спашавамо сламкама.

(Први дио поеме *Итинерари по Кољи*)

ПОЛИВАЛЕНТНИ И НЕНАДМАШИВИ КОЉА МИЉЕВИЋ

Моје „дружење“ са Кољом Миљевићем отпочело је давних дана захваљујући чувеном књижевном часопису „Путеви“ чији сам био претплатник. Читао сам и пратио многе ствараоце који су објављивали у овом еминентном часопису, а онда у једном броју објављена је наградна укрштеница са решењима на српском и француском језику. Награда је била претплата на часопис, а могло се и телефоном јавити да сте решили укрштеницу. Узмем телефон и позовем, а на другој страни ни мање ни више него Коља Миљевић! Збуним се мало, али кажем зашто зовем, а господин или у то време друг Коља пита откуда ви знате француски? Па у основној школи, у мом родном малом месту Међа на самој граници са Румунијом, учили смо француски језик!? Одушевило га је то и рекао да сам добио награду. Али ја кажем да сам већ претплаћен. На шта он одговори – награду добијате. И пошаље он мени две књиге *Антологија француске шансоне и баладе* и Шарл Орлеански *Баладе, шансоне и ронда* и написа: „Драги Душане М., Када све прокарта, човек слуша нем Волфганга Моцарта“. „Надам се да ће овај Орлеански допунити вашу полицу са нешто мојих књига. Ваш Коља М. 21.2.1991. Б. Лука“.

И тако прође неко време, а ја објавим неке афоризме у Радио ТВ ревији, а Коља зове видео сам ваше афоризме У Радио ТВ ревији! Ја у неверици. Зар поред толико својих обавеза да запази и моје афоризме!? Не могу да верујем. Али тада видим да је то невероватан човек. Па тај Коља све могуће чита и прати. И просто ме „купи“.

И онда поче моје још интензивније „дружење“ са Кољом Миљевићем. Набавим Рилкеове *Воћњаке* у преводу Коље и Ранка Рисојевића, па Сегаленове *Стеле*, Мориса Сева *Делиу, узор чисте врлине*, Лоркиног *Циганског романсера*, Аполинеров *Бестијариј*, Жила Лафорга *Јадиковку над јадиковкама*, Едгара Алана Поа *Гаврана и друге песме*, Виктора Игоа *Призивање духова на Церзију*, Пола Валерија *Свеске и Позоришта*, Алигијеријево *Залубљено море*, Дантеову *Комедију*, Моцарта, па онда Кољине књиге поезије *Нити*, *Стање никога*, есеје *Прим. Прев. Виновник*, *Римагинације*, *Први избор*, *Крило времена се склапа*.

И наравно пратим даље у „Путевима“ преводе и Кољине и Ранка Рисојевића. Тада откривам и друге сјајне песнике. На пример, Стевана Тонтића итд. Можда имам још неке књиге Коље Миљевића, али то је свакако мало колико и шта је све Коља Миљевић превео, препевао и написао.

Захваљујући Кољи Миљевићу много тога сам сазнао о француској поезији, о њиховом стваралаштву, а познато је да је преводио и са других језика и многе друге ствараоце. Заиста је то била громада од човека. Нисам имао прилике да га и лично упознам, сем једном на Сајму књига у Београду када је држао фантастично предавање о рекама из Дантеовог великог опуса.

И ова моја поема посвећена Кољи Миљевићу је само мали дуг који му враћам за све оно што је учинио за нашу културу, за нашу литературу, за све нас. Његов одлазак је заиста ненадокнадив губитак, јер, по мом скромном мишљењу, такви људи се ретко рађају.

Јовица Ђурђић

ЈОВИЦА ЂУРЂИЋ | СНЕГ

Она ће тек након много времена сазнати да оно није био снег.

Стајала је уз прозор и зурила у сивило дана, кроз голе мокре крошње стабала, када јој се учинило да су с неба почеле да сипе ситне пахуљице. И рекла је то:

– Гле, почео је да пада снег!

У њеном гласу било је извесне радости, као код детета, као у раном детињству.

Друге жене нису рекле ништа, само су се погледале и остале свака на свом убогом лежају. На њиховим лицима није приметила никакву промену. Као да нису ни чуле шта је рекла. Или као да су желеле да је поштеде тог црног сазнања кога још није била свесна.

Она је била нова и најмлађа међу њима. Ситне грађе, танког струка, кестењасте косе и тамних очију. И увек се смејала, поред свега, с много вере и наде, верујући да је живот пун радости. Као да се и родила с осмехом на лицу.

Довели су је у новој групи, са старом и болесном мајком. Након неколико дана мајку су одвели с неколико жена, без повратка. Као толико пута раније. Она није знала куда и неутешно је плакала, а оне јој нису могле помоћи, мада су све знале. Једна од њих је тада пришла, загрлила је и привила на груди, да се исплаче. Остале су само немоћно могле да је сажаљевају.

Једног дана, након дужег времена, наоружани војник је ушао у бараку и питао да ли се нека од њих бави музиком. Само је она бојажљиво подигла мршаву руку.

– Како се зовеш? – упитао је.

– Хана – одговорила је дрхтећи, препуна страха.

– Како још?

– Хана Хас.

– Који инструмент знаш да свираш?

– Клавир. Концертна сам пијанисткиња.

– Од када свираш?

– Од своје пете године. И родитељи су ми музичари, а и муж.

– Где су они сада?

– Отац је умро, мајка је била са мном и некуда су је одвели. Муж са сином би требало да је у Прагу – одговорила је на чистом немачком.

Стражар је отишао. Након неколико дана дошли су по њу и она се побојала да је то крај. Тужно је погледала према женама које су је испратиле погледима све до врата. Већ је знала да су то одласци без повратка. Одвели су је у Праг. Када је након дуге вожње изашла из возила, напољу је у камиону угледала мужа Аврама и шестогодишњег сина Давида. Ноге су јој се одузеле, а срце стегло и помислила је на најгоре. На мужевљевом лицу није могла да прочита ништа. Ђутећи тужно је гледао према њој, а син је почео панично да је дозива:

– Мама! Мама!

Није могла да се помери. Војник је ипак није гурнуо, већ само ухватио за руку и повео према камиону. Чак јој је помогао и да се попне. Син је почео да плаче од радости и да је грли. Рукама ју је стезао као клештима. Чинило се да нема те снаге која би могла да га одвоји од њеног врата. Срце јој се цепало и сузе су грунуле низ лице. Муж је спустио руку на њено колено.

У камиону је било још мушакараца и жена. Неке је и познавала, као Ану, младу госпођицу црне косе и крупних милих очију, која је свирала флауту у градском оркестру и коју је сада чврсто стезала обема рукама на грудима. Личило је као да се плаши да јој је не отму и да ће је тако заштитити. Често су се виђале, а понекад и наступале заједно. Неки су у рукама држали неке друге инструменте. То ју је зачуло. Шта ће им

они сада када су пошли можда на пут без повратка? Ускоро су кренули и брзо схватили да напуштају град. Њој се учинило да је опет почео да пада снег. Када је подигла поглед према небу, видела је да су то праве пахуљице, а не пепео који је тамо поред барака долазио из крематоријума и прекривао оголене гране и још зелену траву.

Ускоро је иза њих остао тај тужан и језив крај. Камион је јурио равницом према северу и ветар је дрмусао цераду увлачећи се унутра и у кости. Било је хладно и Аврам је поново узео Адама стављајући га под свој широки и дебелу капут. Само му је црна главица једним делом вирила, са зачуђеним очима које су нетремице зуриле у Хану. Сви су ћутали, оборених погледа, престрашени.

– Ово је пут за Терезин – чула је нечији глас из дубине камиона. – Можда није најгоре.

Аврам јој се осмехну с мрвицом наде.

– Јеси ли добро, драга? – тек тада сможе снаге да је упита и загрли.

– Јесам – промуца тихо с нечим што је блеснуло и личило на болећив осмех на њеном лицу.

– Шта је било с мајком? Је ли остала тамо?

– Не. Одвели су је.

Њему је све било јасно. Није више ништа питао. Питала је она.

– Где сте вас двојица били?

– Скривали смо се у подруму у кући твојих родитеља. Док нас нису открили. Неко нас је проказао. Нисам могао да обуздам Давидов плач. Стално те дозивао, тражио је да те доведем...

Њој су сузе опет линуле низ лице. Није их могла зауставити. Давид је хтео њој и Аврам јој га је препустио, свлачећи свој капут и омотавајући их обоје, онако сићушне, успео је чак и дугмад да закопча. Она је осетила како је њен мишић топао, како јој завлачи руке међу груди, како му косица мирише. Ускоро је заспао.

Падала је ноћ. На суморном љубичастом небу појављивала се понека звезда. Аврам је покушао да спусти задњу цераду, али му то није пошло за руком. Било је превише хладно. Сви људи унутра безуспешно су покушавали да се што више увуку у своју одећу, да се некако загреју. Али ту помоћи није било. Мислила је да је онима у предњем делу каросерије, ближе кабинџе, топлије. Она и Аврам, с Давидом готово у њеним недрима, налазили су се на самом улазу.

Пред зору су стигли у Терезин. Камион је ушао

у логор и она је помислила како је из једног пакла ушла у други, само што сада није била сама. С њом су, нажалост, били и Давид и Аврам. Није знала шта их ту чека, сећајући се патњи из којих је дошла.

„Шта ли нас ту очекује, Боже!“, запитала се подижући главу према небу и гледајући у његову модрину.

– Hinaus! Hinaus! – дерали су се војници пожурујући их да се искрцају.

Промрзли, уочених удова, једва су успевали да сићу, да се одрже на ногама. Аврам је у наручје узео Давида, а Хана се ослонила на њега и тако су некако добауљали до барака. У пролазу Ана јој се болећиво осмехнула, као да се поздравља. Заувек. У рукама је и даље стезала само своју флауту. Други су имали и понеки завежљај. И музички инструмент.

Ипак, када су ушли у просторију у коју су их сместили, видела је да је ту много боље него тамо одакле је дошла. Било је мање кревета, уредније, с више светла. Аврама су одмах одвојили, али је Давид остао с њом. То јој је била каква-таква утеха. Положила га је на кревет, ушущкала и сама легла. Нешто што је личило на јело на сточићу није ни окусила. Заспала је веома брзо.

Једна зелена ливада, пуна цвећа и мириса, по којој весела трчи смејући се гласно. У сусрет јој трчи Аврам, исто тако осмехнут и млад, као у време када су се упознали. И она схвата да је то оно време њене среће које је испуњава као некада. На себи има небески плаву хаљину, сандале од меке коже... на Авраму су тамне панталоне, карирана кошуља. Гологлав је, бујне црне косе, широког осмеха је дочекује у загрљај. Али, откуда ту Давид који је цима за хаљину и дозива: Мама?

– Aufstehen! Aufstehen! – буде је продорни и мрски гласови немачких војника.

Сада схвата где је, како се прекида њен сан, док Давид гласно плаче стежући је за руку.

Немац прилази, хоће да га помилује по коси, али се Давид заклања иза њене сукње.

Воде их некуда. Купање. Замена одеће, али не заробљеничке, него цивилне. Могу да бирају неке хаљине, сукње, мајице, оне, жене. За Давида ту ничега нема. Изабрала је нешто, свеједно јој је шта, али Немица која их прати љутито прилази, наређује да свуче то што је узела и сама јој додаје оно што она сматра да јој боље пристаје.

На ручку који се чини људскијим среће Аврама. Размењују погледе и држе се за руке. И

срећни су што су заједно са сином. Сада схвата да је у логору који се због нечега разликује, барем део у коме су она, Аврам и Давид, јер могу да се виђају. За сада само при ручку.

– Сазнао сам нешто – каже радосно Аврам. – У овим баракама су све сами музичари, сакупљени одасвуд.

– Шта смерају?

– Не знам, али ми се чини да смо барем за сада сигурни.

Човек за столом до њиховог укључује се у разговор.

– Ово је логор за показивање – каже равнодушно, готово не дижући поглед са свог тањира.

А када нису разумели, он покуша да објасни.

– Овде су нас довели да изводимо концерте, и тако показују представницима Црвеног крста. Све да би им доказали како се брину о затвореницима.

Хана и Аврам се погледаше с неверицом, али и с надом. Јело је било неукусно, али су ипак морали да једу. За Давида су бирали оно што им се чинило бољим и лепшим.

Следећих дана су их укључили у оркестар, почеле су пробе. Све је на неки начин било боље, али тај утисак да су у заточеништву није их напуштао. И храна је била укуснија, а били су и скупа, с Давидом који се играо око њихових ногу.

Добила је лепу хаљину којој би се сигурно у другим приликама веома обрадовала. Уредила је фризуру, подрезала нокте, покушала да негује руке. Аврам је добио ново одело, као и остали у оркестру. Све је изгледало као нормално да нису били опкољени високим зидом са бодљикавом жицом на врху и стражарима у кулама. Само је небо било слободно, звездано и широко.

Једног дана заузеле су места у градској већници. Хана је имала концерт након дугог времена и била је испуњена срећом. Музика јој је значила све. Као веома млада, а и касније целог живота, сатима је вежбала и уживала у њој. Посебно је волела Шопена и његове етиде које су најзахтевније за вежбање. У оркестру је био и Аврам. И Ана с флаутом, као да није схватала где се налази. Унутра је било око сто педесет старих, беспомоћних, болесних и гладних људи. Они су живели за музику. Она им је била храна. Као да су слушајући музику одлагали смрт. Исто то је значила и за саме музичаре.

Концерти су се наставили, само се публика

мењала. Многи су умирали или су одвођени у друге логоре где им се губио траг. На њихово место су долазили нови, слаби, јадни као и они раније. Слушали су музику и чекали, или спас или смрт.

У рану јесен, пред крај рата, Аврама су одвели у Аушвиц, па у Дахау, где је умро од тифуса. Када је сазнала за то, Хани се сломило срце. Остао јој је само Давид, весео и разигран, који није схватао много тога. Та вест покосила је Хану и мислила је да се никада неће опоравити. Очи су јој на мршавом али лепом лицу још више упале. Светлеле су неким чудним сјајем, у њима је било неизмерне туге, наде, и вере, али и пркоса.

Застрашујући звук каћуша у даљини сваким се даном све више приближавао. Они нису знали какво је и чије то моћно и страшно оружје, али су схватили да тамо где се пуца постоје две стране. Надали су се да ће једног дана и њиховим мукама доћи крај.

Био је почетак маја. Тако топао и мирисан, светао. Небо над логором имало је посебан плавичасти сјај, ноћу са звездама, које су јој, док их је гледала, чинило се тако, говориле:

„Издржи! Само још мало издржи! Ускоро ћеш се вратити кући, у твој Праг. Можда те тамо чека и твој клавир“.

Руси су дошли једног посебно светлог јутра када је сунце било тако ниско, као да је и само желело да уђе у суморне бараке, међу испијена лица и онемоћала тела. Немци су се разбежали, а затвореници само чекали, немоћно лежали на креветима или као сенке, они који су то још могли, ходали по дворишту.

Када јој је један млади руски војник помогао да се укрца на камион, готово је подижући на рукама, а затим додајући Давида, она му се топло захвалила.

Тада је погледала у небо и помислила да пада снег. Сада је знала да су то само латице с воћака које је разносио ветар.

Насмејала се из дна душе, осећајући како се од тог смеха осећа веома лепо. Као да јој је неко уливао снагу у тело.

„Смех је лепа мисао“, помислила је и схватила да ју је он одржао здравом и чисте свести све те године. А осмехивала се топло и срдачно. Као да се тако нежна и крхка целог живота само осмехивала, у свакој прилици, сваким поводом. Свима, чак и онима који то нису заслуживали. Поред свих патњи и удараца, са свих страна, задржала је ведар дух и оптимизам.

Ускоро се с Давидом вратила у Праг. Било је то болно искуство. У њиховом стану готово да није било ништа. Највише је жалила за клавиром. Нико други од целе њене фамилије није се вратио. Цела породица њеног мужа, сви њени пријатељи, сви породични пријатељи, нико од њих. Било је то тешко време за њу.

Али, музичари су по њеном мишљењу, привилеговани. Знала је да музика од првог тона свакога одводи у неки други свет, свет мира и

лепоте. Музика је врло важна за здравље, веровала је у то.

Поред свих лоших ствари она је увек гледала тамо где је добро.

– Свет је диван, пун лепоте и чудеса, међу којима је на првом месту музика, сјај душе... – говорила је уверена да је то једина истина.

Само је, сваки пут када би видела пахуљице у ваздуху, осећала како јој цело тело дрхти и дуго јој је требало да се смири.

TOTEM, теракота, 1989. год.

ПЈЕСМЕ | ЗОРАН
ЈУНГИЋ

Зоран Јунгић

ЊИХОВИ ПОГЛЕДИ СУ НАС
ПРАТИЛИ СВЕ ДО ЗОРЕ

Не схватајући
 Каква нас је невоља снашла
 Бежали смо
 Само да главу спасемо
 А за нама је светина
 Беснела
 И претила:

Тек што смо се родили
 Главу су нам душмани здробили
 Језик нам завезали
 И потомке застрашили
 Непроходним кањонима
 Избезумљене
 Безимене реке.

ЗА САДА СЕ И МОЖЕ НЕКАКО
АЛИ НЕ ЗНАМО ШТА ЋЕ БИТИ ПОСЛЕ

Целог века живот нас је дочекивао на
 нож
 Иако смо покушавали
 Да избегнемо
 Сваку ону замку
 Постављену за биљке
 И животиње
 А у коју смо ми
 На крају крајева упадали
 Без вере и кајања
 Само са оним што смо на себи носили
 И тиме се поносили
 Кад нас поставише уза зид
 И наредише нам да плачемо.

ПРЕТРПЕЛА ЈЕ ОНА СВЕ И СВАШТА
А ДА СЕ НИЈЕ ПОСЛЕ НИ ОНЕСВЕСТИЛА

Једна огромна звезда репатица је слетела
 На наше груди
 И ту светлוצала до даљнега
 Разнобојним искрама
 Разорног сјаја:

Прикљештени тако уз ограду васионе
 На крају се
 Испоставило да се више нисмо могли
 Присетити
 Како смо стигли до дна
 Заједно са нашим невиним сапатницима
 На путу до заједничког
 Преког искупљења:

А тад смо сазнали и да нас је она на крају
 Изневерила
 Та вила несанице
 И нехотице казнила
 Иако нас је неизмерно волела
 Тако што је једноставно одлетела
 А да се није ни окренула
 А камоли да нам се исповедила
 И опростила спаљивање
 Заражених мошти
 Залуђеног песника-испосника.

ОНИ ТО НАЗИВАЈУ ИСПИРАЊЕМ МОЗГА А МИ ТОТАЛНОМ УНЕЗВЕРЕНОШЋУ

Пре оног измишљеног божанства
Не беше ништа
Увек смо мислили без размишљања
Да ће нам данас ОВО бити
Последња страница постојања:

Ништа нам наједном
Постаде нешто
И ми се бацисмо у прву набујалу реку
У море које је непрестано
Надолазило
Терано репом нечастивог
Остављајући увек исту поруку
Да ћемо се ми ипак некако ту снаћи
И прилагодити хаосу ненавиклих тела
Ратника
И снова
У које ни први грешници веровали нису:

Испод сваке наквашене стене
У пустињи
И даље су вребале губаве хијене
Смејући нам се у лице
Обећавајући нам
Свеће црног пламена
Одмах ту
Поред одра
Који је и даље одолевао нашим сузама.

ЗАДОВОЉНО СУ ТРЉАЛИ РУКЕ

Ту није било шале
Кад се сви они
Поцепани и боси
Отиснуше низ брегове своје домовине:

Прво су их дочекале хијене
Смејући им се у лице
А онда је уследило жариште
Беспштедне заразе
Као да њихови греси
Нису били од јуче
Већ из древног времена аркадијскога
Кад су се први свеци почели
Будити у пустињи
А реке текле узводно
Само да би пркосиле сваком оном цезару
Који се усудио
Да загази у њих:

Ипак данас им је свима лакше
Трљају руке
И надају се решењу
Повољном за све нас отписане.

ДАСКАМА СМО СЕ ПОКРИЛИ НЕ БИ ЛИ НЕКАКО ПРЕЖИВЕЛИ

Само што смо се родили
Нисмо знали
Куд да се окренемо
Којом стазом да започнемо
Одлазак до оне станице
Где су шине већ биле
Зубарским клештима повађене
Разорним минама осакаћене:

То је све значило
Да нам повратка није било
Нити освртања
На питоме делове
Мајчиног белог тела
Док су нам наши противници
И даље махали
Из непокретних вагона
Желећи нам
Што брже смакнуће:

Зато се ми одрекосмо градова
И села
И укопасмо се у земљу
До грла
Не би ли тако некако преживели
И дочекали спасоносне одлуке
Страшног суда.

ИСПОД КАМЕНА СМО НАШЛИ ГРАД КОЈИ ВИШЕ НЕ ПОСТОЈИ

Сагли смо се
Онако болно и старачки
И разгрнули неколико повеликих стена
Избезумљених од сунца и врелине
Која допираше
Са далеких океана:

Кад смо угледали прве знаке живота
Под нашим длановима
Нисмо ни осетили
Кад се пробуђени шкорпион
На нас исцери
Бранећи тај изгубљени древни град
Где смо некад ишли у школу
И сејали страх и трепет
У разреду:

Тргли смо се и језиком гурнули
Оне помакнуте стене
Не би ли некако успели
Колико толико
Сачувати наше главе
Које су нам ионако
Још од давнина
Висиле у торби.

ПСИ СУ СЕ И ДАЉЕ ДОГОВАРАЛИ НЕ БИ ЛИ НАМ НЕКАКО НА КРАЈУ ПОМОГЛИ

Крили смо се под заљуљаним столом
И свим силама
Избегавали земљо-трес
Који се опасно приближавао
Нашим крајевима
До тако рекућ'
Непостојеће домовине
Где је сунце давно зашло
А да поново у зору изађе
То заиста нема никакве шансе:

Сви они пси
Који су некад ратовали
И убијали
Сад као да желе
Уже спаса нам добацити
Не би ли се приказали пред светом
Као исцелитељи
Скоро целе васионе:

Али то неће проћи
Ми ћемо под овим столом лежати
Страхом и даље свезани
Пропадајући
Кроз пукотине
Које су се неумољиво множиле
И гутале све
Заједно са остатком животињског царства
Ту одмах поред нас.

ЗАУЗВРАТ СМО ПЕВАЛИ УПРКОС СВИХ ОНИХ ПОКОШЕНИХ ТЕЛА У ПОЉУ

Сетити се првог напада у животу
На нас лично
Значи
Видети реку
И силно одупирање
Воденој бујици
И увредама са моста
Који се полако урушавао
И претио да наше мучитеље
Праведно
Заједно ућути са нама:

И најзад
Кад смо управо помислили
Како ћемо се извући
Из овог првог изазова
Наше незреле младости
Ми се нађосмо у пољу
Где су птице већ нестрпљиво чекале
Да нам очи испију
И да кљун забоду
У наша тела
Изгњечена од земље
Иловаче
Која су се само на том освешћеном месту
Могла уобличити
И колико толико сазрети.

ИЗ ДАЛЕКА НАМ СЕ УЧИНИЛО КАО ДА СМО ЖИВИ

Били смо усправни
И захвални
Да смо на крају крајева
Удисали своју земљу
А која уосталом
Више и не беше наша
Већ је припадала
Свим оним душманима
Који су се правили наивни
Иза сеоских плотова:

Знали смо да мислити овако
Из далека
И нервозно нагађати
Ко је кога
Ко је шта
Не води ничему
Не води оном толико жељном
Помирењу
Кад се неексплодирани бомбе
Покопају испод кревета
И онда се бесни пси пусте
Да лају
И лажу.

ПЈЕСМЕ | СРЂАН
СЕКУЛИЋ

Срђан Секулић

КИШЕ

Овакве су кише падале
и овако је небо
тамно било
онда када сам са мајком,
сестром и братом
дошао у Војводину

Било је лето
као и сада
што је

Били смо
избеглице

И вечна вода
сапирала нам је
образе и лице

а мени се чинило
да сам на крају
неке литице,
на концу равнице.

Овакве су кише
падале
као и сада што падају.

И сетим се
оца како нас
прати
и стоји насред улице,
испред наше
куће коју заувек
напуштамо и одлазимо

из косовске
а долазимо
у војвођанске
равнице,
ту на крају
литице

ми
избеглице.

КУРШУМЛИЈА

У новинама гледао сам читуље
лета 1999. године
и тражио међу погинулима
на Косову оца свога,
гледао лица и очи,
носе и образе,
задрхтале браде
српску тугу преголему

У избеглиштву бринуо сам
ја шестогодишњак
путујући кроз градове разрушене
бомбама
од Подујева, Куршумлије, Крушевца,
до Смедерева, Београда и на крају
равнога Врбаса
мирне луке наше

Запиткивао бих мајку, да није ово тата?
Је л' данас погинуо тата?

Она би ми са сузама у очима
говорила да није, да чува кућу у Приштини
и да ево га,
само што није

У новинама тражио сам читуље,
бојао сам се мрака
чекао сам јутро
да читам Политику
да видим је л' у њој можда
одштампан и мој тата

ја шестогодишњак
негде на брежуљцима
код Куршумлије
у друштву сестре,
мајке и брата

КИМИТИРИЈА

Гледам
како ми
полажу кости
у спаваонице,
каде ми тамјаном
бело лице
док море урла
а орао кликће
са литице.

Немам ни мајке
ни оца.
Пола живота
читао сам типике,
житија и свете списе
покушавајући да
спознам Творца.
Узалуд вам
пријатељи сада
придике.

Знам, погрешо сам.
Опростите ми
Лазаре, Сунчице
и Димитрије.
Опростите и поздравите
вашег оца.

Полажу ми кости
у спаваонице,
игуман пева,
тамјаном ми каде
бело лице и
признајем
кукавица сам.

Сахрањују ме поред
мора
док орао
кликће са литице.

Кимитирија – у преводу са грчког језика „спаваоница“. Мисли се на манастирско гробље у које се полажу мошти монаха где ће почивати до тренутка када се мошти откопавају а на исто место се полажу мошти другог, тек преминулог монаха. Овај чин светогорски монаси називају „сменом страже“.

ШЕСТОУГАОНИ СТУБ

На раскрсници, преко пута
једне од најстаријих гимназија
у земљи
била је синагога
а сада је од ње остао
само шестоугаони стуб.

Тај стуб
памти.
Храм ће једнога дана
бити обновљен.

Молитва је коју
рабини свакодневно
узвисују ка Господу
у граду Јерусалиму
где данас почивају
две мермерне плоче из врбаске
разрушене синагоге
на којима је било уклесано
Десет Божијих Заповести

Којих се ево већ
миленијумима
никако не придржавамо
ми, следбеници Књиге,
синови Абрахамови.

Кроз историју смо
научили да је најлакше
викнути:
„Расни га!“

И стуб стоји
разапет на раскрсници
иза кога уместо из храма
из хипермаркета
излазе свештеници.

МИТРОФАН

Обасјава
Сунце
ми лик

Христос анести*!

реченице оца Митрофана
читам ко стих

Христос анести!

У граду Сартију
на Ситонији
видео сам анђеле.

Појали су у крошњи
палминог дрвета
за време литургије.
Изгледали су као врапци
ти чтеци,
ти малци.

О,
радости моја
Алитос анести*!

*Христос анести – у преводу са грчког језика „Христос васкрсе“

*Алитос анести – у преводу са грчког језика „Ваистину васкрсе“

ТАЛМУД

У мени се води вечна
борба.
Борба између Халаке и Хагаде.
Између Закона и Легенде.
Прозе и поезије.

Највише се бојим тога
да ми на тим
страшним теразијама
не превагне једна страна

и на тај начин избаци
ме из колосека,
баци ме у нека
кошмарна стања.

„Нема пакла у будућем свету“,
каже рабин Симон бен Лакиш.
„Али Светац над свецима пали своје
Сунце, чији сјај испуњава срећом праведнике
и чини да неверници пате.“

Душа тако налази у себи самој
награду или казну.

Доста је Хагаде данас
кажем себи самом!
Септембар је месец,
у школу се иде у мидраше свете
и учи се Закон,
доктрина и право.

ЈАТО, отворена врата, 2013. год.

Дара Зеленовић Радојевић

ПЈЕСМЕ

ДАРА ЗЕЛЕНОВИЋ РАДОЈЕВИЋ

ЖЕНЕ ГОРШТАКА

Жене горштака низ брда силазе
мушког корака и озбиљних лица,
одавно свикле на грубе богазе,
глуве за песму попаца и птица.
Оштрог погледа, огрубелих шака,
спуштених рамена, пригушена гласа,
саме покидале своје нежне струне,
под мараму скриле косу до појаса.
Па као станци модре и бледе
на сунцу, киши и мушкој небриси,
негде у дну срца чувајући полет,
зелени листак заробљен у књизи.

Шта их је попило за две оштре зиме,
шта око срне у поглед вучице,
шта усне распукле у та тврда уста,
шта нежну румен у обично лице?
Што су увезале косе под мараме,
што рамена скриле кошуљама,
што чворовима под нежне вратове,
што прслуцима по белим дојкама?
Што бисер зубе у шкрте осмехе,
што кремен око у крило погледа,
што раскош мисли у речи обичне,
што срце јастуку да се исповеда?

Заборавише како су сањале...
Ноћ наслонила главу на облаке,
а оне ко виле високе и танке
замишљале љубав да ће доћи
и запалити шуму од погледа,
од додира руке стрешће се јабуке
и месец пашће ако то угледа...

Ви, горштаци, ви снажни курјаци,
заборависте да су биле срне,
да сте их неке ноћи приволели
да врат подметну вашим очњацима,
повероваше да нисте курјаци
већ витезови на белим коњима...

Ранили сте их неком епском стрелом,
величањем сваког одрицања,
па нису жене, већ само сестрице,
сјајна огледала нашег постојања.
За два три лета прецветало девство,
никао расадник кћери и синова,
породично наслеђе и племство
у стотину их сковало окова.

Љубоморни сте на ветар и сунце,
на дрвеће што им прави хлада
и на траву што стопалом газе
и на цвеће мирисних ливада,
на све што им уздахе измами,
нежни само тајно у осами...

Кад се марама сниже низ рамена
и расплету густе плетенице,
груди жудне из грубих џемпера
излете као беле голубице,
лук се струка хитро заокрене,
стрела из ока полети без гласа,
вама витешко попада ордење
и будете људи ломни и љубавни.

ПОМОЛИ СЕ ЗА МЕНЕ

Помоли се за мене
ти, што јутрос стојиш
пред иконом
у малој сеоској цркви.
Ти, што стојиш,
можда сам,
пред олтаром...

Помоли се
да ме Свети дух
препороди
и да се више не будим
у овом оделу старом,
искиданом,
од закрпа,
од избледелих боја...

Уморна сам
да крим,
изгужвана од неспокоја
и ником се оваква
допасти нећу...

Све моје шивење
и бојење
и преправке
изгледаће као
јефтине варке,
а не као осипање срца
да бих зашила
нечију рану...
Помоли се за мене Ти,
за кога баш ништа
учинила нисам,
који ме немаш,
па можеш да ме
заволиш целу,
прилагодиш свом огледалу,
замислиш да сам
твоја душа
у мом телу
и молитвом ми омладиш
све ожиљке,
где зарише вучије зубе
они који ме љубе...

Помоли се за мене
и умиј ме јутром
као загрљај нежним.

СПАСАВАЊЕ ЉУБАВИ

Из воде мутне,
из муља, вадим
наше слике...

Чистим их
од песка,
расплићем из траве,
сузама перем,
срцем избељујем
и високо качим
на небеске жице...

Једном руком држим
да опет не падну
другом из стомака
вадим штипавице.

Када је
мутна вода
тебе нанела,
само сам се померила
нека те носи...

Иво О. Андрић

ИВО О. АНДРИЋ | ТИШИНА

Унаручју камених крила што су заклањала сунце чим би мало отклизило са зенита, лежали су, унинани једно уз друго, језеро и његово село. Тако надвијена над њима, над небом и земљом, та белоглава планина, мотрила је ливаду на чијој је младој трави сада тиховала једна тачка.

Та тачка беше господски обучен човек заплетених мисли, који је гледао час у дубину себе, час око себе.

Пев тишине расипао се мирним пространством, и што је пев бивао даљи, тишина је одзвањала јаче.

Бели лептир слета на љубичасти цветурак повремено шепурећи крила. Човек који је и даље седео на ливади, помисли како лепота лептира није само у њему самом, него зависи и од тога на какав цвет слети. Утом се бела крила, попут раздраганог бивствовања што пресеца сопствене путање, отиснуше кроз тешки ваздух и разбојише у светлוצавом колажу.

Господин стаде длановима ослушкивати влажно тло, и кад му се учини да осети дамар земље, брзо подиже руке и загледа се у њих упутивши се у потрагу за неким утиснућем од живљења, а не само од живота. Живота са чијих се грана, након много труда, сада цедио лепљиви и мирисни нектар.

– Ах, све је то опет некако бљутаво – рече професор наглас и одмахну руком. Готово истовремено зачу нека звона, што га натера да се мало усправи не би ли опет ухватио тај звук који као да је, преко врхова планине, дошао из дна плаветнила.

– Шта је то у овом умрлом месту? – поново рече професор, само овај пут нешто гласније и као да не пита само себе.

– Прошлост, можда ти недостаје тешка и несигурна прошлост, или су увеле наслаге много дебље негде у дубини душе?

Професор, изненађен таквим питањем, несигурно се насмеја и поче пажљивије да посматра давнину коју је изродило време.

– Видиш ону савијену шљиву, глупане? Ону стару, поцрнелу шљиву доле у ћошку ове стрме ливаде – настави неки глас.

– Да, сећам се те шљиве – и даље се смешкао доктор.

– Ту јој није место! Да ли знаш зашто је сама? То је због тога што си је ти тамо посадио и напустио је таман кад је почела да даје плодове – одговори су одговарали на питања.

– Да, требало је да је посадим у шљивику. Тамо бар не би трулила у самоћи. Да ли се може сада пресадити? – запита се професор.

– Зашто је сада дирати? Никада није осетила хладовину другог стабла, никада ударе ветра није могла поделити са осталим шљивама, сваки огањ са неба и угриз хладноће примала је директно и сама. За боље и не зна. Уосталом, питање је да ли би овако болесна и преживела пресађивање – одговори глас.

– Да, да, не треба је дирати. Имаш право – рече професор пошто се прену као из сна.

Није знао да ли је стварно са неким причао. Неки чудан осећај снажно га обујми од леђа ка грудима. Сунце као да нагло појача и он устаде са ливаде, отресавши руке и задњицу. Свиленом марамицом обриса зној са чела и тек тада, усправљен, примети обрис језера које је, попут затуреног жада, лежало у сенци.

Тај део села одувек беше туробан. Хладноћа коју је ветар доносио са те стране обично је била оштра и у августу. Међутим, то сада није био случај и професору наједном постаде изузетно топло те он пожели да се склони у неку хладовину, због чега поглед усмери ка месту где је некада све живело од вреве. Коначно пође ка месту свога рођења.

Задихан приђе плеснивој капији са које скиде метални обруч, који је капију држао уз остатке перде, те је са неколико јаких трзаја отргну из загрљаја подивљале живице. Одмах приђе приземној, надувеној кућици, чије камене темеље стаде да милује устрепталима прстима. Дишући дубоко, трагао је за неким мирисом затуреним у времену.

Таман, када савлада узбуђене руке и стави кључ у браву од улазних врата породичне кућице, чу како нека крила прхнуше кроз тишину. Окренувши се, на капији угледа коса, који као да је мотрио преко планине; негде далеко, где треба да оде или да се врати.

Утом ветар донесе први подсетник, оштри мирис језера и младе жаре. Сва штура сећања што стидљиво извириваше, сада почеше извирати брзо.

Међутим, отворени споменар донесе му неку нелагоду и она чежња, која га је ту довела, негде се изгуби. Када је тек стигао, било је то мртво и лепо село у својој избледелој вечности, али се сада нешто променило и као да је све оживело; мем старе куће, укус белог мрса, љутина препеченице, његова срамота. Очекивао је да неко, баш тог трена, изађе из куће и распири причу тамо где је згасла пре више деценија...

Па ипак, бездушна празнина испуњавала је сваки шум, цвркулт, жубор и шкрипу сочне траве под батом корака. Узалуд је професор себи покушавао да одгонетне сопствену мисао како то село није живо, него да је управо нешто супротно, а ипак не сасвим мртво.

– Да то није само осећај гриже савести која ми не дозвољава да се вратим овде где сам поникао? – запита се.

– Ово село је твоја кутија у коју си се сакрио, а онај велеград где сада живиш је кутија у коју си сакрио ово село – одјекну снажан одговор.

– Ма, ко си ти уопште? Ја те не познајем. Ту си, а не могу да те видим, дотакнем, али те и те како осећам. Знам да си плод мога измореног мозга – говорио је професор рукама заклањајући очи од сунца.

– Грешаш, Јоване. Ја живим ван тебе, овде где си ме и оставио када си побегао.

Професор се мало трже и устаде са корита питајући се када је, уопште, сео ту. Одмахну руком и поново крену ка кући.

– Зашто се гадиш на обланду, Јоване? – поново одјекну питање.

Помало несигурно, присећајући се, професор погледа ка небу и рече:

– Када сам био дете, мајка ме је одвела у град. На аутобуској станици, ја мислим, видео сам човека у инвалидским колицима како неконтролисано по себи повраћа, а ја сам у том моменту гризао парче обланде коју смо понели за ужину.

– А зашто не путујеш са својом породицом на море, Јоване?

– Не могу. У стомаку ми се одмах преврће кад осетим мирис рибе. Да, да, био сам мали и моја мати ме је одвела на неку сахрану која се догодила у време поста и сећам се да је читава кућа смрдела на панирану рибу.

Видиш, Јоване, ипак си постао лекар, а у ствари ти је мука и страх од слабости пред болешћу и немоћи пред смрћу. Доктор кога ужасавају болест и умирање.

– Да, чудно, зар не? – рече професор испустивши кључ из руке и поново седе на оно корито. Гледао је у коса чији се пој разбарушавао долином.

– Није! – настави глас – јер тај доктор сам ја, Јоване, док је тај себичњак за кога си ти мислио да је остао, у ствари, побегао. Мислио си да је отишао онај који је веровао да новцем може надоместити све, па чак и сопствену празнину у родитељском срцу. Међутим, биће да је отишао баш онај за кога си мислио да је остао. Шта, не верујеш да је могуће? Па није увек победа над сопственим слабостима знак наше снаге. Зар није лако победити слабости? Само име им говори да су то само стаклене баријере које треба разбити. Тешко је победити врлине, Јоване. Зато не треба да те је стид преда мном. Доказ за то је да ти се људска патња и даље гади. Требало је досад да схватиш да из семена слабости никне чвор врлине. Ја сам – ти – и то је сасвим сигурно. У ствари си дошао да те ја нађем. И ево ме, нисам те победио. А да ли си ти мене?

Брзо, попут мисли, језа изроди страх што се тутњећи закотрља професоровом унутрином, риљајући слојеве жучи који у ројевима грашки суза и зноја потекоше ка слободи.

Пошто му плач истисну ваздух из плућа, отпоче борба за сваки трен живота. Напослетку се стровали са корита и крену да пузи ка једином црном животу што му перје и даље играше на искривљеној и, пред протицањем времена, посусталој перди.

Конечно, стигавши до циља, човек подиже главу као да хоће да остави мисао у речи да тече. Истог трена кос хитро поскочи, и у бескрају свог гаравог ока зароби последњу, ужаснуту гримасу професоровог лика, коју затим понесе негде далеко, где треба да оде или да се врати.

Билјана Вукајловић Ристић

ПЈЕСМЕ | БИЉАНА
ВУКАЈЛОВИЋ РИСТИЋ

ДУБОКИ ЗАРОН

Погледај у моје очи,
нађи у њима сенке смеха,
оног што дрхтавог лептира рађа,
оног што тера на љубав без греха.

Зарони дубоко у ширине смисла,
у њима пронађи живота клицу,
рашири руке, отвори душу,
пусти из ње сеницу птицу.

Ћутећи певај ширином неба,
седи на облак, нека те носи
на места где он мисли да треба,
радуј се ветру у својој коси.

Покаткад само затвори очи
да ти се срећа из њих не распе
док је купиш летећ' до мене
да тихо, тихо са мном заспе.

А јутром, опет, када се будим,
у стиху, у рими, у сваком трену
кад будна о теби радосно сневам,
и да је буде, и да је немам.

ЈЕДИНА

Својој кћерки Марији

Ех, да могу да те родим
поново, у некој земљи сељака
на Десанкином Балкану!
Дала бих те чопору вукова
да те хране млекоом курјака,
да те уче животу опстанка
дубоко у шуми предака.
Да те уче закону јачега.
Дала бих те вучици у недра
да те учи да човек длаку мења
по потреби и за своја хтења.
Дала бих те вуку на рамена,
предводнику да те учи снази
када паднеш, на те да зарежи,
да заурла и да те не мази.
Кад те ране, да не вида видарка,
ти да лижеш да боли до престанка.
Дала бих те у кошницу матици
да будеш сестра радилици.
Да те уче да цвет није леп,
и свака је биљка један лек.
Не могу те поново родити.
Али бићу и пчела, и матица,
за те бићу и вук, и вучица.
Нема више на Балкану брда
свет је равна плоха,
све до рупе рупа.
Учићу те да прескачеш јаме,
гледаш право и корачаш храбро,
у очи да гледаш животу.
Згазиш оног што те криво гледа,
тек понеком уделиш доброту.
Учићу те да будеш предводник
свом животу и снази следбеник.
Учићу те да будеш весела
кад ти није до шале и смеха,
научити да човек кожу мења
као змија испод тајног стења.
Ја сам зрно у мору чемера,
за те бићу феникс из пепела.
Ти си мени анђео, светица,
моја срећа и звезда Даница.

ЧИНИ

Ко баци чини на мене,
ко ме заплъусну оловом,
ко у башти мириса
испусти семе с коровом?

Ко ми то очи завеза
давно у срећни сат,
ко ми то речима заувек
намаче омчу на врат?

Плутала сам између зидова,
веровала да су обале слободе,
гледала у покретне слике
и питала куд то све оде.

Куда иду дани без лица,
јутра без иједне зоре,
да ли Сунце уопште постоји,
је ли потребно да тоне у море?

Ко то баци чини на мене
у безвремену убоги час,
да не знам ни где су врата,
а камоли сламка за спас?

Ко ме то казни животом
слепоће од четврт века,
убеди да разума нема,
да све мора да се чека?

Стргла сам са очију повез,
у потоку блато испрала,
умолила Сунце да исплива,
јутро у зори дољуљала.

Белину по себи просула,
на усне мед ставила,
у очи звезде скупила,
руке животу раширила.

Спадоше чини оловне
коса се у ветар уплете,
заигра срце у грудима,
хоћу животом да живим, Свете!

ЈОШ УВЕК

Још увек орахе мељем на ситно,
ти их не волиш сецкане,
у сећањима прећутим ситнице
што су у душу усекле ране.

Још се понекад сетим твог смеха,
а онда ме пресече оштар бол,
нисам била довољно без греха
да трпим сипање на ране со.

Нисам ја она што си је хтео
ко глину вајати у лутку ћутљиву,
да ти у руци радосно сија,
а после одбациш ко ружу увелу.

Нисам хтела увлачити трње
на трошном стаблу живота свог,
јер, оно је било од ноћи црње
љубави моје и пелина твог.

Још увек орахе мељем на ситно,
не због тога што тако волиш ти,
већ просто, ето, што хоћу тако
док сећам се да били смо некада.

Некада Ми.

Миле Лисица

ПЈЕСМЕ | МИЛЕ
ЛИСИЦА

ДО НЕДОДИРА ЉУБИЛИ

Будим се под кожом месеца
Тамо где се мази северно море
Између темпере и тишине снега
У ушима дрвећа
Зују река

Будим се на тапетама малих соба
Тамо где метар новембра чува душу
Тамо где се љубав разлива
До костију
Слеп да је чује

Будим се у загрљају заораних њива
Тамо где није важна страна света
Тамо где се реч љубав не изговара често

Будим се када ме опече жеља
И ћутим
И пожелим још више
Да свиђеш у мени
Од недодира
До недодира

ОНА ПОТАЈНО МРЗИ ЛЕПТИРЕ

Она потајно мрзи лептире
не воли облаке од мандарина
не воли цвеће од глине

она често даје бомбоне бескућницима
и још чешће им прича о нама.

Она потајно мрзи лептире
не воли кишобране као ни ново вино
не воли да нешто мора

она често храни тишине успоменама
и још чешће мале птице учи да лете.

Она потајно мрзи лептире
нацртане на њеној хаљини
на њеном телу
нацртане
мојом руком.

СЕЋАЈ МЕ СЕ

Сећај ме се
по униформи облака

само за тебе сам је обукао

Сећај ме се
по музици

само за тебе сам тишине претварао у баладе

Сећај ме се
када нико не буде

(мирисаћу светло на јагоде)

ЗБОГ ТЕБЕ

Због тебе миришу дуње
Пале се звезде
Море се пени

Због тебе цветају руже
Кише воле новембар
Небо је плаво

Због тебе пишу песме
Звоне манастирска звона
Деца се смеју

Због тебе краду јабуке
Дају имена бубама
Верују у љубав

Због тебе постоје боје
Померају се планине
Злато се сјаји

Због тебе миришу дуње
Под мојом кожом
У мојој глави
У мојој глави

ДВАДЕСЕТ МРВА

Двадесет квадрата јесени
Изгубљено испод коже
Буди ме

У оку ми ферментисана тишина
На раме касне птице
У костима плове лађе
А море надолази
Милује почетак краја

Очима га чујеш

Двадесет галона јесени
На једној старој фотографији
Љуби ме
Љуби те

Пре него ослепим
Постани небо
Магла сам на реци
Нека сву празнину твоју
Измери земља у мени

И видећеш
Остаће двадесет мрва душе
Да те чека

Двадесет мрва безвремених

ЈА ЋУТИМ

У мом џепу
буди се хладно јутро

(ја ћути)

Под теретом неба
капљу боје

(ја ћути)

У дну ока скупила се
сва лутања, маште

(ја ћути)

Одјекујем
само кад чујем,
твоје име.

ПЈЕСМЕ | ЈЕЛЕНА
СТАНОЈЕВИЋ

Јелена Станојевић

ИСПОВЕСТ ЛАТЕНТНОМ ПОДСТАНАРУ

Када сам почињао да пишем, смејао сам се себи.
 Не што не знам писати, већ што ме неће разумети.
 Кажу, када човекова душа попије разочарење, тада се рађа најлепша уметност.
 Седим заједно са ђаволом...играмо шах...
 Бела и црна поља плешу пред мојим очима као тајанствене одаје моје душе.
 Гледамо се у очи...дуго...
 Игра постаје напета, па досадна, у ретким тренуцима чак и занимљива...
 Ми се цео меч гледамо у очи,
 не једноставно и обично већ некако дубље, испитивачки...
 Посматрамо један другог као судија кривца или убица жртву и тражимо мету.
 Покушава да ме матира, брани ме пијун.
 Знам да ће добити игру, али нека га, нека чека.
 Не жури се ни мени, ни њему...
 У том продужетку тече живот или његов нихилизам...
 Да не бих полудео, почео сам да пишем.
 Знао сам да ће ме то отерати или путем лудила или путем стваралаштва.
 Данас подједнако идем и једним и другим.

ПУТ ДО ВАВИЛОНА

Ходим. Гледају ме ћутке.
 Заклањам маглом пут до себе.
 Шамарам ветар што доноси речи,
 Содомски људи к'о Белијалове бебе.

И сви ме зову, круже око мене,
 бришу се топоси, настањује зло,
 ледене руке грле црне сене,
 Едемски цветови не чују зов.

И сећање умире празно, оголело,
 нестаје у Летином крилу дубине,
 ал' душа остаје као вотив вечно,
 и чека светлост кроз врата да сине.

ЛОГОСОВ АРБИТАР

Корачам у галопу кише...
 Вода врти чигру слободе.
 Синајски записи нестају у култу свете
 животиње

Судите ми!
 Због осећаја љубави и злочина из истог.

Сејмени пију амброзију његову.
 Евине јабуке падају на дечије дланове.
 Љуште се истине туђих злодела.

Судите ми!
 Због добрих дела што ме одведоше у понор.

Боје ме туђе речи у апокрифне облике.
 Клото напушта чекиће правде.
 Пароле мог ума пркосе:

Судите ми!
 Ако се томе судити може.

ЕНТРОПИЈА

Остављам све рупе у зидовима
што чувају рамове мисли.
Остављам мрве на столу
као трагове који сведоче да је ту постојао живот.

Сиве су сене које ме маме.
У њихове одоре покопавам реке магловитих лица,
бојених немиром и заборавом.

Губе се моје речи у загрљају ветрова.
Моја срећа путује кроз координате неоствареног.
Губе се синоди мојих речи у дијалогу
сенке и одраза.

Суштина је небитна, јер се делићи разилазе.

РАЗРУШЕНИ ХАБИТАТ

Склапао сам те од туђих одјека
и не овакве стварности.

Флеке нечијих злодела уоквириле су
наше животе у лична власништва,
носећи их као неме звукове
у својим рукама.

Цртежи су остали празни, недовршени...

Ја нисам имао куда у овој подељеној
путањи крви и магновења.

Окамењени доминати показивали су моћ,
чинећи стадо дементном хордом,
која збуњена лелуја изгребаним и
начетим окосницама бедема.

Бдела си над мојим покошеним крицима,
ношена мирисом луцидности и покопа.
Као асимптота без своје додирне тачке.

Залеђени темељи суштине
сударали су се са крхотинама савести,
мамећи нас у загробне одаје.

Пуштао сам речи да уобличе мисли
и чекао исход.

Ти си одлазила, негде,
дугим путем у неповрат.

То је моја панихида.

Снежана Милојевић

СНЕЖАНА МИЛОЈЕВИЋ | ГАВРАНОВИ И ГОЛУБОВИ

Свака ноћ је започињала у различито време – то је зависило од лекова из боце за инфузију. Могла је бити пуна узбуђења, због саплитања о чворове оборених стабала које сваке ноћи сањам. Будила сам се оклизнувши се о стварносни јаук болесника, каткад тупи звук људског тела које пада с високог болничког кревета. Каква год ноћ била, брзином ултразвучне сонде улазила сам у сан и излазила из његове сенке. Шта год да је реметило болнички мир, морало се завршити у зору. Реалност се кондензовала уз подршку раних сунчаних зракова који су пробијали опну од облака.

И овог мирног зимског јутра стварност се обзнанила влагом из пелене за одрасле, која је током ноћне смене мењала медицинско особље. Тачно када се ноћ дели од дана, када тмина испрва закрвави примајући слапове светлости у свој простор, пале се светла у болничким собама. Дан почиње да се разазнаје по линијама плаветнила, све присутнијег у том небеском вртлогу стварања које се понављало из свитања у свитање.

Кључни тренутак јесте онај када се зачује хорско грактање враних гавранова који ноћивају на равном крову зграде Капеле. Тада ми, пацијенти из собе са погледом, посматрамо како одлазе некуд, не да би заувек отишли, већ одлазе како би се исте вечери вратили. И грактали изнова следећег јутра најављујући да ће и тај нови дан бити исти као претходни. Гаврановски поздрав сунцу, то је истинско буђење.

Увек се прва укључи у стварност (мада, мислим да она никад и не спава) жена с повређеним вратом. Она мора да гледа право у неку нама невидљиву тачку. Једном нам је показала где се та тачка тачно налази. Затим она која је у трећој фази опоравка од моје повреде. На крају, признајем да сам будна и ја, престрављена злокобним звуковима који евоцирају сцене из Хичкоковог хорор филма о

птицама. Схватам да филмови служе и томе, да на своју руку препознамо контекст и уплашимо се нечега чега се не треба плашити. Ирационални страхови одвлаче пажњу од реалних, што је у болничким условима од стварне користи.

Светла су већ упаљена, клизи сапун у рукама. Над староставним лавором који се мрда леводесно, у ритму речи које сипе из сестринских резервоара брижности, умивам се млаком водом. Тачно је пола пет. Пошто је већ неколико њих у истом лавору испрало уста, то чиним и ја. Молим за дозволу да оперем и зубе. Пазим на оно што смо избацили из себе тога јутра, како не би завршило на мом кревету. Понекад ми и то пође за руком.

Следи сукоб нас бројних за примат у коришћењу једних јединих тоалетних колица. Овде би могло да дође до плеоназма потезања већ поменуте алатке у наративној стратегији. Нећу упасти у ту замку и изнова као решење приповедачког хијатуса искористити пелене за одрасле. То више и није битно, влага лагано дотиче мој вратни део кичме.

Треба увек бити позитиван, ма колико да се ситуација чини тешком и безнадежном, кажу професионални оптимисти. Увек ми је тај пут којим се ређе иде био иритантан, али сада се с њим повезујем у правом смислу те речи. Успевам да пронађем добро у свему – радујем се инфузији оплемењеној лековима против болова.

Попут грмљавине звучи отварање врата терасе одељења ортопедије. То је тренутак за интроспекцију кроз судар чистог ваздуха са оним који је палацао око наших болесних тела. У кореспонденцији са испарењима ве-цеа, све то има озбиљну тежину. Док се суочавамо са физиологијом, која ће овако незбринута пронаћи начин да искаже своју неприкосновеност, гавранови гракћу ли гракћу.

Жена која гледа право, она која је у трећој фази моје болести и ја, покушавамо да од тога направимо сегмент јутарњег ритуала. План је да језовито претворимо у познато и блиско. Да ту присилу понављања прихватимо као још један теоријски елемент чије стварносно манифестацију проналазимо у свом принудном окружењу (или је то већ био само мој план?!).

Некакав краткотрајни мир нарушава одзвањање реског гласа Зле вештице. Енергична жена која служи оброке стигла је пре свих и почела да пева чувену кафанску песму: „Нећу да остариИиИиИм“. Очекивала је овације, али се у мени, и поред трауме, још није исконструисао стокхолмски синдром. Они који су ту били дуже, већ су ушли у стање бојажљиве комуникације с еманацијом зла. То је било лукаво или мудро (како се узме), јер ако се Зла наљути, бљује своја средства за дезинфекцију. Захваљујући тој враџбини незадивљени пацијенти (или, чик ако смеју, згађени) почели би одједном да се гуше.

Топла зима, без снега и леда, а ортопедија пуна људи са поломљеним рукама и ногама, вештачким куковима, шипкама које вире или плочицама и шрафовима сакривеним у унутрашњости тела трансформисаног у бол. Дежурни медицински радник, емпатичан према тешко покретним бакама, зове их разним именима од миља. Посебно му је симпатична Брка, како је прозвао госпођу са упечатљивим црним наусницама. Настоји да што чешће гласно узвикне: „Где си, Брко!“, и тако се на свој начин нашали с њом. Старијој госпођи реског надимка дете је мило и драго, поготову кад носи у руци пеан и топлу воду, осмехује се указаној јој пажњи.

...

Слеће гавран на кров Капеле, за њим још један и тако редом. Небо постаје ружичасто сударајући се са црним птица злослутница. Ружичасто се увлачи у сиви облак и заједно тамне у смирај дана. Иако је немогуће проверити – верујем да би ударац у металну конструкцију усађену у моје тело зазвучао некако звонко. Као ударац у лимену оплату олука кроз које се сливају кишнице. Или би можда зазвучао као звонце којим господар дозива свог посланог.

Не чујем више ни своје срце, то што чујем више подсећа на некакво шкрипање. Вичем и дозивам, али у себи, и то траје, чини се, одувек, као да читаву вечност шаљем телепатске сигнале, невољко признајући своју немоћ. Нико, баш нико није на истој фреквенцији, нико ме не чује. Проналазим мотив за добре мисли – сутра је нови дан. Проналазим стимулацију за добар сан у

таблети за спавање. Понекад помислим на пуну кесу слаткиша које ми је донела благородна рођака – слаткиши су увек добра мисао.

...

Данас је нови дан све је дошло – прошло, долетело – одлетело, сем мојих црних мисли и пажљивог неговања одсуства срца. „Нећуууу да остариИиИиИм“, певало је опет биће из најстрашнијих кошмара, а онда је кренула у турнеју по собама не би ли нашла нове клијенте адвокатима које је сама родила.

Забрану посета због сезонског грипа руши шармантни дијалог господина сјајне дикције, дуге косе везане у реп, у кожној јакни. Проницљиво разговара са бићем које је чувало узлаз у лавиринт. Али то није Минотаур, заправо то је онај исти млади здравствени радник који се и овога пута, очекивано, обраћа Брки. Пита је: „Да ли да га пустим“? Брка – *deus ex machina* – одговорила је позитивно.

Глас оног ко долази споља, одмах ми је био познат, не само због свог имена које је гласно изговорио. Моја нова цимерка, мис Нове године 1985. у клубу војске тадашње земље, на први поглед је проценила да је у питању филмски глумац. Његов долазак свакако је био неочекиван, лупио је петом о пету својим дивним модроплавим кожним ципелама, и рекао: „Добар дан“!

Није филмски глумац, иако је то могао бити, није мој колега, а говори тако као да јесте; није рођак, мада нам је боја очију иста. Није нико налик нечему очекиваном у овом приповедном тренутку. Пошто после великог потреса долази у земљу чуда, можда би он могао бити мушка варијанта Дороти?

Надам се да јесте, јер све указује на то да ја јесам Лименко, пошто сам у једном тренутку (више се не сећам када) усвојила идеју да имање срца ником ништа добро није донело. Ипак, он и не мора бити мушки пандан Дороти, више личи на њеног сапутника Лава. Има снажну гриву и пронашао је храброст. Успео је да пређе преко мутних вода и великих планина и савлада препреку на улазним вратима ортопедије.

Он зна да треба хитро реаговати, јер су и остали делови тела попримили корозију, звучно се оглашавају при сваком покрету. Каже да је сунце томе лек, који ће се, попут уља, улити у забрекле спојеве костију, ткива и лигамената. Храбри човек с гривом, сместио ме је у инвалидска колица и одвезао на терасу. Каква господска тераса се крије иза врата чије отварање звучи попут грмљавине! Пространа је, прекривена

терацом, на сунчаној је страни, с ње се пружа поглед на цео болнички круг.

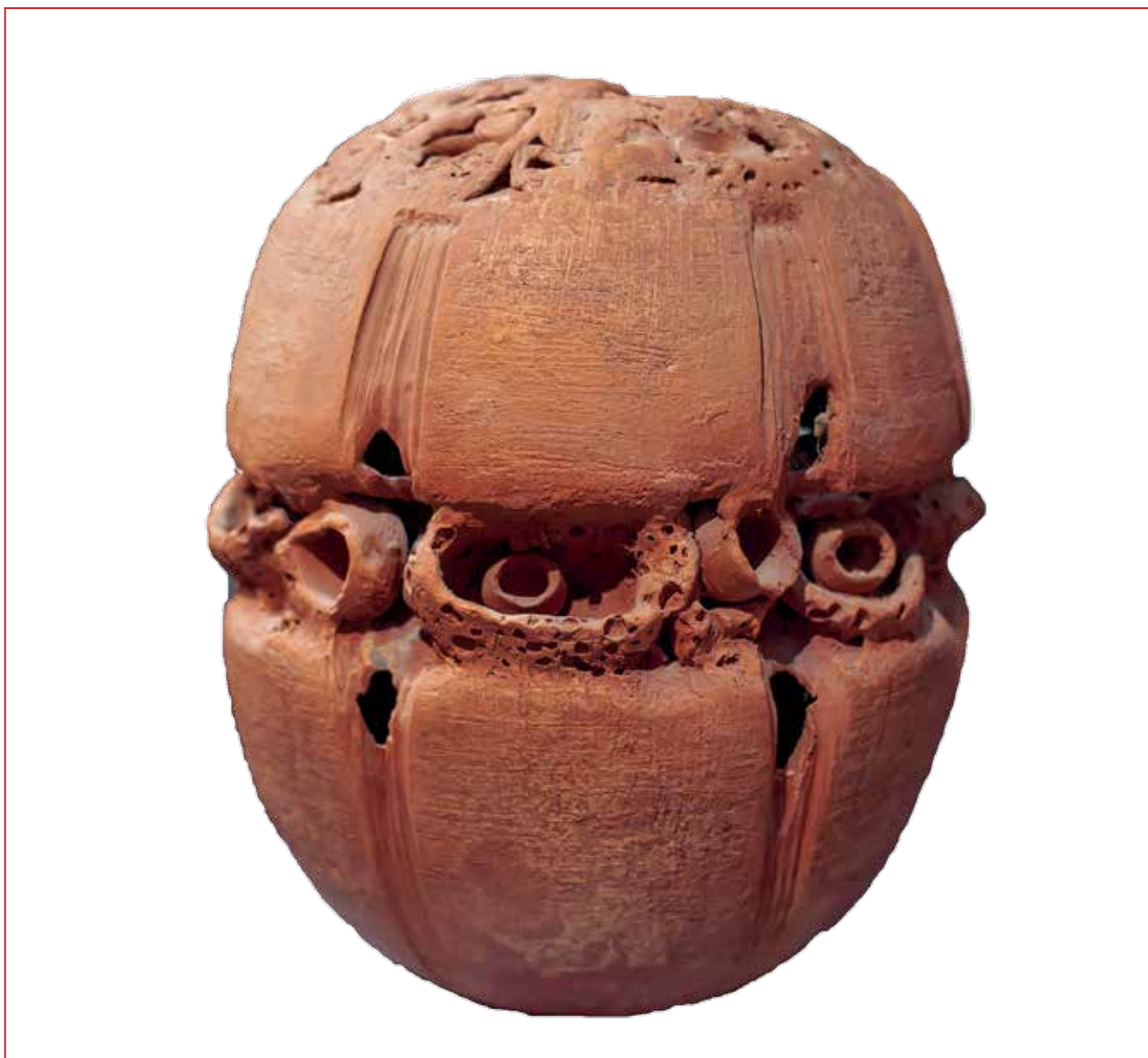
Сунцу окрећем леђа, да ми буде подршка која ме уздиже до стања блаженства. Васкрсавају ми кичмени пршљенови и крв стиже до најситнијих капилара. Испод њебета којим сам покривена, скривам кесу са слаткишима (које је донела благородна рођака). Извлачим близаначку чоколадицу карамел укуса. Отварам паковање, једну дајем Лаву, другу узимам сама, сада већ радосно шкрипећи. Шири се сладост повлашћеног

тренутка чије се савршенство осећа у сваком детаљу тог обично-необичног дана.

Док ме близина пријатеља греје и сунце побуђује рецепторе за радост, посматрам два сивкаста голуба како шетају по краљевској тераси један поред другог, веселећи се открићу мрвица задовољства. Назирем откуцаје свог срца, који снажно али равномерно доказују да сам ипак жива, а лавља храброст постаје заразна. Зазивамо Злу вештицу са Истока, која разноси оброк пацијентима, да изађе на сунце и спржи се.

ТРАГОВИ НА ИНДУСТРИЈСКОМ БЛОКУ, 2017. год.

ЗЕМЉА, патинирана теракота, 1981. год.

Баштина

Миљко Шиндић

КРИТИЧКИ ЗАПИСИ О ПЕТРУ КОЧИЋУ

Миљко Шиндић

МИЉКО ШИНДИЋ | КРИТИЧКИ ЗАПИСИ О ПЕТРУ КОЧИЋУ

I

У другом издању *Историје нове српске књижевности*, 1914, прештампао Завод за уџбенике, Београд, 2008, страна 402–404, у одељку, *Приповедачи*, под насловом *Петар Кочић*, Јован Скерлић сажето је представио живот и дело Петра Кочића као представника српске књижевности из Босне. На почетку разматрања истакао је да прве Кочићеве приповетке, „изгубљене међу безначајним приповеткама мањих часописа из почетка двадесетог века, нису примећиване“. Пажњу на себе Кочић је скренуо објавом књига *С планине и испод планине*, прве у Карловцима 1902, друге у Загребу 1904, треће у Београду 1905.

Скерлић у сажетом књижевноисторијском прегледу представио је особености и посебности Кочићевог приповедања, његову приврженост родном крају и љубав према земљацима „с планине и испод планине“. Истиче и ретку надареност и оригиналност исказа и израза који се с „оба краја мора мерити“ и богатство садржаја и облика. Наглашава да је Кочић први у српској књижевности описао тиморно плаветнило даљина, дивљину и опасност планина и снежних мећава, тајновитост старих шума и лепоте сунчаних и расцветалих завичајних предела с којим се домаћи човек спојио и поистоветио у стварности и приповедању. Све је набрекло здрављем, „све дише, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином“. И љубав младих је жестока, доживљена и живљена, пуна је жеља, чежње, снова, патње и пропасти.

На другој страни „силном“ изражајном снагом, чемером, јадом и једом приказан је тежачки живот змијањских сељака, немирна духа и без светла дана, непокорне главе, „код куће а без куће, код земље а без земље, код постојбине а без постојбине“, у ропству

окупаторске власти, пркосне и поносне Крајишнике у борби за Истину, Правду, Слободу и Отаџбину. Да се њихова горчина исказе биле су потребне „крупне и големе ријечи које душманин не разумије, а народ разумије“. То је најбоље предочено сатирама *Суданија* и *Јазавац пред судом* где се Давид Штрбац са својим јазавцем лукаво и осветнички наругао туђинској и окупаторској пљачкашкој власти и њеном судству и премоћно исмејао „главату господу“ и њихово језичко „бркљачење“. *Јазавац пред судом* имао је „огроман успех код свих слојева српске читалачке публике и до 1913. доживео једанаест издања, ћирилицом латиницом“.

Разматрање и вредновање Кочићевог дела Скерлић је закључио оценом да су у том стварању невоље босанског сељака и његова слободарска борба остварене изражајном уметничком снагом „његошевске свести о чојству и јунаштву“ типа епских народних умотворина како је своје приповести у своје време писао и говорио Стјепан Митров Љубиша.

Почетком двадесетог века, учитељски и добронамерно Јован Скерлић говорио је Кочићу да стварност и стварање, опстајање и приповедање, живот и литература није једно исто, да се политиком свако може бавити, а књижевним радом само изабрани и надарени. У његовој *Историји нове српске књижевности* таквих погледа, поука и порука нема.

II

На књижевној вечери у Бањалуци 1954, поводом четрдесете годишњице смрти Петра Кочића, Иво Андрић говорио је о Кочићевом животу и књижевном делу. Под насловом *Земља, људи и језик код Петра Кочића* ти огледи објављени су у *Сабраним дјелима Иве*

Андрића, књига тринаеста, Сарајево, 1956, која су приредили удружени издавачи из Сарајева, Београда, Загреб, Љубљане и Скопља. У њима Андрић истраживачки и аналитички разматра прошла времена у босанској земљи, својој на своме, из даровница и повеља, књига староставних, и пише о босанском човеку, неспинама и горчинима, од Кулина бана до наших дана, „странским“ анатемама, походима и похарама са Истока и Запада, турским и аустроугарским окупацијама и „укопацијама“, суданијама и затирањима. Посебно говори о пркосним и поносним Змијањцима, стварним и из Кочићевих књига, вреле крви и врлетне ћуди, који „не бендају никог осим оног ко поштено мисли и ради“.

Наред Андрићевих записа и разматрања дошао је и аутор прича, Петар Кочић, „човек свог краја“, „као од брега одваљен“, који је прошао „сито и решето“, од Београда, Беча, Скопља, Сарајева и остао „недирнут“, „хајдучина јуче изашла из босанских шума“, „кад проговори као да за њим планина одговара“, „прави бич за тиранина“, писац што је у себи носио „готову и унапред формирану причу“, који је „лако напуштао терен уметности и прелазео на подручје политике“, а у саборским говорима „обрађивао“ књижевне теме јер је веровао да књижевни садржаји, условљени и подређени стварности, остварују смисао и циљ његовог живљења, деловања и стварања. Такво опредељење одређено је не само садржином него и језичком обрадом приповедања.

Почетничка приповетка *Туба*, кад се бавила тежачким мукама и бунама, трећинама и десетинама, причом о Давиду Штрпцу и јазавцу, којом је исмејана „главата“ судска господа и њихови „палиграпи“, „назначила“ је „инвентар“ целог будућег Кочићевог стварања. Иво Андрић на том „уском парчету земље“ пронашао је све Кочићеве јунаке, што је сметало његовим уметничким мерама и тематским обухватима. Једно су били приповедач и борац, човек своје средине, а то није било довољно за велико књижевно дело. Мали простор и везаност за стварне људе писца је „вукло испод његовог дара и његове мере“. То што је критика савременика наводила и замерала Кочићу није сметало да буде оно што јесте, „први писац и уметник из Босне и Херцеговине. Његов крајишки протест постао је општи облик револта против насиља и неправде и најсавршенији уметнички израз“.

Оно што је најважније и највредније у књижевном делу Петра Кочића Андрић је препознао у Кочићевој бескомпромисној борби за чистоту језика и његов опстанак у сложеним окупаторским и експлоататорским односима сложене друштвене стварности. Аустроугарска

власт под називом „босански језик“ настојала је да изнутра подрије и разводни српски језик, да га одвоји од матице и сведе „на говор без корена, без везе са традицијом и живим изворима широког народног језика, а са унапред подвезаним и ограниченим могућностима културног развика“. За Кочића језик је светиња, нешто што се не може дати нити узети, „кип“ светлости и светости. Говорити и писати тим језиком значило је одупрети се сили и насиљу, пркосити и показати своју животну опстојност и непокорност.

Свој запис и оглед о језику књижевног дела Петра Кочића и обраћања бањалучкој публици Иво Андрић је завршио Кочићевим обраћањем у Босанском сабору, где је као заступник порабоћених босанских сељака, окупаторским и експлоататорским законодавцима и управљачима ставио до знања да ће његова борба за српски језик бити исто што и борба за опстанак: „Узето нам је све, на свим линијама народног живота порабоћени смо, али не дамо вам нашег језика. То је наша нада и утјеха“.

III

Критичка разматрања живота и књижевног дела Петра Кочића Велибор Глигорић у својој књизи *Српски реалисти*, коју је шездесетих година прошлог века дорађивану штампала београдска *Просвета* у више издања, започео Кочићевим рођењем у планинском селу Стричићи, 1876. године. Из биографских навода сазнаје се да је будући крајишки приповедач и народни трибун у детињству чувао стоку, да се под тешким условима школовао у Сарајеву и Београду и студирао у Бечу где се упознао с модерним правцима књижевног стварања. Онда је дошло прво службовање у Скопљу и сукоб са српским црквеним властима, повратак у Босну и протеривање из Сарајева у Бањалуку где је покренуо издавање листа *Отаџбина*, касније и *Развитак*, у којим је објављивао текстове о окупаторској и пљачкашкој власти како би се народ ослободио беде, зулума и вековног тамновања. Као народни заступник Кочић се у Босанском сабору борио за српски језик. Биографске записе Глигорић је завршио податком о Кочићевој смрти у душевној болници окупираниог Београда, 1916.

Разматрања Кочићевог књижевног рада почела су приповетком *Туба* написаном у Бечу 1900, где се слути утицај Јанка Веселиновића. Глигорић наводи да је идилична љубав на сеоски начин најавила пишчеву склоност ка реалистичком приповедању. И он, као и Андрић, наводи да се у причи појавио Давид Штрбац са

оптужбом јазавца пред судом како би се исмејала туђинска власт. Прича је испољила и Кочићево поетско доживљавање природе и слободарске тежње змијањских сељака које ће касније Кочић с већом уметничком снагом одредити и уобличити у *Јаблану*, објављеном у *Босанској вили*, 1902. године.

Без развијене фабуле, приповетка *Јаблан*, кондензованом драматиком, у слици и речи, открила је свежину планинског даха и слободарско опредељење свог творца, љубав према селу и сељаку и уверење да победа над ропством мора доћи из широких народних слојева. Глигорић емотивно говори и о Лујиној љубави према Јаблану, његовој стрепњи, дивљењу и бризи о бику, дечачком поносу и осећању да се Рудоња, царски бик, мора победити. Он тепа Јаблану, разговора с њим као с другом. У дечјој души су велики немир и стрепња. Све што се догађа напето је и узбудљиво. Испричано је надахнуто и сликовито, с мало речи. Победа је снажно и моћно одјекнула, не само у Лујиним доживљајима и реакцијама, него и код сељака, чак и у одјеку планине.

Приповетка *Мргуда* није привукла већу Глигорићеву истраживачку пажњу. Љубав у њој није пасторална и идилична као у *Туби*. Пуна је елементарне планинске природе, снажна, вреле крви. Истим поступком, сажето су представљени садржаји и вредности две поетске прозе, *У магли*, *Кроз свјетлост*, и стигло се до *Мрачајског протје*, приповетке написане раних дана, 1903. године. У причи су присутни трагови прошлих времена и оног из *Вуковог гаја*, када су „страњски“ људи сасекли Вуков гај, Вукову светињу уз помоћ „домаћег“ спахије. Турски зулуми и окупаторске тортуре, од свештеног лица, Мрачајског протје, учиниле су особењака који се отуђио и обезљудио у својој самоћи и самом себи се свети пустињац пустиње. Све наведене карактерне особине Глигорић оверава цитатима из приче, описом подбулог лица, мутним престрављеним очима, али Глигорић не иде даље, у дубинске анализе, у којим се слути топлина душе трагичног људског бића коју је Кочић предочио у поетској хроници *Змијање*.

Крајишника Глигорић препознаје и у Симеуну Ђаку коме је Кочић посветио цео циклус прича. Тај јунак, „вјечити ђак“, „весела свјетлост“, уз „ракију мајку“ тугу претвара у хумор и остварује причалачке и уметничке вредности „ослобођене фолклорне сеоске идиле“. Трагом смешних усмених прича, он одражава карактерне и карактеристичне црте земљака, мекана срца и непокорних нарави. Својим „бешједама“ машту окрене на стварност, у духу епске народне поезије и легенде немогуће преокрене у могуће, а „мегданима“ и вером у оно што прича

донкихотовски се свети насиљу и неправди, улива наду поробљеном и потлаченом народу.

Симеун Ђак најпластичније је осликан и представљен у причи *Истинити зулум Симеуна Ђака* где су његови пустоловни „мегдани“ предочени реалније. Кад се јунак приче заносом и жаром у своје „зулуме“ уживи, слушаоци се толико преплаше па своје главе морају да спасавају како знају и стигну.

Велибор Глигорић истиче и наглашава да је по хронологији стварања и остварених вредности *Јазавац пред судом*, настао 1902. године, у времену највеће тираније и пљачке окупаторске власти, најпознатије, најчитаније и највредније дело Петра Кочића. Мото сатире: „Ко искрено и страшно љуби Истину, Правду, Слободу и Отаџбину, слободан је и неустрашив као Бог, а презрен и гладан као пас“, изражава не само борбени и сатирични дух свог творца, него и тежак живот народа под окупацијом, његове патње и слободарске тежње. Давид Штрбац, „сирови босански сељак“, прекаљен животом, мудрошћу и трагичним искуством, отворио је своју душу, наругао се и исмејао туђинско судство и власт, пљачкашку и насилничку. Глигорић наводи да његов хумор није грађен на веселу, него јадом и чемером, трагичним искуством под туђинским ропством и отимачинама. И поред своје неукости и заосталости, он надмоћно, езоповским језиком, оштром сатиром говори истину у очи окупаторским судским чиновницима. Заштита му је јазавац.

Критичко разматрање посебно се бави Давидовим говором, сатиричним и „ћошкастим“, пословичким, који је тешко разумети и мора се мерити са оба краја, на два царска кантара, па се опет у свему не може схватити и разумети. Давида не збуњује што туђинци презриво гледају на њега. Он лукаво игра своју игру. Прави лакрдију са судом и суђењем, да би на крају мудријашког претварања здерао маску глуме и судске чиновнике, „главату господу“, оставио „забезекнуте“. Открива своје родољубље и протест на свој давидовски начин.

Разматрање и вредновање Давидове и давидовске „мудријашке“ игре с „главатом господом“ и Кочићеве и кочићевске борбе за Истину, Правду, Слободу и Отаџбину, Велибор Глигорић закључио је оценом да то и такво супротстављање насиљу и злу, нема ничег заједничког са „родољубљем“ газдашке српске царшије.

Давидовске тежачке муке, бол и јад Глигорић препознаје и у чланку *Тежак*, где Кочић надграђује трагичну судбину босанског сељака, претварање пред судом у прерушавању Симеуна Ђака, а праву глумачку сатиру у *Суданију*,

позоришта у позоришту, где хапсеници у затвору импровизују судским процедурама оно што их очекује на окупаторском суђењу. Сами себе туже, бране, сведоче и суде. Кад се уживе у улоге, духовита импровизација пређе у јаву и карикатуру туђинске правде. Вредност суданије је и у откривању виталне сељачке снаге, духа, воље и умећа да се на свој сатирични начин боре против силе и неправде. Глума затвореника помешала је слику стварности са игром, типичним сељачким хумором, сочним и здравим подсмехом типа усменог приповедања и Кочићевог дара који је уметничке вредности црпео из народних умотворина.

После још једног враћања „мегданима“ Симеуна Ђака који су Кочића „силно“ привлачили, Велибор Глигорић посебну пажњу посветио је приповеци *Кроз мећаву*, једном од најбољих Кочићевих прозних дела, синтези његовог литерарног стварања, епски интонирано пропадање породице и имовине Реље Кнежевића, раст богатства и плођења и трагично сурвавање у пропасти. Слика катастрофе је библијских размера и подсећа на „божјак“ Боре Станковића.

Гињенички гробови Реље Кнежевића, старца, и његовог нејаког унука, послужили су Кочићу да напише приповетку *Вуков гај*. То није прича

о гају, пише Глигорић, ни побуна сељачких емоција, него прави устанак голоруког народа на Крајини „љутој и крвавој“ да вилама и косама брани своје светиње од окупаторске силе и насиља. Гај је био саставни део људског живота. Хранио је народ гладних година и штитио у невољи. На крају приче остао је само трагичан епилог, запис, сведочанство о сили и насиљу: „Ненасита туђинска рука исијече и сасијече све и однесе у далеку земљу, ојађено Змијање обави у тугу и жалост голему“.

У закључном делу огледа, истраживања и разматрања, Велибор Глигорић приповедачке и уметничке особености књижевног стварања Петра Кочића сажето је по редоследу, значењу и вредности свео на Кочићево непосредно доживљавање стварности змијањског села, сликовитост завичајне природе, љубав према родном крају, дубинско продирање у пркосни и поносни менталитет јунака прича, њихову стихијну нарав, мудријашке одлике и слободарске одлуке, изворно говорно умеће, и – моћан, „велики и силни“ језик, исказ и израз творца прича, висинског даха и горштакког здравља, без китњастих епитета, који се мора мерити с оба краја па се у свему не може измерити, схватити и протумачити.

ОБЛУТАК, патинирана теракота, 2007. год.

ТОРЗО, мајолика, 2018. год.

Критика

Радован Ждрале	ПРИПОВЕДАЧ НАЦИОНАЛНЕ ТРАГИКЕ
Љиљана Лукић	ИЗМЕЂУ ЗЕМЉЕ И НЕБА
Јованка Стојчиновић Николић	РЕФЛЕКСИЈА ДЕКАДЕНТНОСТИ КРОЗ ВРИЈЕМЕ
Маја Белегишанин Ивановић	МАТЕРЊИ ЈЕЗИК СОНЕТА
Ивана Томашевић	СВИ СТРЕМИМО КА ЈЕДНОЈ ПЛАНИНИ
Сенахид Незировић	СВЕДОЧАНСТВО ЖИВОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЗАВИЧАЈУ
Момчило Голијанин	КОСОВО ЈЕ РАНА НАД РАНАМА
Давид Кецман Дако	МИМОСВЕТНИ, ВУЧЈИ СОЈ

Радован Ждрале

РАДОВАН
ЖДРАЛЕ

ПРИПОВЕДАЧ НАЦИОНАЛНЕ ТРАГИКЕ (Анђелко Анушић: *Живот из засједе*, Службени гласник, Београд, 2021)

Ако је сваки човек јединствена и неповљива појава, ма колико да нас се рађало и умирало већ хиљадама година, још више се та особеност наше врсте може запазити код оних људи који своје биће испољавају на један од начина уметничког израза. Ову *Хесову* мисао можемо применити и на дела књиженог израза А. Анушића.

Када као читалац, или тумач, покушате да овога писца уврстите у било коју књижевну, тематску или другу класификацију, суочићете се са несравњивим особеностима његове књижевне посебности.

Ми бисмо овог писца и његово дело, у целини тематски везано за крајишке српске ревири, покушали да означимо као особена, пре свега, због његове посвећене, стваралачки истанчане/изнијансиране везаности за завичајне, историјске и националне особености српске вишевековне крајишке граничарске судбине, по много чему јединствене. Ову особеност његовог књижевног опуса потврђује пишчев нови роман *Живот из засједе*, који је утолико значајнији што је то још једно дело које казује сву људску и националну трагику тог дела српског национа, који се, стицајем низа историјских околности, већ вековима налазио на рубу два велика сукобљена света географски и духовно различита, да би ту, на међи између њих стражио, војевао, живео војнички, рађао се и умирао војнички, да би управо у време савремених разбојничких европских времена доживео општи прогон.

Ту причу казује поменути роман, у коме, болно али стоички, једна од тих страдалничких породица, бивајући прогнана од оних које је вековима братски одано чувала од изгинућа, доживљава прогон управо од своје такозване хрватске браће. Једна од више хиљада породица, осуђена на прогонство, тражи ново пребивалиште

на јужном делу своје матичне домовине, коју сада са те стране, прогони неки други народ, који се освајачки тиска тамо где га никада у прошлости није било у овим крајевима пре, а ни дуго после велике сеобе народа, а који ће преузети улогу слуге нашем вишевековном поробљивачу са азијског запада.

Поново на граничним реверима, у домовини без домовине, породица бившег партизана и хероја Лазара Хрваћанина (старином Ерваћанина!), тражи ново место под сунцем и, не налазећи га ни на земљи старих српских краљева и хришћанства, Косова, бива присиљена да и одавде буде прогоњена, упреже своју прогнаничку судбину, у нови прогон и иде на север, у Хртковце. Али ни ту спокоја. Сада непријатељ није онај сурови и безобзирни национ, већ стање у земљи њиховог настањивања, које је оставио разорни рат, општа материјална беда. Земља на коју се сручило оружје удружене ратничке Европе и Америке, никоме није могла да обезбеди спокојан живот. Ова породица као и толике друге поново је изложена расејању епских размера. Њени изгнаници, међу њима и породица бившег партизана Лазара Хрваћанина/Ерваћанина.

Главни јунак Вељко Хрваћанин/Ерваћанин прогоњен немаштином и непријатељством са којим је његова фамилија дочекана од Шиптара, одлази у Холандију у Остербек, где беди његове ратом разорене земље нуде, тобоже, више и боље него што може да им пружи њихова матична земља. Али и у томе га је живот преварио. Обрео се у селу Остербеку, у чувеном хотелу Билдербергу, гласовитом састајалишту владара света (владара у сенци!), као чувар паса и чистач хотелског парка. У парку је деведесет клупа које сваки дан надгледа јесу ли чисте, могу ли на њих сести господари света који се овде састају повремено да свету наметну нове дизгине.

Вељко, борац за слободу свога народа, овде скупља измет паса који чува у кеси и односи га управитељу хотела, односно власнику оних четвороножаца, на увид. Какво унижење! Тако је у овом невеселом роману завршио слободарски и прогнани Вељко Хрваћанин, Крајишник. Многи су га, тај бољи живот, потражили у туђини, а туђина туга голема, не хаје за ове људе и њихове судбине, утолико пре што су од њих начинили омражени народ, што није први пут. Нису ли га оптужили и као изазивача Првог светског рата!

Ово је по свему типична за овога писца и са тугом испричана прича једне од многих породица нашег крајишког народа „у расејању“.

Јесу ли ово (биле) последње „тракторске приколице“ на којима ћемо се, под притиском сурових савремених владара Евро-света, селити? Сада би могао бити само један пут – небо! Али – неће моћи – рече бивши партизан, онај Лазар Хрваћанин/Ерваћанин. Са таквим намерама нису

успеле ни империјалне силеције у прошлости, премда је цена превинока, готово, надљудска, епских размера.

Реализам као књижевни метод одликује и ово Анушићево дело, при чему треба истаћи, већ више пута истакнуто у критичким опсервацијама његових дела, богат језик, којим писац украшава многе описе, па неке странице овога романа делују као какав цветник речи. Метафоре често обогаћују његове описе, како су то умели наши најбољи приповедачи. Треба истаћи да дело овога писца доноси и многе примере крајишке језичке баштине, одакле потичу и његови књижевни јунаци.

По богатству језика и стила роман се сврстава у ред врних казивача наше националне трагике, која у неком магијском континуитету иде у ред наше књижевне епике преко Његоша, Кочића, Ћоровића, Матавуља, Ћопића, Андрића, Селенића, Војислава Лубарде.

РИБА, отворена врата, 1990. год.

Љиљана Лукић

ЉИЉАНА
ЛУКИЋ

ИЗМЕЂУ ЗЕМЉЕ И НЕБА

(Радомир Уљаревић: *Од свега по двоје*, Нишки културни центар, Ниш, 2021)

Савремена поезија тражи свој пут у недоглед, пробијајући се кроз рукавце маштања и далеке обресе рационалности. Бити свој, постаје императив у сваком времену, а у овом нашем то правило је загосподарило толико да *licencia poetica*, пјесничка слобода, не поштује више никаква правила, те се чини да је правопис не само давно заборављен него потпуно потиснут на маргину књижевног збивања. Тако писање великих слова у пола реченице, избјегавање интерпункцијских знакова и све оно што је некад важило као правило, данас више не постоји. Али сад све више доминира *садржај* који је тешко одгонетљив и оно вјечно питање: *Шта је писац хтио да каже* не само да се више не поставља него је потпуно *demode*. Ако и не знамо о чему то пјесник пјева, не морамо ни знати (не знамо да ли зна и он сам?!), а остаје нам једино да се ослонимо на своју интуицију или још боље на своје емоције те тако, ако нас оне преплаве, ако спознамо да то ипак на нас дјелује, прихватимо ту поезију као нешто у чему, на неки начин, можемо да уживамо.

Радомир Уљаревић (Равне Гомиле, код Билеће, 1954) јавио се у књижевности 1979. године поетском збирком *Мијена* и до сада је објавио више од двадесет запажених збирки, од којих се нарочито истиче *Примални крик*, 1985. Бавио се и преводилаштвом: *Песме и преводи*, 1994, преводећи, углавном, са румунског, словачког и македонског језика, као и књижевном критиком *Говори и чланци*, 1993. Добитник је више награда за књижевни рад у Србији, Црној Гори и региону. Власник је угледне издавачке куће *Штампар Макарије* и члан је *Словенске академије уметности и књижевности* из Варне.

Збирка *Од свега по двоје* у свом архитектонском склопу сачињена је од сљедећих цјелина:

Пешчаник, *Главни град поезије*, *Судњи час*, *Двестаседаметпетхиљада*, *Како обуздати Марију*, *Књига постања и Крајпуташа*. На почетку је пјесма „Питања“ која се односи на човјекову улогу у животу, његову тежњу да спозна бит – суштину и да одговори на вјечна питања постојања. Сва саздана од контраста, она нам поручује да се у вагри гори, али и свијетли, да је у води човјек утопљеник при вјетру, али он не лети јер *само лети пепео*. *Пешчаник* ће истаћи да је човјек *зрно песка / застало у грлу пешчаника*. Али то је и *непоновљиво зрно / које се чува у пустињи*. Пјесма „Споредним путевима“ држи се артефаката праисторије а њен творац сугерише да: *Праисторија је у нама / Уверава нас / Да нисмо далеко / Од нас самих*. Уљаревић ће истаћи улогу оних који долазе *споредним путевима / Једући своје време*. У пјесми „Месечари“ доминира мисао да *Рат поштује само своје жртве* а у пјесми „Од свега по двоје“, по којој је збирка и добила име, истакнута је биполарност у природи: утапају се једно у друго море у море и обале у обале, али и поред тога су склони пропадању: Пјесма се завршава ријечима: *Обећано је све најгоре / Живот је започео / На самом крају*. Уљаревић гради пјесму од контраста, или боље речено од парадокса. Ништа не иде праволинијски, све је зачучасто и заптивено. Он се пита: *Шта ће библиотеке / ако је огањ у књигама / Шта ће огрлице / ако су већ одсечени вратови / Ако нема нигде никога / Шта ће нам игде ишта*. Вјештом игром ријечи пјесник постиже снажне ефекте. (*Жива књига*) Има код њега несразмјере према хтијењима и остварењима, па и несклада међу супружницима и док једно *надлијеће* васиону, друго тихо прелази у *друго агрегатно стање*. (*Песма једног сна*).

Пјесма „Кад бисмо могли“ испјевана је у знаку

жеље за постизањем врхунског циља. Све оно што чинимо, недовољно је да нас доведе до правих, истинских вриједности. Иако гледамо, не видимо суштину, а тако је и ако мислимо, и ако сањамо, па чак и у љубави: *Кад бисмо могли да волимо / Оно што волимо / Кад бисмо могли да верујемо / Оно што верујемо*. Човјек, по Уљаревићу, не успијева да испуни своја очекивања јер су његове снаге мале и немоћне. (*Кад бисмо могли*) У животу човјек је усамљен, не може да продре у суштину ствари, није то могао ни Ајнштајн, као и сваки човек / *Што је безнадежан. (Закривљеност)* Завршна пјесма овог циклуса „Умрли су ме“ истиче пјесникову негацију свега у животу, што га доводи до смрти. То су догађаји, људи, пријатељи, жене, родитељи: *Песме које нису написане / Али се слуте, вријеме у коме се живи, море у ком сам купао / Своје незнање / И своју радост / Што сам још жив*.

Циклус *Главни град поезије* почиње пјесмом „Париз сања своје самоубице“ која је посвећена самоубиству *бесмртног Целана* а завршава се необичном поентом: *Јер ко се једном роди / Његова бесмртност је неупитна*. У пјесми „Коломна“ Уљаревић пјева: *Поезија је кремљ / На улазу пише / Поезија или ништа*. Пјесма „Гробље на обали“ посвећена је недавно преминулом пјеснику и преводиоцу Кољи Мићевићу а пјева о граду Сету чији је *грађанин био* Пол Валери. Интересантан је назив пјесме „Душан Костић сам собом у Новом Граду“ која је посвећена успомени на овог пјесника.

„Путопис Романија“ отвара циклус *Судњи час*, и у њој Уљаревић набраја чувене Румуне: Еминескуа, Елијадеа, Бранкушија, Јонеска, Сиорана. Пјесник ће истаћи: *Тај станескуовски дух / Који је установио Прометеј / И Овидије и Старина Новак / Сакупио је од свега по двоје / И укрцао у потопљену арку / И испловио на четири стране света // Јер наићи ће слепи путници / Попут нас што трагамо светом / За оним што је скривено у нама*. Уљаревић воли игру ријечи и парадоксе који изненађују те се тим често користи.

Пјесма „Овидије и Јулија“ изражава одлуку римског Сената да рехабилитује чувеног пјесника Овидија а Уљаревић истиче своју молбу да тако исто *прође* и унука цара Августа, Јулија, која је била протјерана из Рима због *прељубе са римским сенатором*. У *Судњем часу* сазнајемо за одлуку папе Стефана XI да се папа Формоз извади из гроба и да му се *мртвом суди* зато што није признао Страшни суд.

Почетна пјесма циклуса *Двестаседам-*

десетпетхиљада, „Капут Петра Кочића“, опијева болесника који је умислио да је Бог, а сачинио је мртвачки сандук за Кочића који му је поклонили капут. Пјесма коју носи и назив циклуса пјева о *гласовитом власнику смрти* Фрањи Фердинанду који је брижљиво уписивао у дневник број одстријелене дивљачи те је тај број достигао цифру од наведене у наслову. Пјесник ће истаћи да на *списку његових жртава / Није било људи / Иако / Смрт је излазила из његових очију*. Да Гаврило *није ставио тачку на смрт / Фердинанд би устријелио још толико дивљачи*. У пјесми „Одвраћање главе“ пјесник истиче да је пророк упозорио Цезара да се чува мартовских ида: *Идући ка месту погубљења / Ка Помпејевом театру / Цезар је иронично добио Пророку: - Ево дошле су Мартовске иде*, на шта му је овај одговорио: *Дошле јесу Цезаре / Али још нису прошле*, што се и обистинило Цезаревом смрћу. Пјесма „Наш супарник Ђаво“ посвећена је Ивану Црнојевићу, господару Зете, који је, изградивши манастир на Цетињу, запријетио да се задужбина мора чувати и да се казни онај ко науди манастиру. Али, по пјеснику: *Наш супарник Ђаво / Ликује у својој непролазној моћи / Све до једном*. Ту је и пјесма „Ваздух који уједа“ која се односи на сликара Марка Ступара.

Циклус *Како обуздати Марију* у пјесми с истим насловом, попут Дантеове *Божанствене комедије (Пакао)*, опијева кругове пакла, у којима су они који су *изборили право на убијање* а Марија ће донијети *небеску океанску правду*. Ту је и пјесма „Велики господин Дунав“ која носи поднаслов „По Васку Попи“ а пјесник истиче да је загладан у прошлост Дунава: *Као у властиту судбину*.

Циклус *Књига постања* завршава се пјесмом истог наслова. Порука пјесме је нихилистичка: човјек не може да спозна себе, не може да дозна ко је, али не може да дозна ни ко није. У том циклусу истакнута је пјесникова љубав и емпатија према оцу (*Отац стоји у месту*), према учитељу (*Учитељ*), а пјесма „Код светог Пајсија“, дата је *По Селимиру (Радуловићу)*.

Завршни циклус *Крајпуташ* састоји се од неколико успјелих пјесама. Ту је најприје „Ненаписана“ песма у којој опет доминирају контраст и парадокс: *Има ли кутка / Под небесима / Где не живим // Има ли песме / Која је / Ненаписана*. У пјесми „Очај“ Уљаревић пјева како једино Бог: *Не препушта ништа / Очају*, али и *Не оставља ништа / Човеку // Осим слободе / Да буде / Човек*. У пјесми „Кад не буде било читалаца“ пјесник предвиђа будућу катастрофу јер кад дође до *распада* нуклеарног отпада, пјеваће се о *нечем*

нереченом у књизи: *Коју ће неко једном написати / Кад не буде било читалаца*. Завршна пјесма ове збирке, као нека хаику творевина, гласи: *Читаоче настави свој пут // Остао сам сам / Крај пута // Док ме читају / Пролазници*. Завршавајући збирку својим животним крајем, писац јој не даје интонацију туге, очаја, јер такав је свачији живот, па ће, једног дана, бити и његов.

Код Уљаревића нема патетике, то је сирови реализам, заснован на законима природе у којој доминира Бог. Код овог пјесника нема њежних тонова, ни лирских заноса и све се своди на рефлексије са доминантним иронијским односом

према свијету и животу. Не може му се одрећи снага изражавања мисли које, као и једна његова пјесма, у први план стављају отуђеност и *закривљеност* свијета. Без интерпункцијских знакова, огољене до суштине, његове ријечи нас опомињу да живот није *пјесма* и да се морамо хватати у коштац не само са самим собом него и свијетом и животом око нас.

Дајући посебну врсту поезије која се одликује дубином и снагом литерарног аргумента, Уљаревиће збирком *Од свега по двоје* отвара нове хоризонте артефактима литературе.

TOTEM, otvorena vrata, miniјatura, 2015. год.

Јованка Стојчиновић Николић

ЈОВАНКА
СТОЈЧИНОВИЋ
НИКОЛИЋ

РЕФЛЕКСИЈА ДЕКАДЕНТНОСТИ КРОЗ ВРИЈЕМЕ

(Богомир Ђукић: *Декадентни човјек*, Графид,
Бања Лука, 2021)

Да ли је доба у коме живимо вријеме највеће декадентности људске врсте? На ово питање потражићемо одговор у роману Богомира Ђукића *Декадентни човјек*, који путем главног лика у роману, Давида, осликава опште стање у друштву, не само на овим просторима, као одраз планетарног посрнућа. Иако је до сада, Ђукић објавио на стотине исписаних страница, највише из области опште и специјалне естетике, философије умјетности, те науке о умјетности философије, развијајући посебно философско становиште, које је именовао као „херменеутички перспективизам“, са задовољством можемо истаћи велики значај (тридесетак обимних књига), не само за аутора, него и за философско-умјетничку позицију у цјелини. Њима придружује и неколико књига пјесама (последња је *Васељенски шум шкољки*, 2021), у којој доминира философска животна потка, те је објавио и више монографских студија (подразумијевајући херменеутику и рецепцију): *Естетика приче, Огледи о Ранку Павловићу* (2004), *Свјетлост над Стојчиновином; Пјеснички опус Јованке Стојчиновић Николић* (2015), те студију: *Феномен пјесништва у поезији Милице Јефтимијевић Лилић – Одвијање свитка* (2018), као и најновију књигу о пјесништву Драгана Јовановића Данилова *Хомер предграђа*.

Философско-есејистичким романом *Декадентни човјек*, Богомир Ђукић понире у развојни физички и духовни пут главног лика Давида, пратећи његове фазе од рођења па до одрастања и данашњих дана, посебно водећи рачуна о естетским и умјетничким особинама, као саставним дијелом његовог карактера. Како је већ у последњих пола вијека друштво у цјелини у драстичном паду, декадентности, тако је уопштено дошло до кризе естетске вриједности (које утичу и на самог Давида), његовог потонућа, а тиме и увећане осјетљивости и дубоког расцјеп

унутар човјека и „поплићаних“ вриједности, од којих ни он није поштеђен. Не да се само осјећао обездушеним, него изгубљеним и уплашеним за бјелосвјетско човјечанство, стално у себи постављајући питање, зашто, због чега, да ли је могуће да је све у великом и незаустављивом процесу умирања.

Просто је невјероватно с колико сам одушевљења послје ишчитавања *Пролога* перципирала Давидов лик и све што се дешавало унутар и изван њега. Прочитала сам много књижевне и некњижевне литературе, али овакав опис карактерних црта, богате духовне снаге и немјерљивих димензија доживљаја унутрашњег и вањског свијета у свим могућим искушењима и неподвижним ситуацијама главног јунака, заиста се ријетко може „срести“. Роман је по својој садржајности веома обиман, али сам дубоко убијеђена ко се истински упусти у његово ишчитавање да ће на неки начин бити обогашен за нова „чулна“ сазнања, и философско-умјетничке расправе у скоро свим сферама људског живота. Симболички, осврнути се у вријеме када се живјело инспиративно и подстицајно, када су култура и стваралаштво били раме уз раме знању и звању и чинили рефлексивну основу за развијање свијести и самосвијести у развојним облицима „духа и културе“.

Како је од *Пролога* па до *Епилога* у роману, главна тематика декаденција, осим у уводној дијелу, гдје се тематска област везује за могућност отварања перспективе разних животних изазова, тако ће се и моје интересовање више усмјерити на појам декадентности, било да се ради о појединачној или општој, те се на самом почетку поставља питање, шта је то, заправо, декаденција и да ли се може свести само на убрзану кризу „брзог“ падања и срозавања у патолошку тромост и празнину.

Ријеч декаденција је изведена од француске ријечи *décadence* – опадање, којој би се уопштено могли дописати: „постепено нестајање енергије, стваралачке моћи, симптом пропадања, исцрпљења или расула, назадовања...“ Декаденција је такође појам којим се описује постепено пропадање или слабљење неког појединца, организације, културе, друштва... те упоредо с тим губитак некадашњих моралних и других темељних начела или пропадања (пропаст Римског царства), те нестанак других моћних држава и цивилизација“.

С тим у вези, Б. Ђукић управо упозорава човјечанство да се Свијет све више ближи пропадању човјека и његове доброте, разних других добрих и вриједних обичаја, а намећу се неки нови изазови који дехуманизују живот. Отуда је упозорење на појаву „невриједности“ на глобалном нивоу, на рачун истинитих и правих културних и умјетничких достигнућа. Умјетничка декаденција све више настаје процјеном људи који нису у довољној мјери трагали за образовним модалитетом, него су се кроз тамну животну страну определијели за политику и сплеткарење који не могу служити ничему и никоме. Па и сам Ниче, који је један од омиљених Ђукићевих филозофа, сматрао је „да је декаденција увијек резултат опадања у човјеку или неком времену воље за моћ, односно животног елана уопште, а последица тога је немоћ стваралаштва... Треба се борити свом снагом против ширења заразе у здраве дијелове организма“ (Ниче, *Воља за моћ*, 1901).

Књижевни јунак романа Давид је дивно „божанско биће“, скроман и незахтјеван, рођен у избјеглиштву, али од свог дјетињства веома проницљив, разборит, радознао... Његова интересовања су и тада била доста другачија; знао је да буде стрпљив и миран не упуштајући се у дијалоге за које је сматрао да се рјешавају на вишим друштвеним инстанцама. Брзо се са родитељима враћа у Мали Град, гдје је осјећао неку уопштenu празнину, те почиње да се затвара у себе и окреће ишчитавању књига, помно бирајући „зрелију“, класичну литературу. Посебно су га привлачили филозофи (Аристотел, Хајдегер, Платон, Ниче...), нарочито као ученика гимназије коју је похађао у сусједном граду.

Једна од карактерних особености у том периоду је и осјећање самоће, која је снажно „извирала из саме дубине његовог бића“. Дакако, имао је Давид свијест о својој самоћи и окупацијом дубоке језе, која га је све више дотичала; чак је „извирала“ из његових филозофских и литерарних покушаја. Из тог периода, најблискије се осјећао са пријатељем Алексом Тубићем, који му је по сензибилитету и образовању био сличан. Послије Алекса одлази

у Америку, те се временом преписка међу њима све више преображава у носталгију и сјећања на дјетињство. И Давиду то сјећање постаје све блискије, његов изглед у дјетињству, па доба израстања у лијепог момчића, ношења наочара, а повремено и сочива, која га нису одушевљавала због потешкоће да влада њима; посебно је све више расло интересовање за поријекло, нарочито с очеве стране, те је знао да припада одабраној и надмоћној српској лози, која је „дала“ многе истакнуте личности. Међу њима и свештеника Јеврема Станковића, посебно продуховљеног и патриотски посвећеног своме завичају, и једног од првих и највећих Давидових узора, који је због тога и сам себе сматрао „златним изданком“ лозе. Јеврема је доживљавао као духовног и националног вођу, драгоцјеног и важног, као чисту „свјетлост људске узвишености“. Нажалост, интерниран је у логор на почетку „Великог рата“ у Арад, одакле се вратио готово полумртав и сахрањен је у парохији у Чечави. Тако је завршио живот најславнији из лозе Станковића (по очевој линији).

Још као гимназијалац, Давид је био посебно интересантан и широког спектра знања, али помало „својеглав и контрадикторан“, па је имао и сукоб с професорицом математике, али је зато професор српскохрватског, ипак открио да Давид више „нагиње“ ка философији. Тај професор ће на њега оставити дубок траг у позитивном смислу. Но, неуједначене животне сцене дешавају се када бира тему за матурски рад. Сукобљава се са омиљеним професором српскохрватског језика (чистим реалистом), који не прихвата Давидову тему о анализи књиге *Кора* Васка Попа (првој збирци пјесама), јер је била алегоријског симболичког и модернистичког стиховног израза, и отказује му менторство. Међутим, Давидово интересовање не попушта; снажно је пригрлио одабрану тему и остао при својој одлуци да се ухвати у коштац са новим изазовом. Брани тему с највишом оцјеном, бива похваљен и од професора и чланова комисије.

Тако је савладао људско достојанство, показујући да већ од дјетињства и младости добрим дијелом припада умјетности и философији. Купује и чита старе књиге још као ученик, а последије и као студент, па су књиге, умјетност и култура остали његова молитва. Тако се уз њих, а дружећи се и са колегама са студија, интелектуално већ добро формирао. Увиђа да се појавом разноразних списатеља, формира и тржиште које и тада бива декадентно, јер велики тржишни тиражи (*Гричка вјештица*, *Хари Потер* и сл.), заузимају значајно мјесто и огромне тираже у односу на вриједна и значајна књижевна дјела. Урушавањем „умјетничког битка“, мијења се и духовно стање у корист шунда, а да не говоримо

о садашњем времену, у вријеме савремене технолошке цивилизације и убрзаног пада, те деструктивности духа. На сцени је естрадни гламур, без мјере за лијепо и с покиданим везама за укус. Нажалост, све то долази из „западног свијета“, брзо попуњавајући „поплићано“ тржиште неукуса на овим просторима, те масе бивају заробљене банализацијом, како каже Богомир Ђукић у књизи *Огледи о естетским питањима* („Графид“, Бања Лука, 2021), да данашња духовна ситуација времена, у којој се чини да је „варљиво, испразно и краткорочно“ све оно што човјек може да чини и учини, а да наликује времену с почетка тридесетих година XX вијека.

И из овог угла, аутор романа говори доста о карактеру и образовним могућностима свога јунака. Символички потенцијал философско-есејистичког романа, чини фрагмент у коме говори о Давидовој свијести и љубави према животињама... О керуши Уни која је на свијет донијела (окотила) шест кучића. Њихова псећа судбина је слична судбини штенади из Јесејинове „Пјесме о керуши“. Веома дубоко духовно осјећање према керуши и младима, када су у питању Давид и његова унука, и губљење статусне доминације, „поништава“ неодговорни сусјед крадом трпајући у цак и односећи псиће у непознато. Сусјед је са веома ниским прагом осјећаја за животиње, показујући своју суровост и субјективност, да је вриједно само оно од чега има личну корист. Тако долази до сагрешења у односу животињског спрам људског (његовог) свијета... Ето, и на том примјеру, аутор нам указује на недвосмислени симптом човјекове декадентности. Компарација човјека и пса (керуше) је већа од уобичајене, јер радост мајке Уне која храни свој подмладак је блеснула само на тренутак, у моменту када јој је непознати човјек (сусјед), пришао са залогацима хране у коју је насуо отров, који ће је потом усмртити. Јасно је да људска свирепост нема границе.

Но, Давидова унутрашња борба, упркос декадентности која му све више пријети, успијева да уравнотежи свјетлост и таму унутар тијела. Та дубинска снага у човјеку, потпомогнута дјелима писаца, које је некада ишчитавао, и којима се поново враћа (Рилкеове *Девинске елегике*), упућује га на сродност са Рилкеом, тако да се на тренутак зауставља и схвата да је далеко у предјелима свијести.

Освјетљавање феномена декадентности кроз Давидов лик је заиста цјеловито и поприма облик универзалности. Нема „расипности“, него напротив, језгровитости, јер освјетљавању и остављању трагова личног печата, Ђукић прилази с много озбиљности и интересовања свих животних сегмената и појавних облика. „У

разумијевању другог, откривамо и своје властито“ (Предраг Финци). Видљиво је да се аутор ослања на лично поимање и тумачење живота... „сам космос је свијет мисаоне љепоте“ и рефлексije кроз вријеме. Та рефлексija је попримила своје декадентности и у другим облицима, па чак и у љубави.

Давид је, не завршивши факултет, отишао на одслужење војног рока, што је у то вријеме била велика част и отаџбинска обавеза. Велики импулс љубави први пут је осјетио као студент и од тада су већ нека друга преимућства, амбиције и планови ненадано упловили у његов живот. „Истина, Варвара што се у мени и моме животу јавила неочекивано, као Афродита из морске утробе и пјене таласа, била је одиста прелијепа и елегантна, па и образована и интелигентна, с њом се могло говорити и разговарати о свим темама живота, из свих области културе и стварања и на разним нивоима апстракције, и као нико дотад предавала ми се готово у цијелости.“

Међутим, не дочекавши крај одслужења војног рока, десио се прави бродолом, као велика мистерија којој није никако могао наћи разлог. Варвара се „одлучи на брак и удају, и тако се истргне из његовог снажног загрљаја“. Никада, чак ни до данас Давид није сазнао за разлоге таквог поступка. Није му било јасно, како је одједном истргнута суштина из његовог бића у коме је бол све више одузимала виталност из тијела. Годинама пролази кроз недокучиву тајну живота, иако је сплетом околности, Варвара родивши двоје дјеце, развела се и дошла да ради у једну средњу школу Малог Града у којој је Он био директор. Ипак, међу њима више није било унутрашње везе која их је спајала, чак ни Давид (све вријеме у запитаности над самим собом), упркос радозналости и унутрашњој борби да открије тајну, ниједног момента није дозволио да му се приближи. И овдје је пресудио „глас“ карактера, научног да трпи и бори се са свим изазовима.

Давид је већ био ожењен Валеријом, коју можда неправедно тек сада помињем, јер је Валерија посебна симболичка вриједност, која ће се у Давидовом животу појавити на сасвим други, озбиљан, зрео и реалан начин. Увијек је ту, као сјенка, прати га и помаже му у свим ситуацијама, приближавајући му спољашњи свијет, често покушавајући да га „објасни“ Давидовом унутрашњем (свијету), који се неријетко разликују. Та суочавања на којима се темељи стварност, тешко су му падала, јер је био сумњичав, на неки начин преварен и издат (од Варваре), па су мјере опрезности његове супруге Валерије, понекад биле сувишне. На многа питања која је себи постављао, а која су везана за љубав између њега и Варваре, није имао одговор.

Чак је помало са собом дијелио фројдовска начела која су била везана за „различитост дефиниција мушкарца и жене“, тврдећи у својој *Психоанализи* да је у битку мушкарца да воли жену, а жена саму себе (с чиме се и ја као жена не бих сложила). Но, овдје је ријеч и о Давидовим асоцијативним подручјима везаним за прошлост, која се никаквим реинкарнацијама неће вратити; као ни жеља, која га је већ одавно напустила, да живи у прошлости, односно тамо „гдје га нема“. Ипак, „без двоумљења је закључио да је Варвара у његовом животу одиста била нешто посебно и врхунско, нешто чиме сада може и да се поноси и цијени као квалитет у његовом духовном искуству“.

Највећом декаденцијом човјека сматрао је рат, доводећи га у везу са „колективним убиством“, које је поредио са „самоубиством“. Тој пошаст, супротставиће свој хуманизам у настојању да покуша преобразити свијет, што ће касније, а посебно током посљедњег рата деведесетих година прошлог вијека, схватити да је то немогуће. Одгојен је у једној свештеничко-трговачкој породици, која је његовала поштовање према Богу. Отуда је Давид стекао врлине човјека „богохуманисте“. Дакле, током цијелог романа „провлачи“ се терет декаденције у свим сферама и животним нивоима, као једна од највећих обесмишљених појава новог свијетског поретка. Интересантно је да „терет декаденције“ Давид није архивирао на једном мјесту и времену, него је уочен са појавом Његове свијести о себи; отуда кривца налази и у депресији која се у његовом бићу јавља с времена на вријеме, те се суочава са посебним и опасним декадентним и стрмоглављеним моралом када су у питању друштвене мреже, које доводе до распиривања и острашћености мржње. Декаденција је у људима и њиховој зависти, јер не могу да опросте и прихвате успјешне људе и да скрију своју нетрпељивост и сујету, макар се радило и о књижевности, што у Давиду отвара простор гађења и унутрашњег стреса од људских „сплачина“.

С тим у вези је и сиромаштво душе, које такође доводи до постепеног стрмоглављивања човјека, јер је смањена унутрашња ослобођеност од накупљене злобе и зависти. Тако душа живи у скученом простору и не може да се ослободи разних траума, а Давид је имао велику душу од самог рођења, па су га често и звали „добра душа“. Чак га је и његов пријатељ Јустин, са којим је заједно радио на факултету, звао „лијепа душа“. Давид се бавио философијом естетике и умјетности, а Јустин философском антропологијом и историјом философије. Дијелећи заједнички кабинет на философској катедри, заједно ће учествовати на разним научним скуповима. Тако ће Јустин постати и

остати један од најбољих Давидових пријатеља, са којим је дијелио незаборавне дијалоге, „слагања и неслагања у ставовима према разним питањима свијета, филозофије и стварног живота, питања о савременој драми... о судбини философије у садашњем и будућем времену“.

И Јустин је потицао из познате српске лозе, искрен, вјеран и досљедан, добро мисаоно и философски био супериорнији од других колега, чак и од Давида. Свијетла животна страна, дубоко отиснута у Давидовим чулима, све вријеме је управо био колега Јустин, коме је и данас одан и привржен. Насупрот томе, Давид је био свјестан човјека данашњице и огромне пустоши људских душа, те да је појам пропадања актуелан као „декаденција савременог свијета“. У то ће се, по ко зна који пут увјерити, да су декаденција и неморал захватили чак и његове сроднике, ближе рођаке.

Тако ће по позиву сродника (који је трајао годинама), отпутовати у Америку, гдје ће се суочити са „досада највећим ужасом декадентности, привида и деструкције и уопште савременог кварења човјековог изворног и природног живота“. Нажалост, његов сродник, због кога је и прешао толики пут, није се ни појавио на „заказаном мјесту“, што ће Давиду и до дана данашњег остати непознаница. Дакле и када је ријеч о путовањима, путовање не значи увијек остварити своју замисао, сан, него може да има и супротно вредновање и психолошку категорију. Како објаснити карактер његовог сународника. Било би превише да се недолазак деси у самом Малом Граду, гдје Давид живи, а камоли на другом континенту. Из тога закључује да је најпоузданије путовање властитом „духовно-душевном“ путањом, што ће се убрзо показати тачним. Путовању у Америку супротставља обилазак града, који се налази на првом и најближем мору, гдје се прослављао Дан мимоза, те у склопу туристичког дводневног аранжмана, била је и посјета манастиру. За само два дана боравка, Давид је осјетио животну љепоту и духовну испуњеност чистим „пробуђеним животом“.

То путовање ће му омогућити да поново успостави доминацију себе у себи, разбокори унутрашње пејзаже душе и учврсти мотивско језгро самог живљења у коме, као и увијек, свој немјерљиви допринос има супруга Валерија. Унутрашњу хармонију успоставља тај чудни шум шкољки који ће до детаља описати у својој најновијој књизи *Васељенски шум шкољки* (2021). „Пред твоје плаве, морске ноге, сад тихо, без иједне ријечи спуштам на златасти пијесак једну прелијепу, облук и сјајну шкољку, коју смо из твоје утробе и твог тајанственог дна данас извадили Валерија и ја, с намјером да твојој безмјерној,

чудесној љепоти, вратимо бар један њен мали и чудесни сјај“ (*Декадентни човјек*, стр. 313).

Значајна је и преписка са кћерком Исидором, у којој се преко шума шкољки синтетизује морска љепота и Давидов и Валеријин нескривени ужитак у свему који преносе на слављенички дан – рођендан унукe Таре. Сва ова љепота и душевно задовољство спаја их у породичну кохезију и бар за неко вријеме божански мир је преузео преимућство над декадентношћу времена, чему је Давид цијелог живота тежио, подразумијевајући мир диљем планете.

Но, декаденција човјека је ипак главна тематика, стожер око кога ће се одвијати радња романа, у којој ће главни лик откривати разлоге њене укоријењености, како у другима, тако и у „великим лажним вођама“, скоројевићима, раслојавању друштва и наглом богаћењу, спреси цивилизације са технологијом, тајкунима и милијардерима, новом модом и трендовима, те преокупацијом интернета, Гугла, и вај-фаја у незаустављивом освајању виртуелних свјетова те „отприрођавању“ човјека. „Послије свега, Давид је могао само логички закључити да је декаденција свепрожимајућа и присутна у свему постојећем, да је закуцала на врата и горе и доље, на вишим спратовима и у подрумима и сутеренима, у човјековом небеском свијету, али

и самом потпалубљу приземља“. Давид се све више враћа у прошлост обнавља читање, већ раније прочитаних дјела Тургенјева, Толстоја, Пушкина... налазећи се „својим“ међу њиховим јунацима, тражећи прибежиште у самоћи, све више осјећајући одсутност Бога, јер муку, страх и безнадежност оних који су се увукли и укоријенили утемељењем између земље и неба, није могао да спријечи.

Тако су празнина и ништавило постали главни актери животне сцене, осликавајући главног јунака романа, Давида, као метафору животних изазова Ђукићевог аутобиографског присуства у многим сегментима романа. Оно што му је живот узео, а није требало, Давид осјећа као мало олакшање, али и потрошеност и немогућност утицаја на Свијет, но и даље наставља да живи свој мали, бајковити свијет у кући у предграђу Малог Града с Валеријом. Рецензент романа *Декадентни човјек*, Ранко Павловић, добро је запазио да би се од овог прозног дјела могло направити више десетина есеја са уједначеним философско-рефлексивним обрасцем. Стога, ова опсежна свједочења о декаденцији друштва и човјека у њему на домаћој и свјетској сцени, бивају суштаством неиспричане приче есејизиране романескне форме и заслужују сваку похвалу, те високу оцјену, буђење опште људске свијести и личну препоруку читалачкој популацији.

РИБА, теракота, 1985. год

Маја Белегишанин Ивановић

МАЈА
БЕЛЕГИШАНИН
ИВАНОВИЋ

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК СОНЕТА

(Ранко Павловић: *Кроз иглене уши*, Арт принт,
Бања Лука, 2021)

Знаменити књижевник Ранко Павловић, аутор бројних књига различитих жанрова, стваралац и за одрасле и за децу, у свом стваралаштву одавно користи сонет, тај захтеван и у исти мах предиван песнички облик. Неке његове књиге су у целости грађене од сонета, као што су *Монашки сонети*, *Вински сонети* и *Прометејев чвор*. Њима се придружује и нова књига сонета, *Кроз иглене уши*, чији је рецензент песникиња Жељка Аврић. Ова књига истовремено показује већ давно изграђено песничково умеће у коришћењу ове форме, посебан, препознатљив сензибилитет аутора и чар његових тематских преокупација.

Књига има четири циклуса: „Нови Адам“, „Мој Олимп“, „Слово“, „Уснула кошута“, као и прошлук, метапоетску песму „Како се клеше сонет“, својеврсну похвалу овом песничком облику. Први циклус, „Нови Адам“, садржи песме у којима је, може се рећи, тема: усуд човека, његова позиција у свету и песничко-филозофско промишљање лирског субјекта о том човековом усуду. Као што је „тмасти океан“ само „капљица на длану бескраја“ тако је и човек „мрва, трун невидљив“ – „у оку космоса“ (песма „Океан, кап, мисао“). Но, човеково трајање није без смисла, а порука „и зато корачај кроз живот усправан“ обојена је оним оптимизмом какав краси и друге Павловићеве сонете; на пример у песми „Будући човек“, и поред спознаје о тешкоћама које човека прате кроз читав живот, постоји онај његошевски стоицизам и нада која том човеку осветљава пут: „Знаће да је живот борба непрестана, / и то ће спознање дати снагу њему / да у тмини види ведру страну дана“. Нада у добро боји и сонет „Нови Адам“ где лирски субјект верује да се у случају стварања новог човека неће поновити коб људског рода коју чине братоубилаштва и ратови. И песма „Трун, трунак, трунчић“, на плану личних болова човекових, носи ту ноту

борбености и оптимизма: „Главу горе, кажеш потонулом бићу, / зар трун, трунак, трунчић да ти душу свлада?“ а сличан контраст између болова и безнађа у катренима и нове наде у терцетима има и сонет „Бесквасни хљебови у дреновој крошњи“. Песме „Паћеник“ и „Коњска судбина човекова“ садрже пак сетнија расположења и спознаје, „Прометејева суза“ доноси нови поглед на антички мит (Прометеј жали немоћно птиче оног орла који му је кљуцао јетру), док алегоријско звучање, стварну подлогу (сећање на ратне године) и инспирацију грчким митом садржи и песма „Лавиринт“. Тему времена и положај човека у том сталном жуборењу времена Ранко Павловић уводи у песму метафизичког звучања „Жубор“, где се преплићу „секунд“ и „еон“, но и овде постоји човеково превладавање ове ограничености, и то кроз аутентичан живот: „Удахни снажно, у жубор зарони. / Буди свој, то је вредније од злата! / Секунде нек ти постану еони“.

Дијалогски тон, обраћање адресату (заменица другог лица једнине), уз давање битних спознаја и порука јесте одлика сонета у првом циклусу, али и потоњих сонета у књизи. Тако у другом циклусу „Мој Олимп“, прва песма „Кроз иглене уши“ уводи тему покајања и скривања грешних дела, а завршетак сонета дијалогски је обојен кроз обраћање другом лицу. И песми „Дотрајавање“, која говори о пролазности, одговара дијалогски тон: „Ушиваш дане, све један на други, / концем који су мољци већ начели“. Но како овај циклус углавном носи личне преокупације и сећања лирског субјекта, чешћа је употреба заменице првог лица једнине. У песми „Мој Олимп“ лирски субјект обзнањује да је његов Олимп заправо „бријег изнад куће мојих родитеља“. Проткан античким мотивима и ликовима из митологије (Ранко Павловић у поезији успешно користи ову ризницу тема и

слика да би обрадио неку личну причу или замисао), овај сонет говори о везаности за завичај, као што мотив родног дома краси и песму „Мајчина преслица“: лик мајке, која пожртвовано и предано тка кошуљице за синове, атмосфера породичне љубави и дивна сетна оностраност слике на завршетку сонета („Мајчину преслицу, у Кумовој слами, / треперавим гласом одакле ме зове / и сад често видим када се осамим“) – квалитети су који би ову песму могли сврстати у антологије песама посвећених мајци.

Сетом су натопљени и сонети „Гробље за снове“, „Стара воденица“, „Дотрајавање“, „Старац и штап“, „У позним годинама“ – сви су они својеврсне варијације пролазности, док песма „Под копреном сјете“ јесте посебна музика сете и сећања, која почиње стихом „Она је тужна, а не зна зашто“, стихом који ће и касније својим првим делом бити поновљен. Сонети „Прашума раскршћа“ и „Лилит“ обнављају архетипске слике, оно скривено и неодгонетљиво што се тако складно сели у звучање сонетног ткања.

Трећи циклус „Слово“ садржи сонете који су, на неки начин, мале похвале различитим уметностима: музици, вајарству, књижевности. „Исидорин плес вјетра на Фрушкој гори“ јесте сонет посвећен преминулој композиторки Исидори Жебељан; лепота и музикалност фрушкогорске природе стопљени са мотивом Исидориног стварања творе овај сетни и нежни сонет. Инспирација туђом уметношћу боји и песму „Мермерна робиња“, инспирисану скулптуром Хирама Поверса; мотиви и скулптуралност парнасовске поетике проткани су ватреним кретањем страсти којом зрачи Робиња... Слово и песништву посвећени су сонети: „Слово о слову“, „Како одлазе пјесници“, „Пјесник чита своју књигу“ и „Пјесникињини сонети“, а песма „Док споменик стари, стихови све млађи“ спаја две уметности, скулптуру и песништво, јер говори о бронзаном споменику који је нека врста окова неухватљивим стиховима вечно младог песника. Сетни тонови пролазности настајују сонете „Како одлазе пјесници“ и „Осипа се кућна библиотека“ и потврђују, још једном, нашу мисао да је сонет савршен мали бокал у ком се, с посебним звучањем, љуљушкају сетна осећања.

Природа је песнику инспирација у четвртном циклусу названом „Уснула кошута“. Павловић пева о летњој ноћи („Љетна ноћ“), о илинским свицима („Илински свици у завичају“), о врелини летњег поднева („Као глуво куче“), о свелој

јабуци и цвету под њеном крошњом („Свела јабука, закасњели цвијет“). Пева и о животињама, о уснулој кошуту, у истоименој песми, кошуту која припада „сунчаном плашту на пропланку сјете“, о врапчићу и врани у сонету „Драма у липовој крошњи“ – овај сонет је у дучићевским деветерцима чији брз ритам пресликава динамику напада вроне на врапца. А у сонетном циклусу „Годишња доба“, грађеном од четири сонета (сваки са називом једног годишњег доба), дочарано је оно посебно дисање Природе, онај ејдос сваког годишњег доба, кроз слике светлости, биља, јесење кише и белине снега, али и одјек ових испољавања природе на човеково биће: у сонету „Прољеће“ одјек свега је старац, у „Љету“ лирски јунак је „човјек у пољу“, док у сонетима „Јесен“ и „Зима“ терцети имају дијалогски тон обраћања другом лицу („У магли јесењој ти збираш рачуне“ – песма „Јесен“; „Биће још дана, кажеш самом себи“ – „Зима“), али на једном дубљем плану, кажу теоретичари књижевности, у поезији је друго лице често маска за обраћање лирског субјекта самом себи. Сонет „Зима“ завршава се оптимистичним тоном неодустајања од живота и борбе, слично неким ранијим сонетима у књизи, и затвара ову књигу, слојевиту, разнолику и по темама и по лирским расположењима...

Разноликост влада и на плану метрике. Без обзира што су све песме сонети и што преовлађују они са италијанском стиховном шемом једанаестерца (5+6), има и сонета чији су стихови дванаестерци („Мој Олимп“, „Стара воденица“ и други), десетерци („Под копреном сјете“), дуги четрнаестерац („Како се клеше сонет“), већ поменути деветерац („Драма у липовој крошњи“), као и седмерци („Лилит“). Но, и сонети у једанаестерцима никад нису монотони, већ су милозвучни, каткад им ритам промени померање цезуре или опкорачења, што је свакако у вези са динамиком на семантичком плану.

Мала звучна оаза сонет, који се „љубављу ствара“ (песма „Како се клеше сонет“), јесте облик говора својствен песнику Ранку Павловићу као неки његов матерњи језик, језик љубави, а књига *Кроз иглене уши* огледало је чисте Лепоте и лирске мисаоности, привлачне, верујемо, читаоцима свих генерација, као што верујемо да ће ова сонетна књига покренути и неке сасвим младе песнике на стварање сонета, тог песничког облика који вековима траје...

Ивана Томашевић

ИВАНА
ТОМАШЕВИЋ

СВИ СТРЕМИМО КА ЈЕДНОЈ ПЛАНИНИ

(О пјесми *Планина* објављеној у књизи *Живуљке и Канада је то* Новице Телебака, Књижевна заједница „Јован Дучић“ Требиње и АсОглас Зворник, 2021)

Добар дио времена ми је био потребан прије него што сам се усудила да нешто напишем о поезији херцеговачког пјесника Новице Телебака. У исто вријеме и част што ћу написати неколико редова којима ћу пренијети свој став не као критичар или као успутни читалац, већ као неко ко ову кратку поезију душе осјећа као своју. Пјесникови стихови су се уселили у моје мисли и помогли ми да одрастем, да спознам да постоји свијет у свијету, да постоји душа у души, срце у срцу. Вјечита дилема и животна мистерија за човјека је душа и како она утиче на све што радимо и мислимо. Шта можемо, шта смијемо а шта не смијемо, колико далеко да идемо, када да станемо, има ли краја, да ли је постојао почетак, само су неке од дилема које се односе на душу, на срце, на слободу. Управо те дилеме су ме и довеле до тога да родољубиву, социјалну, љубавну и мисаону поезију пјесника доживим као педагогију, психологију и теологију у једном. Поезија пјесника Телебака чини то да сваки орган у тијелу продрма, али да на крају утјешу и оздрави. Постоји на десетине пјесама које су ми прирасле за срце, али има једна која је мени постала блиска. Постала је дио моје борбе. То је мисаона пјесма „Планина“.

Пјесма „Планина“ нас одводи у неслућене висине надомак рајског насеља али и у највеће падове људске душе. Она говори и о висини и дубини, густини и прозаичности, а, у ствари, доводи нас до катарзе, до спознаје истине. Човјек увијек тежи ка неким висинама, жели да напредује, да се уздигне и придигне да иде на више и боље да види и планира будућност, не схватајући пролазност тренутка и снагу вјечности. Пјесма и говори да се увијек треба борити и из себе црпити оно најбоље али једном ногом увијек стајати чврсто на земљи.

Сама пјесма „Планина“ је метафора и симбол. Састоји се од шест строфа од којих свака за себе ствара једну цјелину, нову слику, нови приказ а све строфе су повезане као једна монодрама или омаж ономе што заправо и јесмо. Пјесника упознајемо кроз ову мисаону пјесму, упознајемо ћуд и мјерило његовог стварања и проицљивости, а то је ништа не створити стварања ради, већ због љубави и за љубав. Све ово ћемо корак по корак увидјети и кроз поменути пјесму. Пјесма је саткана од поука и порука, на који начин се треба поставити и шта треба схватити да би спасао своју душу.

Недосањани идеал, господарица висине и непрегледног пространства у себи скрива страхове свијета и због тога изгледа толико супериорна и недодирљива, хладна и мудра у исто вријеме. Са својим врховима и падинама она је роткиња она је, дакле, само поријекло исконске љепоте, али је и робиња чекања, јер на највиши врх се не може испети без крвавог рада, труда и напора. Она је и тајна тајни, како каже пјесник, јер све око нас и у нама је тајна у тајни, откријемо једну тајну а пред собом имамо још неколико нових. Човјек је и настао од Божије тајне никад откривене.

Она је као горди човјек који мисли да може све сам али уједно и рањиви човјек који је своју тугу, и очај претворио у љепоту спознаје колико је, у ствари, мали. Када спозна да је мали и ништаван, тек тада човјек почиње да живи и у том тренутку настаје рађање планинског горостаса. Човјек је и роб чекања јер увијек нешто или некога чека. И у том свом чекању, док пролазе као вихор дани, он скупља тајне, животна искуства и опет чека у нади да му се то све исплати. Тако и планина чека све оне које треба да заштити, сакрије, али и

опамети. Планина је и у рату стрпљиво чекала да јој приђемо. И када нас је загрлила и заштитила али и ишибала својим временом и животом у њој, онда нас је исцијеђене избацивала да се боримо и скупљамо остатке себе. Показала је у пуној снази колико је сурова и блага у исто вријеме. У планини у рату живи се испоснички.

Планина у пјесми је метафора за Свевишњег. Док се пењемо ка врху узбуђење је све веће, али и страх од исхода се подвлачи под кожу. У другој строфи слике које нам се ређају пред очима скоро да можемо опипати. Док се пењемо ка врху планине у дјелићу секунде при најмањој опасности кроз мисли нам пролете најупечатљивије слике живота и неријетко свима крену сузе. Сузе покајања или жала за пропуштеним или неизговореним. Управо те сузе чекамо да нам покажу колико смо сићушни и нејаки. Колико нам поуздање у саме себе на ивици живота не може помоћи и та реакција тијела нам говори да смо само пролазни и ништавни, недостојни у својој величини.

„У пећину се склони од Божијег страха,
заноћи у њеној утроби,
одакле је све и почело“.

Проникни у своју душу у своје срце, погрузи се у себе, погледај и прогледај шта то нудиш. Остани у својој немоћи у својој пећини колико год је потребно и врати се на оно одакле је све почело. Сјети се прича о свом рођењу, замисли како је све то изгледало, повјеруј у чудо које се тада десило, из мало зрна постао је човјек, постао си ти, једини и непоновљиви. Осврни се на причу о постанку, поврати исконског себе, постани дијете опет и онда ће планина отворити њедра, запјевати пјесму славе и окитити те ореолом мучеништва.

Ипак, не зававај се, високо мишљење о себи је као планинска лијепа вила, за коју мислиш да си освојио а она побјегне, рашири своје гране, наругуши своје бујне косе, наоштри своје зубе, зарежи и пусти глас који одјекује и тамо гдје одјека нема. Она постаје ехо, непоразена и неосвојена. Овдје јасно видимо да човјек не може да побиједи ни себе, иако мора цијели свој вијек да управи ка томе. Најтеже је начети себе у себи. Када се пењеш ка врху планине кроз главу пролазе мисли, нећу успјети, зашто сам кренуо, вратићу се, није ово за мене, у сљедећем тренутку идем, морам успјети, па шта ако ми нико не каже браво

успио си, циљ је да осјетим слободу, циљ је да задобијем мир. Свако ново пењање и тражење те планинске пећине сваког дана нас доводи да упознамо све боје живота и његову бескрајну љепоту љубави.

Планина је ту, чека, понекад усамљена, али никада сама. Она је магловита, сива, на моменте плава и зелена, па опет сива, хладна. Она жели да јој приђемо, она жели да волимо, његујемо, бранимо. Она прима у своја њедра све и свакога. Не бира, јер воли, она слуша а не говори, она све каже онога тренутка када нас напоји водом са извора непресушног, када нас сакрије од жалопека и ушушка у своја зелена њедра, када нас утјеша погледом у висине са самог врха. Она је љубав и тврђава непребола. Она је ред и савршенство у хаосу овоземаљског живота. Гдје ћемо и куда ћемо без ње, као што каже пјесник, шта љепше може да се стави управо на то мјесто гдје се она налази. Планина је метафора за рај, за уточиште, за прибјежиште за мирну луку за нераскидиву везу са Господом. Планина је сам Бог.

Десило се да смо планину ранили, посјекли њене гране, обрали лишће, загадили изворе, заборавили је и отишли. Нисмо пронашли радост у томе, изазвали смо гњев и завист у себи, затровали смо своју душу, срце нам је потамнило, разум се помутио, језик се опоганио, заборавили смо ко смо и одакле смо, шта смо и шта нам је чинити. А планина та громада из чијег подножја је све почело из мале пећине, од звијезде водиле, чека нас раширених руку да је препознамо, да нас удоми, да јој кажемо само једну жељу. Не треба ништа ни да каже кад је раширених руку позвала блудног сина у наручје, да се врати јер све му је опроштено.

Нису на планини, према казивању, узалуд живјели богови, нису се у њима крили хајдуци, нису орлови своја гнијезда ту свијали реда ради и Мојсије није узалуд десет заповијести добио на планини страшног имена Синај.

Планина те одгаја као мајка дијете, али те и шиба као господар роба. Планина је свадба у Кани и крст на Голготи.

Пјесник нам је пјесмом „Планина“ показао пут, утабану стазу наших предака на нама је само да научимо тим стазама да идемо ка врху. „Планина“ је пјесма апостола и пророка, она је и мајка и отац, и тражи само да јој шапнемо једну жељу.

Сенахид Незировић

СЕНАХИД
НЕЗИРОВИЋ

СВЕДОЧАНСТВО ЖИВОТА СРПСКОГ НАРОДА У ЗАВИЧАЈУ

(Момчило Љ. Копривица: *Прошло вријеме, потрошени животи*, приповијетке, Удружење књижевника Републике Српске, Бања Лука, 2021)

Књижевност је испреплетена са животом, чак и када је стварана од најситнијих детаља не само и увек доживљеног, него и фикционалног, и(ли) визионарска, на основу нашег властитог искуства и свих оних рефлекс(и)ја, које постају резултат свесне, односно, нагонске спознаје. Тај њен лепи карактер, „post festum“, даје убедљивост и снагу (магнета), чинећи најдоминантнији део њеног, привлачног утицаја.

Сведоци смо постојања дела која су наста(ја)ла у свету сред кога смо живели и живимо. Међу творевинама, чије постојање и префикс *књижевноуметнички* се лако може оправдати је друга, по реду, књига (приповедака) *Прошло вријеме, потрошени животи* бијељинскога књижевника Момчила Љ. Копривице (р. 1960, село Градина, општина Гацко, бивша СР БиХ, СФРЈ).

Древна је Истина, стара као време, да књижевници морају имати *свој свет!* Поседовање *свог света* знак је бекства од импровизације и случајности; кретања у добро познатом и проученом кругу, где су појмови морала и е(сте) тике, смисла и бесмисла, јасни са функционисањем и одразима, без обзира да ли су прихватљиви или не. Када видимо и језгровито мислимо, имамо шта казати, а тачно знамо и шта хоћемо. На тај начин, обасјани светлошћу судбине и суштине, а као што је Иља Еренбург тврдио да је уметничко дело „бременити део творца“ и ослобађајући га се он следи природни нагон. Сличан је трудници која увек здраво рађа или стаблу које даје само дозреле плодове...

Свој свет, заправо, представља *завичај*. Непресушни резервоар из кога писац континуирано црпи теме и мотиве за приповетке,

носећи дуги јат попут крста. Момчило Љ. Копривица, рођен као ијекавац, понео је и сачувао чаробно лепи говор староседелачког, српског народа из *свог света* – Херцеговине, коју и наш Вук Стефановић Караџић сматра „извориштем српског језика, на које треба да се угледамо“. Стога, у тринаест уврштених прозних текстова представља упечатљиве ликове и догађаје, који стално држе пажњу читаоца, написаних језиком *свог света*. Неки од њих су толико неодољиви, аутентични, да „избијају“ у први план, па их аутор ставља у наслове приповедака: „О Љубу“, „Мајстор Милко“, „Једна је Цвија“ и „Љубова последња битка“.

Иако је по књижевној вокацији *афористичар* (*са њим, раме уз раме су Миладин Берић Романов, Војин Тривуновић, Александар Чотрић, мр Дивна Бијелић, Зоран Симић ЗОКС и Милко Стојковић*), а по струци *историчар*, Момчило Љ. Копривица остварује срећну синтезу обоје у приповеткама које се доимају као својеврсне хронике *прошлог времена, потрошених живота*.

Књигу *Прошло вријеме, потрошени животи* Момчила Љ. Копривице отргнуће од заборава много тога. Ипак, у првом плану су допадљиве дескрипције и монолози, слојевитост дијалога као функционалних елемената стила, „натопљеност“ (нехерметичним) турцизмима, који дају атмосферу складне тензичности, а, најзад, концизност и лапидарност у прозном тексту, по чему ће и остати у памћењу читалаца. Писац је свестан да се мисао у нашем народу вазда преносила усменим путем, вековима, док су из новијега времена остале записане мудрости, да, стрпљиво, дочекају свог аутора: *Газда је газда и када нема новац, а магарац је магарац ако има и златан покровац* (стр. 27), *давали су муштулуке*

(стр. 34), *Два без душе, трећи без главе.* (с. 37), *Ми смо момци из Попова поља / није сила него драга воља* (с. 39), *Ево и ја повео своје ваике на причест.* (с. 45), *Смрт фашизму и колони петој / свим свецима и недељи светој!* (с. 48), *Па зар и син мора да смрди на рибу, ако му је отац био рибар?* (с. 51), *инатно подносио* (с. 58), *зијан* (с. 60), *чаришија, печка* (с. 61), *јација* (с. 67), *Старост је непојмљиво зла.* (с. 70), *јаук камена и роптање ноћи* (с. 75), *каваџија и мегдан* (с. 76), ... *често је говорио да би све у животу на густо сито требало просијати.* (с. 84), *Врлину за шалу на свој рачун имају зреле личности, људи без комплекса, који схватају да је човјек губитник како год се окрене.* (с. 85), *За све што се хоће нађе се начин; за све што се неће нађе се изговор.* (с. 88), *Смрт је занат који се најтеже учи.* (с. 99), *ућефили* (с. 116), *берићетна* и *Кроз решето неба спуштала се јесен.* (с. 120), *чанак, тазе и фењер* (с. 127), *Свуда поћи кући доћи.* (с. 133), *Лака измаглица дизала се од земље, сунце ју је односило као ћилим пред којим се ноћ повлачила. Зора је као њежна мајка погледала на цвијеће и све живо...* (с. 135), *канџијом и дизгине* (с. 146)...

Страдање српског народа због (погрешних) идеја, те поделе на партизане и четнике, антифашисте и фашисте, сељаке, другове и углађену господу, инспирисало је Момчила Љ. Копривицу да напише потресно *сведочанство живота српског народа у завичају*. Одлуке: на коју страну, често су коштале главе и појединце, понекад, целе породице и села. Истина о (постхумном) одликовању, у борби за Слободу, *ђенералу Дражи Михајловићу*, команданту бивше краљевске, југославенске војске у отаџбини, коју му беше доделио 33. председник САД-а Хари С. Труман, дуго је и спретно сакривана од многих, обичних људи, и професионалних историчара у прошлом систему! *Прошло вријеме, потрошени животи*, је књига која се може разумети као успео покушај одуживања преголемог дуга својим пре(дња)цима, у лику Михајла Копривице,

чије бекство у САД пред партизанском потером је филмично. Мудри су родитељи оплеменили сина – књижевника, злата вредним саветом: „Ма колико ти живот тежак био, једно никада не смијеш заборавити, увијек мораш остати човјек, друго шта стигнеш...“, тако да и овде провејава хуманизам о коме је писао војвода Марко Миљанов у *Примјерима чојства и јунаштва*. Чемерно горке судбине наш писац зачињава урнебесним хумором у, већ поменутој, приповеци „Мајстор Милко“: *Уколико би неки од његових нежења имао неку физичку ману или недостатак, вјешто би то маскирао одјевним предметом. Једног будућег младожењу који је био екстремно мршав одведе у поприлично далеко село гдје је требало да просе дјевојку. Да би прикрио његову мршавост, рече му да не скида бунду. Младић доста невјешт, сједе поред шпорета смедеревца, а домаћин не штедећи добро сува букова дрва претјера са температуром у просторији. Колико од шпорета, још толико и од добре ракије лозоваче, будући младожења не могаше више издржати него скиде бунду. Разголити се, те тако показа своју ману. Проводаџије се вратише необављена посла. По селу је пукла прича како је све ишло по плану док момак није скинуо бунду* (стр. 105). Момчило Љ. Копривица упознаје своје читаоце са менталитетом и обичајима људи из *свог света, завичаја*, не штедећи себе у овом исповедању папиру. Слично садржају о трошности живота у књизи *Кућа на осами* нашег јединога књижевног нобеловца И. Андрића, тако и код Момчила Љ. Копривице, наилазимо на дивну мисао у приповеци „Зимска сеоска сијела“: „Што сам старији, све чешће ми се враћа сјећање и јављају слике из дјетињства...“ (стр. 120)

Посигурно ће због евокација хармоничних сећања, конкретности и сликовитости, а понајвише дијалогских, ефектних завршетака у приповеткама, књига *Прошло вријеме, потрошени животи* бити у фокусу интереса читалаца из свих слојева друштва...

Момчило Голијанин

МОМЧИЛО
ГОЛИЈАНИН

КОСОВО ЈЕ РАНА НАД РАНАМА

(Наташа Станић, *Косовски крици*, АС оглас,
Зворник, 2021)

Ништа природније него да светосавска Херцеговина истићи пјесникињу која болује над светосавским и немањићким Косовом, над рањеним срцем српског народа, које крвари, боли и вапије да га не оставимо. У вријеме кад је устала и „ала и врана“ да га отме, кад Арнаути черече и српске цркве, и манастире, и гробља, кад на силу отимају оно на што имамо вјековну тапију да је наше и само наше, кад прогоне и оне највјерније му синове који су се антејски приковали за тај свети ногоступ и покушавају да не дају, јави се Наташа Станић са својим *Косовским крицима*. Премошћава ова немањићка кћер и ријеке, и прелази планине, кланце и богазе, и ево је над Косовом. Пјева и плаче са преосталим страдалницима косовским, обгрљава Дечане и Грачаницу, Пећку Патријаршију и Богородицу Љевишку и поручује витешки и пркосно – Не дам! То је моје, то је моја Света Земља, ја на њу имам тапију. Охрабује браћу с Косова и као да им поручује – „Ја ћу у ваше име говорити, ја ћу молити и клети, пријетити и подићи свој непобједљиви мач-молитву“.

На самом почетку да нагласимо да је поема писана у *ich-formi* и да је ауторка преузела на себе обавезу наратора-страдалника. И ту, на почетку, својеврстан крај. Као да је жртва свакодневних страдања дошла до спознаје да је дошао тренутак растанка са завичајем. Чемер и јад пакује у кофер с којим креће у неизвјесност. Још само остаје молба Господу да поштеди њене унуке. У очајању тражи да „крвниково лице / за грехе плати пред праведним лицем Творца“. Тражи од прогонитеља покајање, а за себе, за своје сапатнике – просвјетљење „да не будемо слични душманима“.

И поред силних искушења пред које је живот поставља, жртва је ријешена да остане. Потребна јој је помоћ Свевишњег, јер „ништа немам до

уздања у Тебе / то једино отет ми неће“. Очито је да се она налази у процјепу, да се као пшенично зрно налази између два воденичка камена: притисла невоља са једне, и отпор, жеља за опстанком ту, на огњишту, с друге стране. Додатна мука је што „сви су отишли“.

Апсолутно безнађе. Располућеност. То је она народна – „Земља тврда, небо високо“. Преостаје молитва: „Господе, од моје патње лице не окрећи!“ То је вапај очајника чија гладна уста траже залагај хљеба. Само толико. Да остане ту, да се не помјера са ове свете земље, да још слуша звуке звона са Дечана, са Грачанице, са Богородице Љевишке... Откуда с ње? – па она је спаљена, порушена, као што су порушене бројне цркве и манастири на мом Косову. Зато је мој бол – непребол – бол без лијека. Бол због неправде која пече. Но, и поред свега тога, поред нанесених зала, прогона с родног огњишта, страдалник не криви никога. „Ја не кривим никога за своја страдања.“ Да ли осјећа самопријекор? Нема разлога. У питању је пренаглашена племенитост која је изникла из патње. Зар се може више очекивати од унесрећеног, пониженог, прегаженог, од оне молбе Свевишњем: „Молим Свевишњег за милост целатима, / у трену, кад на пањ главу ставе моју, / нека им душа у свирепим сатима / пронађе утеху у спокоју“. Није ли ово врхунац људске племенитости, хришћанског праштања, привржености Христовим ријечима да се молимо за непријатеље своје?

Ријетка су дјела у нашој књижености (ако их уопште има!?) да су у толикој мјери осјетила и освијетлила бол над Косовом и за Косовом, да су га окрвављеног васкрсли као што су *Косовски крици* Наташе Станић. Осамдесет и девет строфа неминовно нас асоцира на (13)89. крваву косовску годину.

Ова поема је сазвјежђе бола, туге, пркоса, молбе, надања, праштања... Колико треба да буде велико срце пјесникиње, кроз чија уста говори страдалник, кад се моли за оне који је газе, понижавају, уништавају: „И нека благослов стигне целата / некад, ако у тами зајеца...нека су путеви од злата / куда иду његова деца“. Опрашта пјесникиња, у име страдалог Косова, онима који су палили и порушили српске цркве и манастире, који су убијали дјецу, који су прогонили Србе са вјековних огњишта, напуштајући свету косовску земљу, опрашта онима који су вадили органе (срце, јетру, бубреге, крв...) српским младићима, који су обешчашћивали монахиње, ослепљивали манастирску стоку, утјеривали стаклене боце у живо људско месо... Истина, пјесникиња се оправдано пита „хоће ли их стићи казна / за свирепе злочине?“ и истовремено одговара – „Вероватно!“.

Није у питању пјесникињин реваншизам, него тражење правде.

Траје у страдањима и надањима. Оно философско – „Cogito, ergo sum“ је код Наташе модификовано и преправљено у „Страдам – дакле постојим!“.

Свједок страдања је и плач кише из облака, али и надање у Христову помоћ. Захваљујући тој помоћи „снага и моћ / израња из бола и очаја“. Из те моћи проистиче и праштање: „Ја праштам, а они се не кају... Господе, смилуј се свима!“.

Помоћ је, каже страдалник кроз уста пјесникиње, потребна и мени као и њима. Уосталом, већ је рекао да не криви другога више него себе. Само се пита има ли право на вапај и клетву. Право да потегне свој мач – молитву – једино што му преостаје.

Зла судбина је задесила остатке српског живља на Косову. Смјестили су их у гето, међу жице. Глад, болест, оскудица у свему, осим у мукама. Па и тада имају само једну жељу – вапију за слободом. Они се не боје смрти, јер не живе: „Ја од смрти немам страха, / јер не живим, како онда изгубити могу“. Преостаје им једино да бране ту стопу

земље на којој стоје. Морају злочинци да знају да „побјеђују само они који истрају“. Нијесам – као да каже пјесникиња – ја једина која се бори против неправде. Није ли бард херцеговачког пјесништва пркосио противницима – „И кад нам мушке узмете животе, / гробови наши бориће се с вама“. Бориће се Симонидине избијене очи, бориће се из крви изникли божури. Бориће се српски пјесник, док пркосно хода Косовом. „И данас кад дође до последњег боја, / неозарен старог ореола сјајем / ја ћу дати живот, отаџбино моја / знајући шта дајем, и зашто га дајем,“

Имала се на кога угледати наша поетеса Наташа. Зна она да „овде никад није било боље / остајем, али, после сваког падања, / пуна пркоса, ја се дижем јача“. Она гази по крвавим цвјетовима, спремна да се обрачуна са онима који „светиње моје руше“.

Но, нијесу узалудни ни вапаји, ни молбе, ни клетве наше пјесникиње. Васкрснуће Косово, рађаће се дјеца у слободи, вратиће се привремено одузето. Није то изгубљено. „Једном се њима мора вратити! / Слободни и срећни да корачају / по земљи нашој вековној, / и храбро нека истрају / у вери Светој, Православној.“

Та слобода ће избрисати све сузе мученика, облагодариће племените душе, запјеваће српске птице изнад СРПСКОГ КОСОВА.

Косовски крици Наташе Станић је прекрасна поема, разбијена на строфе. Доминирају катрени (45 строфа), октаве (38 строфа), те једна секстина, двије септима и три строфе од по 12 стихова. Видљиви су ломови код бројних октава последије четвртог стиха, тако да се и ту може говорити о удвојеним катренима. Осјећа се, наима, блага нијанса прелаза на други мисаони и тематски блок. А свугдје веома срећно уклопљена рима. Очито, пјесникиња има осјећај за ритам, за правилну риму, за богати поетски језик.

Давид Кеџман Дако

ДАВИД
КЕЏМАН
ДАКО

МИМОСВЕТНИ, ВУЧЈИ СОЈ

(Недељко Зеленовић: *Походник по својој вољи*,
Бесједа, Бања Лука, 2019)

Књига песама *Походник по својој вољи* Недељка Зеленовића (1958–2022) је ниска од шездесет и четири лирска белега виђених срцем, а у целости је остварена концептом у коме доминира класична форма, склоност отвореном изношењу критичког става о оном што га је изазвало на „оглашавање“ песмом, смелим гласом истине, гласом оног који се не мири са постојећим „стањем ствари“, посебно са оним што би да се покаже силом богомданом, силом над свим и над свачим под небеским шаром. било о коме или било о чему да је слово за песму. Сва песникова пажња усредсређена на оно што је што се истином и само истином кроз историју српског народа показује судбинским, што је у самој сржи нашег (да ли само нашег, српског?) менталитета и што се чини узрочником великих нам невоља којима су пренатрпане странице историје српског/људског рода кроз векове испред нас као и у веку с нама. Усредсређеност на оно што је доминантна боја централне нити у нашем родословљу све у спрези са свим и те како видљивим траговима и у нашим још неисписаним белезима из властитог живота као и спознаји истине о оном кључном из давно минулих времена.

Највидљивији су му белези који су настали као непосредни одраз трагичних збивања крајем двадесетог века: распадом земље, распадом, у парампарчад, велике илузије о братству у једнакости, једначењем по човекољубљу, по часности, по чистоћи образа. Тако и уводна песма „Српска“ делује као чисто и од свих илузија размаглењено огледало у коме се онај ко се у њему својим треном а у векове испред и иза себе (о) гледа и притом види/дознаје и ко смо какви смо, те му ништа друго и не преостаје него да призна: *то се нама дешавало често / кога ћемо подићи на*

престо // кога ћемо изнијети у славу / а онда га скратити за главу // коме ћемо зајевати оду / па га онда убити у ходу // увијек смо били удворице / ни у своје не гледамо лице // одричемо и брата и кума // па нам онда отаџбина шума // китимо се немогућом славом / и хвалимо горким заборавом // кад се земља безданом отвори / тек тад знамо ко су нам злотвори.

Такве су махом и наредне песме, не само у првом од укупно четири циклуса: *Походник по својој вољи*, *Писмо из Драгочаја*, *Мирење браће* и завршни *Подемија*. Све их читањем доживљавамо и као лирски самоисповедни, често и језом прожет саморазрачунавајући, дакле, не само онај тихи, лирски монолог јединке од зла ничим заштићене, него и као посве отворени одлучни став потпуно освешћеног, тиме и слободног и смелог, национално јасно припадајућег ангажованог песника намереног да пред суровим лицем историје, на свој начин, песмом, искаже истину.

Класичним лирским концептом, најпре дистихом и сонетном формом, потом и слободним стихом, аутор, без околишања и тетошења, директно, као прстом у око, веома често (у)казује и на оно у свом роду што је наопако, злохудо. На оно свима и увек што нам је знано, али све нам је залуд, јер ту је и оно што из века у веков стоји „постојано кано клисурине“ и „никад да се у памет дозовемо“: склоност брзом одушевљавању неким (вођом, легендом, митом...), склоност нечијем брзом уздизању до легенде, до „славе небеске“, али и још бржем поринућу у (само) заборав. Критичан према том „феномену“ у нашем менталном склопу, Недељко Зеленовић често песмом сведочи о залудништву, удворишту, деобности, националној неслози, неверству, разбратимљености... Да ли је разлог томе

чињеница да смо, по песниковом осећању или у односу на свој род, сувише малени и недовољно јаки да се супротставимо силним и наopakим? У томе што живимо у самом средишту вечитог размеђа или што смо на вечитој промаји између истока и запада, што смо попут куће на сред пута, а никад да поступимо о оном савету од живота дознатог: *Творишати немој / чувај огњиште / вјетрови туђи / стално нас ниште!*, како казује у песми „Промаја“. Зеленовићев лирски субјект је пркосан, па и кад му се у зло доба очајном и безнадном (причини како је од свега одстрањен, а да и не зна зашто је од Свевишњег толико до самог дна таме поринут, ипак се чује, одјекује његов песмом вапај упућен свом роду: *пустих крик из грла! ал нико не чује*. Не одустаје од обелодањивања истине о томе ко смо и где смо се то „оклизнули“ и отиснули далеко од сигурног пута, те пише против лажи, илузија, кобних залудица, верује у моћ мелемне речи исказане песмом, те стога и казује: *скрајнута као шугаво живинче! негђе у закутку свијета! још се моја лирика сјају! и чује се рима клета!* (из песме „Неподобан сну“).

У многим песмама на страницама овог дела чит је тај непосредни одраз истинског (са) осећања изазваног дубинским сагледавањем удесности свог, српског рода, а што се и те како одражава и на стања песникове душе, посебно у песмама за које мислимо да су од антологијске вредности: „Ноћ“, „Промаја“, „Пустоселина“, „Воденица у Брчанима“, „Ноћ код Зеленовића млина“, „Пошљедњи“, „Стог“, „Путник“ као и песме из завршнице збирке: „Отац и вук“, „Вучија вечера“ и „Трн“.

Веома је изражајан и са значењем је пресудности у остваривању лирске самосвојности управо тај антејски спој песника и завичајног тла, једнако оног физичког, у сваком времену видљивог, као и духовног миљеа. Ово су дамар-песме настале као резултат дубоке саосећајности, припадности свом роду, својој вери, хришћанској и православној, својој националној баштини, увек у присном садејству са свим оним што је на том херцеговачком, српском тлу свеprisутно и што песниково биће, попут сеизмографа, осећа при ходу као оном што је и пре и после њега увек са значењем вечно му припадајућег.

Већи део књиге *Походник по својој вољи* махом је у знаку епистоларне поетике, изразитије, епске наративности. Овај песник је у нескривеном дослуху са народним песништвом, посебно оним српским јуначким песништвом, а што не чуди, јер удес нам такав и јест, мало-мало па рат, изнова

страданија, хајдучија, избеги, прогони са родног огњишта, изнова сеобе те и нужно бива да нас је све то као народ мењало, формирало, учинило нас друкчијим, можда доиста и мимосветним људским сојем. При мисли о том (или о таквом) удесу, у песми сонетне форме „Шкрипари“ Зеленовић казује: *Где си ноћас заноћио брате / у зло вријеме посвуда те траже / ко пси бијесни у стопу те прате / расули су ко дрвеће страже // Отели су што се отет може / попалили и штале и куће / сад се чељад по шумама множе / за бешике уломили пруже!*

Као одраз трена у коме (нужно) настају, ту су и песме о расељеном роду, о пустоселинама у завичајном пределу / *нема ни нашег никога / ни да неко каже акобогда!*, нема живота, ни трага људског тамо где је некад све врвело од живота и људског прегнућа: *Сасуло се коло млинско / кад је облак пао ниско / ту пауци кад дан мине / разацињу научине // Четири су млина била / сад се камен само бијели / јечменицу гдје смо јели!* („Воденица у Брчанима“).

Било о чему да је слово, у многим песмама Недељка Зеленовића садржана је и мудрост наука који нам је од давнина, од предака у аманет остављен, јер у томе што је из ризнице народног духа, садржано је вековно животно искуство оних што су увек на промаји, на ветрометини. Тако, примера ради, у ванредно успелој, и лепој и мудрој песми „Слог“ казује: *И стожину треба знати / посадити ко јабуку / да се на њој сијено злати / где пластимо своју муку / кад планинске косиш траве / одбаци им гладичику / да се овце не престраве / о опору трн-трнику!*

У том преко потребном критичком погледу на свој несрећама обележени народ, горак нам је наук који делује као да је доиста од оног садржаног нам у генетском коду. Наук попут оног какав налазимо у песми „Браћа“: *У крв се клели / док се нису закрвили // заборавише да им крвотоком / иста крв тече / окрвавише / прокрвавише / прокрвише / закрвише / скрвише / накрвавише се / док не искрварише!*

Доиста, од вучјег смо рода, у позитивном и негативном погледу, а све примерено оном какви смо најпре у односу према себи самима, али и у односу према другом, дакако, какав је, у добру или у злу, и други према нама. О томе такође успела, рекли бисмо и јединствена Зеленовићева „поемија“ под насловом „Вучија вечера“. Иначе, током читања ове збирке, а тек потом, неминовно следи трајна упитност: Има ли у било којем другом језику толико изведеница, личних и заједничких именица, назива топонима, имена

река и градова, толико придева у чијој основи је, као у српском, реч вук?

Завршни стихови збирке *Походник по својој вољи* у знаку су такође трајног наука: *вуче брате / и вучице сестро / сваку длаку редом промијените / но ћуд никад / ако вам је до живота стало!*

Неизоставно, а као једну од најлепших песама у којој је скривен наука од вука и за сва „вучија вренмена“ ваља истаћи песму „Отац и вук“. Толико је богато метафорична да је управо зато у целости и наводимо: *мој отац свира усну*

хармонику / у мрклу ноћ кроз село / као да пролази кроз тунел / прати га млад вук / готово млађи од младог месеца / што пребројава звезде // у кућама људи спавају / у шталама стока прежива / само се зимска ноћ / мразом сама себи удвара // свира мој отац усну хармонику / чувајући страх / и себи и вуку!//.

Делом *Походник по својој вољи* нескривена, кад директна, ангажована, кад дискретна по(р)ука: Без превазилажења оног у самом себи недостатног, нема нам од зла избављења. Напротив!

УКРИНСКА РЕГАТА, патинирана теракота, 2004. год.

ПАРИЖАНКА, мајолика, 1981. год.

Интервју

Каја Панчић Миленковић

ГОРДАНА ЂИЛАС – ПЕСНИКИЊА И БИБЛИОТЕКАР

Каја Панчић Миленковић

ГОРДАНА
ЋИЛАС

ПЕСНИКИЊА И БИБЛИОТЕКАР

– Библиотекарство ме је обликовало, поезија осветљавала

Песникиња и библиотекар, саветник и начелник Одељења за чување и коришћење публикација у Библиотеци Матице српске у Новом Саду Гордана Ћилас, једнаку посвећеност професији и књижевном дару потврђује наградама за поезију и признањима за рад у библиотечкој делатности. Једанаест књига поезије и један избор донеле су јој награде: „Печат вароши сремскокарловачке“, 2010, „Милица Стојадиновић Српкиња“, 2011, „Раде Драинац“, 2016, „Венац Лазе Костића“, 2018, „Јефимијин вез“, 2019. За изузетна остварења у области српске библиографије добила је награду „Душан Панковић“ 2018, а 2021. године овенчана је највишим националним признањем за рад у библиотекарству, наградом „Јанко Шафарик“.

На Дан Народне библиотеке Србије, 28. фебруара прошле године, уручена вам је награда „Јанко Шафарик“, највеће признање које се може добити у библиотекарству. Награду сте добили за укупан допринос библиотечко-информационој делатности и култури у Републици Србији. Чиме сте се све бавили од 1989. године, када сте започели рад у Библиотеци Матице српске, у Одељењу за именску, предметну и децималну обраду монографских публикација током минулих година?

Признање које сам добила од колега за мене је велика част и одговорност. Иза мене су више од три деценије рада у библиотечко-информационој делатности, све у Библиотеци Матице српске. Почевши од обраде публикација па до данас, радила сам много послова. Водила сам Завичајну збирку Војводине, приређивала изложбе, писала о личностима које су радиле у Библиотеци или су биле у неком периоду свог живота везане за њу, објавила сам више од осамдесет библиографија (грађа, селективна библиографија, комплетна

библиографија) савремених стваралаца, писала одреднице за *Српски биографски речник* и *Лексикон српских писаца*, израђивала регистре, припремала анкете, приређивала сам књиге, *Водич Библиотеке Матице српске*, рецензије, препоруке за пројекте у библиотечко-информационој делатности, учествовала у раду Библиотекарског друштва Србије, једно време као члан Управног одбора, а потом у програмским одборима за међународне конференције које је Друштво организовало, уредила сам зборник са Конференције коју је Друштво организовало, уређивала *Годишњак Библиотеке Матице српске*, учествовала у раду редакције *Гласа библиотеке* (Чачак), у раду Одбора Сусрета

библиографа у Инђији, Одбора Лексикографског одељења Матице српске, уредништва Едиције *Библиографије Матице српске*, објавила сам и приредила више стручних публикација (као и поетских збирки)... Допринела сам увођењу аутоматизације послова којима се тичу евидентирања корисника и коришћених публикација, као и задуживања у међубиблиотечкој позајмици, иницирала сам оснивање Фејсбук странице Библиотеке Матице српске, коаутор сам два акредитована семинара (*Рад са корисницима у Библиотеци Матице српске, Библиографија, Библиографска истраживања и израда персоналних библиографија*), учествовала у раду Републичке комисије за стицање виших стручних звања у библиотечно-информационој делатности, Комисије за полагање стручних испита у библиотечно-информационој делатности (испитивач за предмет Основе библиотекарства).

Осим приређених књига Милана Пражића и Душка Вртунског желим да нагласим и приређене рукописе породице Лазаревић, која је дала четири генерације лекара. Ђорђе Лазаревић, као први, постао је лекар захваљујући стипендији Матице српске и помоћи Марије Трандафил, једне од највећих српских добротворки (у њеном здању је данас смештена Матица српска и део Библиотеке Матице српске). Истакла бих и мемоаре *Суботе и недеље* Милана Лазаревића (објавила их је Матица српска), који је радио у дипломатији између два светска рата. Полиглот, свестрано, а превасходно уметнички настројен и образован, допунио је и оплеменио српску мемоаристику, дружио се и са Јованом Дучићем и о томе оставио белешке у мемоарима. О бројним познатим личностима и дипломатама је писао, док се о њему врло мало знало. Овим објављеним рукописом, који је стајао готово седамдесет година, исправљена је неправда према њему.

Сарађивала сам на пројекту *Манастири и библиотеке чувари културне баштине* и аутор сам текстова у зборницима са стручних скупова. Аутор сам сценарија *Легати Библиотеке Матице српске*, а 20 епизода је емитовано у документарном програму РТВ-а (у режији Душана Мамуле), 2020.

Моја полазишта су Библиотека Матице српске, културна историја, истраживање и утврђивање значаја истакнутих појединаца који су својим деловањем одређивали и померали границе библиотекарства према светским мерилима, чинећи видљивијим српско библиотекарство.

Данас водим Одељење за чување и коришћење публикација у Библиотеци Матице српске. И много и мало, требало је сетити се свега, а има још планова, за које се надам да ћу успети да их реализујем.

Магистрирали сте библиотекарство на Филолошком факултету у Београду. Радили сте најстручније библиотекарске послове, стално окружени књигама у најстаријој културној установи у Србији. Од малих ногу, развијајући љубав према читању уче нас да је књига наш најбољи друг, шта вама и вашем животу као библиотекару и књижевном ствараоцу значи књига?

Велика је част радити у установи са тако дугом традицијом, која ће за неколико година обележити 200 година од свог постојања. Признаћете, за наше прилике, то је дуг период. Недавно ме је један колега подсетио да сам на својој другој поетској књизи, коју сам поклонила Библиотеци, за Завичајну збирку, написала посвету која је гласила: *Библиотеци Матице српске, њена Гордана*. Пре више од три деценије. Мислим да је коментар излишан. У мојој родној кући није било књига и мој први контакт са њима догодио се у малој сеоској библиотеци. Како сам научила да читам пре поласка у школу, не знам. Читале су се новине, мислим да је то могао бити први сусрет или од старије сестре, која је већ ишла у школу. Знала сам, већ тада, да ће књига одредити мој животни пут. Свакаких чудеса је у њима било, која су будила машту, изазивала емоције, отварала непознате путеве и људе, догађаје, размишљања... Сећам се дугих летњих дана, када банатско небо притисне несношљива врућина. Завлачила сам се у огромну замрачену собу, на велики кревет, и читала. Жао ми је што немам више времена да више читам, а у обиљу које нам се пружа, понекад је тешко пронаћи нешто што би ми се допало. Када глад постане неиздржива, латим се Чеховљевих кратких прича, или узем нешто од класика. Они ме никада не изневере. Поезија је увек била присутна, још у основној школи и даље се није имало куд. Данас је књига саставни део мог живота, као део тела, као дисање. Без ње се више не може.

Да ли је данас, у времену информационих технологија, дигитализације књижног фонда библиотека, лакше или теже бити добар библиотекар?

Данас је и код нас и у свету, јер не заостајемо по томе, библиотекарство усвојило савремене технологије, тако да се библиотечно-информационо делатност усложнила. Рад са корисницима се проширио на цео свет, преко друштвених мрежа, мејловима, све је више корисника који не морају да дођу у библиотеку да би добили оно што им је потребно. Информација мора бити брза и тачна. Континуирано се ради на дигитализацији грађе и омогућава се приступ овој грађи са било ког места у свету. Треба само да имате интернет. Електронске базе података о публикацијама којима располажемо и које чувамо су све веће,

подаци се умножавају и њихово претраживање је све сложеније. Све је видљиво и транспарентно. Нове технологије траже од библиотекара, осим библиотечких и вештине примерене њима. Пред библиотекара се непрестано постављају нови и сложенији задаци на које треба да адекватно одговори. Они у потпуности руше уврежене представе о библиотекарству од пре двадесет, тридесет година.

Библиотекари се учвршћују као стожери културе, посебно у мањим местима, у локалним заједницама где су махом једини носиоци културних садржаја. Нису ли наш препознатљиви бренд постале библиотеке у Краљеву, Чачку, Прокупљу... са Повељом, Дисовим пролећем, Драинчевим данима....

Да ли њено височанство, вредна књига у папирном облику, у трци с књигом у дигиталном издању, губи значај и сјај реликвије у рукама књиголупца?

За сада још не. Можда ће тај непосредан контакт са књигом једног дана постати реткост, драгоценост. Књиге ће се читати са екрана. Оно што ће недостајати је контакт са читаоцима, разговор, размена енергије, топлина људског. Код нас још нема много дигитализоване белетристике или класичне књижевности. Нема ни савремених аутора. Морају се разрешити ауторска права, па тек онда. Тренутно се дигитализује стара и ретка књига, периодика, које се тиме и штите од физичког коришћења и евентуалних оштећења. Код нас је гранична година за стару и ретку књигу 1867. Управо смо у Библиотеци Матице српске завршили дигитализацију Милетићеве *Заставе*, најзначајнијег политичког листа Срба у Војводини из тог периода. Такође су дигитализована сва издања Библиотеке. Број корисника ове грађе се свакодневно повећава, а имамо увид у то да се она гледа из свих крајева света.

Све време остали сте верни песничком стваралаштву. Објавили сте 12 књига и добили више значајних књижевних награда. Колико су струка и истраживачки рад и креативни песнички рад сарадници и савезници у вама и вашем животу?

Понекад помислим да је библиотекарство однело превагу над поезијом, али већ у следећем тренутку знам да сам се преварила у размишљању. То су два тега исте клацкалице између којих одржавам равнотежу. Библиотекарство ме је обликовало, учила сам се поступности, упорности, стрпљењу, разумевању других, њихових потреба за информацијом, трагачком жару, посвећености. Али, тамо где је емоција, где је жариште бића, било је потребно неговати ту ватру у себи, која је осветљавала својом светлошћу и топлином најскривенија места у нама, несазнатљива

и препозната. То може само поезија. Она допуњује, изненађује, мири све разлике, чак и када их не именује. Отклон од свакодневице, у ствари, његова допуна, Јер, чини ми се, када не би постојала, не знам на шта би живот личио. Она је његова надоградња, да у малим, свакодневним стварима и догађајима видите неку лепоту или ружноћу, да им да виши смисао, да их одухови. Она је со животу.

О свему, а најчешће о себи, пишете стишаним тоном у коме се скрива један свечани тренутак живота, вашег, заједничког и општег трајања, докле већ стиже ваша песма или запис у форми мини-есеја, знака тренутка или сећања у лирско-прозном изразу. Свет и живот у вашој поезији добија једну дискретну позлату, иза које се час наслуте, час промину као облаци који нестају у магли, валери душе, мисли као силуете које их воде од почетка до краја песме или записа. Колико је у свему томе живо присуство на први поглед троме, од јутра до вечери исте – војвођанске равнице – кроз коју дишу, крећу се и живе ваши далеки, далеки преци и њихови потомци?

Ви сте мени све казали својим питањем. Размишљала сам о томе. У равници имате само земљу, небо и хоризонт који је увек стишан и несазнатљив јер је у даљини. Не можете да досегнете ту бесконачност. Остаје вам да себе видите између две хоризонталне линије као неку вертикалу која је између, а онда и остале. Ширина и пространство дају вам другачији доживљај стварности, али и личности. Научите да у најситнијим променама уочавате велике разлике/нијансе... у њихању трава, у њиховом шуму, да усамљено дрво на огромној равној површини њива засађених пшеницом, шећерном репом, кукурузом, сунцокретом и чиме све не, доживите као неко мало откровење које је ту пред вашим очима са неким вишим смислом. Имате времена да га разгледате са свих страна и уживате у свим призорима које вам нуди. Понекад је то и северац, много сам о њему писала, о северу, о немогућности нашој да до краја присвојимо неке ствари или да дозволимо да будемо присвојени. Јер, неке и нечему морамо припадати, друштвена смо бића. Е, ту сад има нешто и од оног горштакчког порекла у мени.

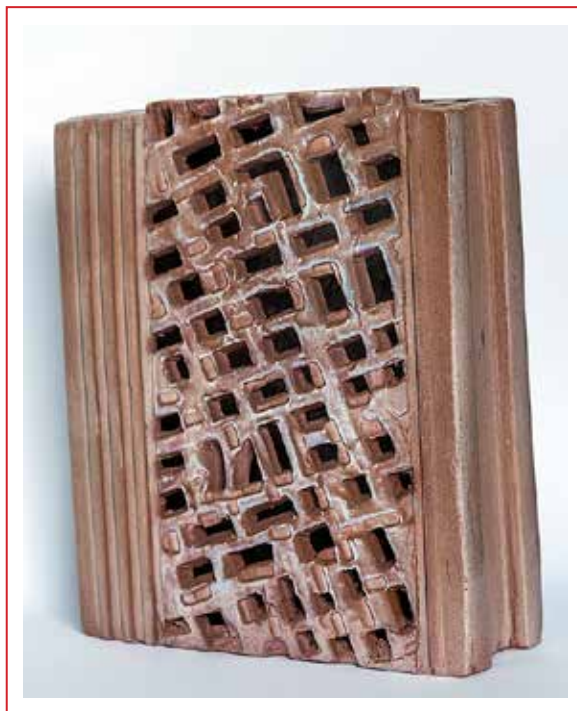
А можда сте најпре из црногорских или херцеговачких корена прво изнутра погледали у њихов завичај, а потом угледали војвођанску равницу и север на коме сте се родили, живите и често га помињете у својим песмама?

Претпостављам да су ми корени ти које помињете. Знам да сам пореклом Личанка. А осећам да су нам корени и тамо где смо одрастали.

Мени у банатској прашини. Кад је помешате са водом, добијете дивне колачиће. У недостатку играчака, била је то дивна забава. Не знам колико сам их појела, не сећам се, можда тада још нисам ни знала да бројим. Али је патријархална матрица остала у мени. Нешто сам успела да *савладам*, чим ово пишем, али суштински нисам. Да ли ћу, не знам. Те ме ствари увек надилазе, јаче су од мене. Нисам никада о њима ни писала, нигде. Али су ту улогу *кротитеља* и *кочничара* преузели предели препуни разних значења, лепоте. Банатски ветар, тако снажан и постојан. Зима богата снегом, као у *Амаркорду*. Заједништво, лажно, притворно, као да још нисмо сазрели у њему. Бити исти као сви, али бити и трешња у цвету. Циновски орах у дворишту, који је пружао неслућене могућности слободе. Архитектура немачких кућа. Простор који је господарио нама. А, опет, чим замакнем, неким ауто-путем према југу, и угледам планине и магличасту светлост која их прекрива, осећам се као да сам (опет) код куће.

У том простору, у мом читању и доживљају ваше поезије, стално је присутна и чежња за пејзажима у којима су живели ваши преци, чије је флорално и фаунално обиље изнад посне земље можда и божја надокнада одсуства плодне, родне и масне војвођанске равнице?

Одговор произилази из претходног одговора. *Оскудно присуство у једноликом пејзажу* јесте недостатак емоција. Могла сам уз свако зеленило у стиховима, јоргован, ружу, нану, камилицу, која се, самоникла, њише на ветру, увек да напишем понеко име. То су људи које сам сусретала, који су ме инспирисали или су ме блокирали (како се то данас каже), збуњивали, о којима сам писала. Ту нема бојазни да ће се неко од њих препознати. Можда већина њих не би ни разумела. Отуда и осам у пејзажу. Али, умеле су птице, траве, биљке да надрасту то поистовећивање са живим створовима и да, упркос томе, израсту у песму. И ја сам много захвална на томе. Писала сам једном о томе. Када сам се враћала са неког важног друштвеног догађаја, налетела сам на младунче птице које је испало из гнезда, усред многољудног града. То је за њега била драма, нико није обраћао пажњу, а ту је, живи са нама и поред нас. Помогла сам да се врати у гнездо где су га чекале остале птичице. А она је помогла мени, као да сам доживела искупљење. Осетила пуноћу живота, његову сложеност која је у једноставности. У бивању. У непрестаном ослушкивању свих шумова које живимо.

ПЕРФОРИРАНО ГЛИНЕНО ТИЈЕСТО, мајолика, 2015. год.

TOPZA 1 3, мајолика, 1982. год.

Афоризми

Миладин Берић

ИЗБОР АФОРИЗАМА

Миладин Берић

МИЛАДИН БЕРИЋ | ИЗБОР АФОРИЗАМА

Дијељење кревета је операција множења!

Боли ме брига што најављују провјеру диплома. Нисам ја диплому купио на улици! Већ на факултету!

Дошло је такво вријеме да једино они што су у школи лоше рачунали имају шта ставити на рачун.

Наше школство ствара образоване и богате. Али то код нас нису исти људи!

Министар нам показује своју диплому из иностранства, а нас убјеђује да купујемо домаће.

Посудио сам комшиници сто евра. Вратиће кад не буде имала!

Кад је секс у питању, у мојим годинама су ријетки они који су чести!

Наша пракса је показала да што на рачуну имаш више нула, то више личиш на нулу!

Ови мигранти заиста нису нормални. Виде како је код нас и неће да се врате кући!

Јутрос је комунално у мојој улици одвезло средњи од три контејнера.
То значи да је пук'о ланац исхране пензионерима!

Код нас су могуће све врсте грозница. Сем потрошачке!

Комшији цркла крава, а њему жао. Нема ту ни С од Србина!

Лако је у Српској добити орден. Једино битно је да ниси био борац!

Наш најпознатији пјесник је национално благо. А нема ни динара у џепу.

Птице које високо полете, ако немају јака политичка крила, обично заврше у кавезу!

Имамо најјаснију дефиницију домаћих издајника. То су они који изгубе на изборима.

Дочекао сам својих пет минута. Мада она каже да је све трајало само минут.

Плате су нам испод сваког минимума. То је наш максимум.

Пристали смо на све. Јер смо низашта!

Зашто БиХ не би ушла у НАТО. Кад могу они лијени, зашто не би могли и они глупи!

Истина је најдрагоцјенија ствар коју имамо. Зато је и чувамо за: Не дај Боже!

Први политички папци појавили су се крајем Другог свјетског рата.
 Када су усташе, четници и ханџарци прелазили у партизане!
 •
 Нама је овако зато што све прихватамо онако!
 •
 Афоризам је мали склоп уперен против великих склопова.
 •
 Нама је једино било топло док је трајао Хладни рат!
 •
 Овдје ко мисли својом главом има везане руке.
 •
 Акција „Будимо људи“ се одлаже зато што већина није била спремна.
 •
 Основа некадашњег развоја је била прљава индустрија, а данашњег прљави послови.
 •
 Избор за НИИ-а је одавно постао ни-на на-на!
 •
 У Србији је најлакше добити књижевну награду. (Само пишеш против Србије!)
 •
 Обично народ жели да види леђа власти само ми имамо власт која жели да види леђа народу!
 •
 Наша власт је нешто најбоље што нас је могло смаћи!
 •
 Много боље смо бирали кад нисмо имали право да бирамо!
 •
 Ми смо једина држава која има перспективнију војну имовину него војску!
 •
 Бирачки заједнички именилац је изабрани ималац!
 •
 Комшиница ми је позитивна на коронавирус. Готов сам!
 •
 Да би наш човјек дисао пуним плућима мора да ухвати маглу!
 •
 Школи на даљину највише су се обрадовали они којима није ишла на близину!
 •
 Једини лијек против корона напасти је секс. Зато су ови +65 у великој опасности!
 •
 Нормално да смо у проблему. Умјесто да смо производили маске, ми смо производили маскиране!
 •
 Ко се задњи смије, преживио је корону!
 •
 Нормално да власт води евиденцију ко је све умро за вријеме пандемије. То су најсигурнији гласачи.
 •
 Кажу да ће деведесетогодишњи Берни Еклстон ускоро да добије сина. Човјек очито има формулу!
 •
 Корона изолација дезертерима пада теже него рат!
 •
 Кад је завршетак пандемије у питању, пун сам оптимизма.
 То ћете моћи прочитати у мом новом роману „Деценија короне“!
 •
 Јуче сам био на кафи код докторице опште праксе. Још јој недостаје праксе!
 •
 Наш вођа је показао да може да буде све. Сем да буде вођа.
 •
 На пола пута смо да стекнемо имунитет стада. Имамо стадо!
 •
 Боље да се мјере укидају поступно, него постхумно!
 •
 Ко преживи ово, примиће оно!

ТОРЗА У ПОЗИТИВУ, мајолика, 2016. год.

Ликовна умјетност

Умјетник у фокусу **ДРАГО ХАНДАНОВИЋ**

Драго Хандановић

Умјетник у фокусу: ДРАГО ХАНДАНОВИЋ

ДРАГУТИН ДРАГО ХАНДАНОВИЋ рођен је 11. 4. 1939. у Острошцу код Јабланице. У развоју умјетничке керамике и јавне скулптуре у Босни и Херцеговини, рад Драге Хандановића изузетно је значајан како због његове умјетничке, тако и због педагошке активности. Дипломирао је на Ликовном одсјеку Више педагошке школе у Сарајеву 1961. године у класи проф. Предрага Фуртуле. Исте године настанио се у Добоју и почео да се бави просвјетним радом. Од 1989. до 1992. године предаје Керамичко обликовање и технологију на Керамичком одсјеку Школе за примијењену умјетност у Сарајеву. До пензионисања, 2005. године, радио је као дизајнер у фабрици намјештаја „Ентеријер“ у Которском код Добоја. У опусу Драге Хандановића уочавамо више циклуса. Свој професионални умјетнички ангажман започео је у раздобљу социјализма. Од средине XX вијека долази до убрзане изградње града Добоја. Планирају се велика улагања у градску инфраструктуру и уређење крајолика. У духу антифашистичке борбе, као и величања нове културне и политичке идеологије јединства, у Добоју је изграђен споменик палим борцима, који је касније назван Парк народних хероја. У знак сјећања на ове народне хероје, у парку су постављене бронзане бисте, при чему је Хандановић био одговоран за реализацију већег броја њих. Ове бисте народних хероја и других истакнутих историјских личности у Добоју, као и другим селима и градовима у окружењу (у Кожухама, Трбуку, Маглају, Грачаници, Броду, Тешњу и Дервенти), представљају значајно достигнуће тог периода а такође представљају нека од најупечатљивијих дјела из ауторовог опуса у домену јавних дјела социјалистичког реализма. Споменик палим борцима у Станарима (1976) такође је један од најрепрезентативнијих примјера новог дискурса југословенске јавне монументалне скулптуре, који се током друге половине XX вијека од традиционалних облика меморијализације одвојио ка новом облику обиљежавања народноослободилачког рата. Нови послеријатни идеолошки правац у изградњи јавних споменика није био ограничен на теме око ослободилачке борбе, већ је, напротив, развој модерне скулптуре у јавном простору постајао све чешћи од 1970-их надаље. Аутор је реализовао више десетина трајних скулптура и оригиналног парковског мобилијара на отвореном од којих се по свом умјетничком значају истичу дјела: „Удвоје“ 1973. године, „Лабуд“ 1973. године, „Цвијет“ 1974. године, „Бик“ 1978. године и „Птица“ 1978. године.

Стилизована скулптура „Лабуд“ у бронзи најсмјелије је ауторово остварење, уједно и једно од највреднијих дјела модерне босанскохерцеговачке скулптуре XX вијека. Драго Хандановић настоји направити одмак, стога одбацује карактеристичне материјале попут камена за који се веже класична скулптура и користи бетон, гдје је мајсторски објединио дизајн, волумен и технологију у трајна умјетничка дјела као што су: „Бик“, „Птица“, „Риба“ 1976. године „Хор и оркестар“ 1978. године, „Амфора“ 1978. године и „Торзо“. Био је пионир на пољу апстрактне скулптуре индустријског дизајна на отвореном простору. Користећи сирову индустријску глину, печену у индустријским пећима, моделовао је појединачне скулптуре и композиције малог, средњег и великог формата слободно у фабричком простору или пак у оквиру југословенских керамичких колонија у Нашицама или Малом Иђошу. Индустријски приступ још једном је наглашен у креирању скулптуре „Метаморфоза“ из 2006. године израђене од рециклираног војног

наоружања. Но, његови најзначајнији и најбројнији радови настали су у оквиру рада на умјетничкој керамици малог и средњег формата. У протеклих више од шест деценија стварања оставио је неколико стотина разноврсних и јединствених керамичких форми, умјетничких скулптура које су сада својим већим дијелом трајно похрањене у Музеју Добоју кроз легатску збирку. О неспорној умјетничкој вриједности, технологији и креативности аутора писали су водећи историчари умјетности попут Ариане Краљ, Данке Дамјановић и Љиљане Шево. Иза ауторове скромности, ненаметљивости и сусретљивости, топле и добре душе крије се умјетничка величина чије ће вриједности бити анализирани, интерпретирани и наново вредновани у будућности. Драго Хандановић је своја дјела представио и на многим самосталним и колективним изложбама у земљи и иностранству. Између осталог учествовао је на годишњим изложбама УЛУПУБиХ Collegium Artisticum (1980–1986, 1988–1991, 2010–), изложби Југословенске керамике у Паризу (1981), Тријеналу Југословенске керамике, Београд (1980/IV, 1986/VI, 1989/VII), Свјетском тријеналу мале керамике, Загреб (1984/I, 1987/II, 1990/III), изложби ликовних и примијењених умјетника Републике Српске (1997) и Zagreb Ex Tempore (2016). За стваралаштво у области умјетничке керамике Драго Хандановић је вишеструко награђиван и то највишим признањима на бројним изложбама у земљи и иностранству. Добитник је Ордена рада са сребрним вијенцем (1972), Плакете Града Добоја за изузетан допринос у области културе и умјетности (2016), годишњих награда Collegium Artisticum-а (1983, 1984, 1989, 2016. и 2019), награде ликовне колоније „Илок“ за скулптуру у простору (1985), награде ликовне колоније „Имре Девич“, Мали Иђош (1986), награде међународне изложбе керамике и стакла МИКС, Загреб (2012), награде међународне ликовне колоније Сава, Брчко (2013) и Collegium Artisticum Grand Prix-а за керамику (2018). Члан је Међународне академије за керамику (AICA), Удружења ликовних умјетника примијењених умјетности и дизајнера Босне и Херцеговине (УЛУПУБиХ) и Удружења ликовних и примијењених умјетника Републике Српске (УЛПУРС).

ИЗВОДИ ИЗ КРИТИКА

У свом досадашњем раду, у ширем дијапазону, тражења, лутања, проналажења, вајар Драго Хандановић се огледао у више вајарских форми, радио у више материјала, од бронзе, натур-бетона, до керамо-пластике, технике којој је посветио своју умјетничку радозналост у посљедње вријеме и гдје је, по свему судећи, пронашао свој израз, пронашао форму, материјал и начин како да се умјетнички изрази.

Касим Дераковић

„Глас комуна“ поводом двадесет година умјетничког рада, 1978.

Драго Хандановић уноси у босанско-херцеговачку и југословенску керамику сасвим нетрадиционалну, смјелу ризичну и оригиналну оријентацију ка истраживању керамике као културе.

Есад Згодић

За часопис „Одјек“, поводом изложбе југословенске керамике у Паризу, 1981.

Пред нама је у најпрочишћенијем значењу – скулптура, а керамика овдје означава само материјал, чија крхкост чини дјело драгоцјеним, захтијева њежни додир.

Павле Станишић

Из каталога самосталне изложбе, Сочковац, 1984.

Драго Хандановић је изузетна кипарска личност у нашој средини. Скулптор керамичар у правом смислу синтезе тих појмова... Керамика Драге Хандановића је керамо-скулптура.

Ариана Краљ

Из каталога изложбе у Загребу, 1987.

Драго Хандановић је кипар, керамичар модерног израза и сасвим специфичног, врло индивидуализираног сензибилитета за облик, за хармоничност валовите перфориране форме која у себи носи задње акорде једне ротације којом се обликовала у простору. Он је са себи својственом сигурношћу искорачио из координата унутар којих се смјестила већина данашњих кипара-крамичара.

Др Богдан Месингер

Из каталога самосталне изложбе у Славонском Броду, поводом тридесет година умјетничког рада, 1988.

Хандановићева „Мобилна керамика“ из 1989. године представља капитално дјело не само деценије о којој је ријеч, него читавог његовог, више деценија дугог креативног опуса. Ова пластика, привидно закочена, развила се у један богат, мајсторит пејзаж заталасаних форми, које, такве, пружају илузију покрета, звука и укључују још један елемент – вријеме. „Мобилна керамика“ Драге Хандановића отворила се за даље, другачије, нове могућности.

Данка Дамјановић

Из каталога изложбе „Спирални ток“, Бања Лука, 2003.

Ритам, ма какав облик он давао својој инспирацији, јесте основни носилац и оног инспиративног, и оног усјећајеног, и оног изведбеног. Рука умјетника почива на свему томе, он нас призива себи својом присношћу, успоставља с нама комуникацију, уводи нас у нутрину сопствених збивања изведених форми и ми се, уистину, осјетимо почаствовани што смо се нашли у таквом окружењу.

Војислав Вујановић

За „Глас“ поводом изложбе „Спирални ток“ у Бањалуци, 2003.

Можда, те давне 1961. у двадесет трећој години живота, увелико закорачивши у „добојски свијет“ умјетности, Драго Хандановић није ни слутио да ће се круг извајан властитим рукама, толико увећати и освојити просторе много веће него што је могао сам замислити.

Јованка Стојчиновић Николић

Из каталога изложбе „Драго Хандановић, 50 година умјетничког обликовања“, Добој, 2009.

Овај кратки осврт на стваралаштво господина Драге Хандановића започела бих ријечима из прошлогодишњег каталога – „Драгу Хандановића, керамичара и доајена босанске умјетности, из Добоја, имала сам задовољство и част да упознам у Брчком. Стожер и покретач свих догађаја на прошлогодишњој колонији, подарио нам је дивно дружење, изузетне тренутке сјајне креативне и стваралачке енергије у дивној малој керамичарској радионици у којој смо се сви радо окупљали. Толико тога смо научили, сазнали о уметности, керамици, животу тих августовских дана у Брчком. И на крају, приредио нам је невероватан перформанс у керамичкој радионици на отвореном где нас је одушевио демонстрацијом различитих начина печења и глазирања керамике.

Харизматични уметник. Ерудита. Жива уметност. Живи кроз уметност. Пружа нам је на длану.“

Ми, заљубљеници естетског, веома смо разгаљени када у наш видокруг ступи један аутентичан дар и рукопис. Један сјајан свестран уметник, педагог керамичар, вајар. Уметник, велики, у правом смислу те речи. Пред нама су у дивној брчанској галерији, теракоте мале, велике, глазиране, апстрактне, реалистичке.

Соња Петровић

Историчар умјетности, из каталога самосталне изложбе у Брчком, 2014.

ФРАГМЕНТ СКУЛПТУРЕ ЛИСИНСКИ, мајолика, 1990. год.

Музичка умјетност

Драгица Панић Кашански **ДИЈАЛЕКТИ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ**

Драгица Панић Кашански

ДРАГИЦА ПАНИЋ КАШАНСКИ | ДИЈАЛЕКТИ ТРАДИЦИОНАЛНЕ МУЗИКЕ

Свако одступање од општег музичког говора, које је као такво у извјесним географским областима (ареалима) изражено утврђеним облицима, може се назвати дијалектом. Дијалект се може појмовно изједначити са варијантом музичког говора јер и дијалект, као и варирање, представља одступања у задатом оквиру.

Музички и плесни (играчки) дијалекти омогућавају сагледавање етномузиколошких и етнокоролошких зона у оквиру ширих задатих граница. На основу досадашњих систематских истраживања најпоузданије сагледавање музичких дијалеката у Републици Српској је кроз вишегласне облике старијег сеоског традиционалног пјевања који се у литератури препознају и под називима динарско пјевање, секундно пјевање, фолклорна полифонија и старобосанско пјевање. У народу су још присутни општи називи сељачко и старинско пјевање и новији назив – преузет из медија – изворно пјевање.

Уочавање музичких дијалеката произилази из синхроног посматрања варијанти динарског традиционалног пјевања, па у оквиру тога и старобосанског. Та врста пресека се могла учинити због обимних истраживања на великом географском простору у кратком периоду које су средином 20. вијека организовале и реализовале надлежне институције. Музичке дијалекте не треба изједначавати са стиливима у музици. У историји западноевропске музике стваралаштво се посматра дијахроно, те се разликују стилови кроз епохе које имају одређене карактеристике.

Како у умјетничкој, тако и у традиционалној музици мисли и осјећања се уобличавају и изражавају путем тонова и ријечи, перципирају

путем чула слуха, али имају и своја специфична изражајна средства, своје моделе, ствараоце, извођаче и публику, односно заједницу у оквиру које је таква музичка комуникација разумљива. Музички језици села и града нису једнаки, као што нису једнаки ни музички језици традиционалне и умјетничке музике. Дјела умјетничке музике настају и живе у граду, фиксирана су, ауторство је загарантовано и преносе се путем писане партитуре, док се дјела традиционалне музике мијењају у оквиру наслијеђених модела и преносе усменим путем. Зато настају бројне варијанте.

Западноевропска умјетничка музика за коју су одомаћени колоквијални називи класична и озбиљна музика, има високо мјесто на љествици друштвених вриједности захваљујући развијености облика и висококвалитетној репродукцији умјетничких дјела из свих историјских епоха. Насупрот томе, народној умјетности домаћи културни кругови или млађе генерације, с времена на вријеме, оспоравају друштвену, па чак и умјетничку вриједност због једноставности и архаичности израза који је само локално разумљив. Традиционална се пореди са умјетничком музиком, иако су ова два музичка жанра различита по поријеклу, начину преношења, начину настајања умјетничког дјела и функцији у друштву. Постоје, дакле, двије паралелне музичке праксе, а њихов међуоднос је такав да умјетничка музика црпи мотиве, теме, мелодије, ритмове и скале из традиционалне музике, док се обрнути процес ријетко догађа.

Систематска истраживања традиционалне музике рађена под окриљем Института за фолклор у Сарајеву и Музеја Босанске Крајине у Бањој Луци на којима су главни истраживачи

Извор: Фолклорни архив Катедре за етномузикологију Академије умјетности у Бањој Луци, аутор Драгица Панић Кашански, аутор карте Ирена Медар Тања

били Цвјетко Рихтман и Владо Милошевић, резултирала су прегледом основних и карактеристичних облике сеоске (и маловарошке) традиционалне музике на основу којих је било могуће упознати тај прастари музички језик и његове варијанте, а данас их сагледати као музичке дијалекте.

Резултати тих претходних систематских истраживања и рецентних увида у музичку праксу фолклорне полифоније пружили су довољно података да се најстарији слојеви динарске вокалне традиције (старобосанско пјевање) присутни на територији Републике Српске једноставно и јасно презентују. Уз помоћ

др Ирене Медар Тања на Академији умјетности у Бањој Луци остварили смо картирање дијалеката с циљем визуелног сагледавања елемената сеоске вокалне традиције Републике Српске у контексту географског распрострањања старобосанских музичких дијалеката. Предмет картирања биле су, дакле, врсте пјевања које су јединствене за поједине регионе по облицима фолклорне полифоније или одређеној музичкој, поетској и контекстуалној специфичности, а које су самим тим и показатељи којима се разликују главни музички дијалекти традиционалног пјевања у Републици Српској.

ДИНАРСКИ ТИП СЕКУНДНОГ ПЈЕВАЊА

У оквиру балканског вишегласја, динарско секундно пјевање присутно је у динарској етнографској зони: у цијелој Републици Српској и Босни и Херцеговини, као и сусједним областима (у Хрватској – Кордун, Лика, Банија, Книнска Крајина; у Србији – западна Србија; Црна Гора и

дио Албаније). Карактеристично је по нетемперованим тонским односима, тијесним интервалима, асиметричном ритму, потресању гласом, изобличавању вокала, устаљеним мелопоетским облицима, међузависном кретању дионица два гласа од којих један почиње, а други се прикључује,

неустаљеној интонацији, малом обиму мелодије и најважнијој и најпрепознатљивијој карактеристици – сазвучју секунде у каденци који се доживљава као консонанта, не тражи разрешење. У напјеву се секунда остварује различитим кретањем дионица пјевача: укрштањем путем усијецања лежећег тона, прескакања или валовитог прелажења преко тона, паралелним кретањем, разностраним кретањем без укрштања гласова. Уобличавање слике о одређеном музичком дијалекту зависи и од начина на који два или три пјевача у двогласу или рудиментарном трогласу остварују сазвучје секунде, као и од раније споменутих карактеристика и укупних знања везаних за музичку традицију.

Границе зона у оквиру којих доминира одређени музички дијалект не морају се поклапати са административним границама регија ни у једном историјском периоду.

За сваки дијалект израђена је посебна карта распрострањености са основним карактеристикама старинског пјевања, континуирано се допуњава фоно-архив звучним примјерима са терена, сачињавају нотни записи и архивске збирке у чему поред професора Катедре за етномузикологију АУУНИБЛ значајан допринос дају и студенти кроз своје радове усмјерене на живу праксу традиционалне музике у Босни и Херцеговини. У припреми је и обимна студија посвећена музичким дијалектима присутним на терену Републике Српске.

Зашто трагамо за тим знањима?

Зато што:

Знања о традиционалној музици су питање

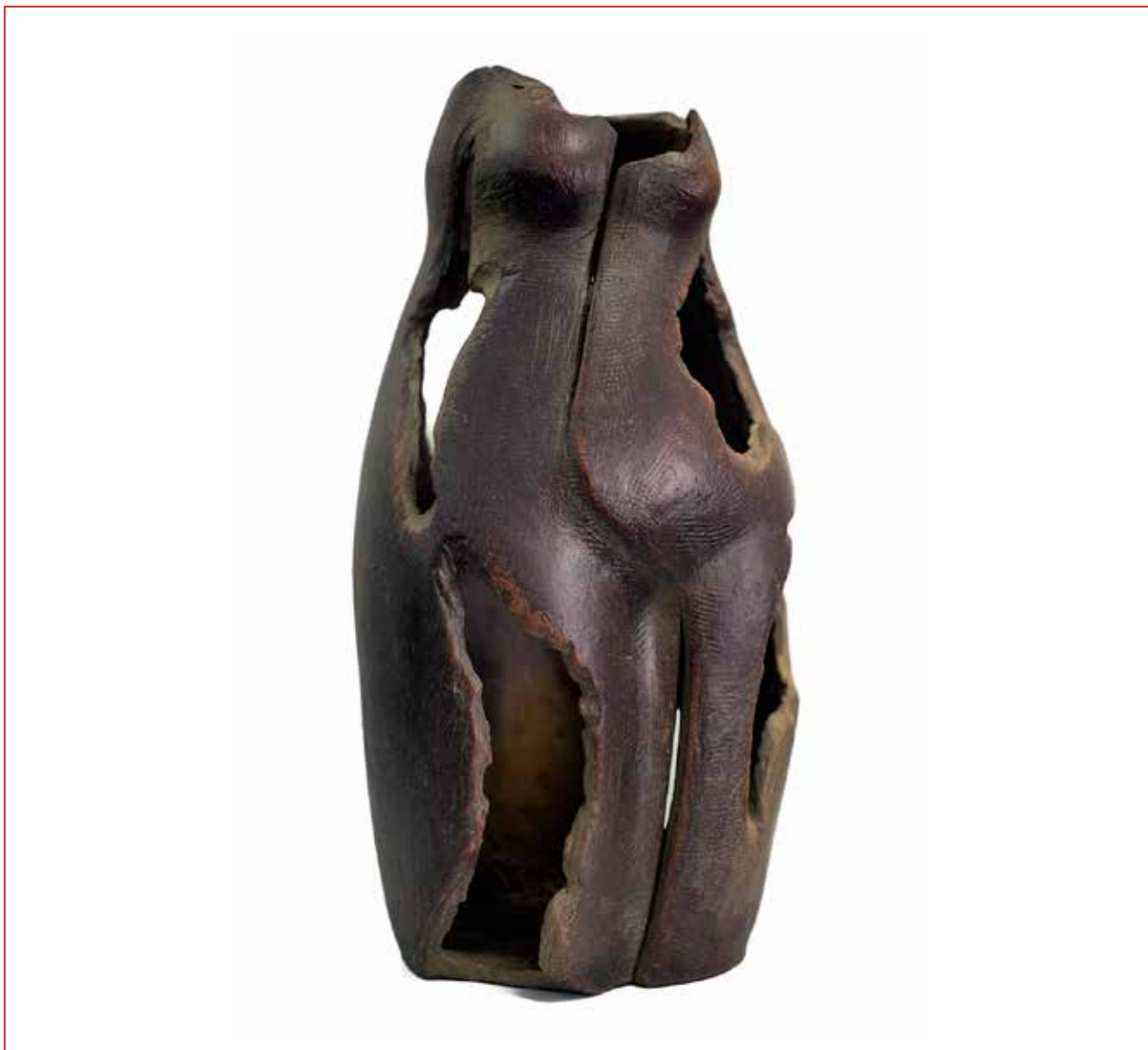
опште културе, неисцрпан извор за разумијевање савременог човјека који осјећа да је остало нешто тајанствено и неоткривено у вези с његовим наслеђем, па се упорно саплиће о етничко и национално било да га негира или велича без дубљих увида у мјесто и значај „нашег“ у укупном културном наслеђу човјечанства.

Посматрано на макроплану, наша музичка традиција нас учи да смо од давнина били дио неког глобалног музичког система о којем нема исцрпних писаних сазнања (етномузикологија је веома млада научна дисциплина). Специфична употреба једног интервала нас повезује не само са балканским народима, него и са народима других континената. Тај увид нас може подсетити да у глобалном селу нисмо „репа без коријена“ и вратити нам самопоуздање кад освијестимо да су наши народи, како год да данас називају себе, баштинници најстаријих традиција свијета.

На микроплану богатство варијанти, облика, типова, традиционалних пјесама најстаријег слоја, очуваност старе и новостворене терминологије у вези са пјесмом и пјевањем, као и очуваност укупних знања у вези са старинским пјевањем, говори о живој пракси која се упорно одржава упркос измијењеним приликама и мјестима за извођење. Та пракса је још присутна, иако није видљива јавности из различитих разлога, па и због малог броја становника села, што потврђују и снимања музичко-фолклорне грађе у оквиру пројекта „Трагом Владе Милошевића“ који је подржало Министарство просвјете и културе Републике Српске, а реализовало Музиколошко друштво Републике Српске 2020. и 2021. године.

РИБА, теракота, 1985.год

ПРАФОРМА I, патнирана теракота, 2019. год.

Бајка

Јован Царан **НИ НА НЕБУ НИ НА ЗЕМЉИ**

Јован Циган

ЈОВАН
ЦИГАН

НИ НА НЕБУ НИ НА ЗЕМЉИ

(Мали оглед – Трагом Владимира Јаковљевича Пропа)

Сажетак

Овај мали оглед је покушај да се структурном анализом провери и потврди да ли су и бајке са овог подручја грађене из истих првобитних елемената, као и цела једна велика група, коју је Владимир Јаковљевич Проп сврстао у „Волшебне бајке“. За огледни узорак је намерно узета једна мало другачија а опет свима позната бајка. Већ на први поглед у њој може да се уочи једна ретка аномалија. То је нетипичан простор у пределу „сенке“ у који доспева јунак ове бајке. Тај простор је чардак, ни на небу ни на земљи. Има ли истоимена бајка морфолошке карактеристике које је предложио Проп? Или укратко: Да ли ова бајка припада огромној породици чији се генетски корени налазе у обреду иницијације, преласку из детињства у одрасло доба. Сви уочени примери, који потврђују ову тезу, нису опширно обрађивани. Тек толико да читаоци Пропових радова могу лако да их препознају, а у довољној мери да се заинтересују и они који су то пропустили.

Основа

Размотрићемо један занимљив а истовремено индикативан пример промене бајковног сижеа. Фабула овог типа бајке не представља неку реткост. Постоји велики број приповедака са сличном садржином: Три брата из „дубоке јаме“ спасавају девојке или принцезе, износе на светло дана благо небројено, али пресеку конопац и остављају право хероја у подземном свету. Он се ипак спасава уз помоћ птице сличне Гаруди, понекад жртвујући делове свог тела. Вративши се у свој свет, раскринка лажне хероје и жени се принцезом. Одлазак, путовање по подземном свету и повратак из њега, спадају у светско културно наслеђе.

Одступање

Постоји код нас једна слична бајка врло прецизног наслова *Чардак ни на небу ни на земљи*. Ова бајка највећим делом одговара Проповом морфолошком моделу: Мирно почетно стање и забрана – Царевој ћерки украде змај. Већ у првим реченицама ове бајке постоји сажимање неколико функција или наратема. Затварање женске деце у високу кулу, специјално изграђен подрум или у овом случају „кафез“. Овако почињу бајке када су ћерке високог рода, од царских до спахијских. Затварање је оправдавано и мотивисано на разне начине, али су сви у циљу заштите затворенице. Обично следи кршење забране изласка у свет. Овде је та функција изостављена. Цар дозволи излазак ћерке у врт. Приповедач сугерише да затварање више није потребно. Змај обично краде девојке које су прекршиле забрану неизласка из заштићеног простора. У нашем примеру, нарушилац мирног почетног стања, змај, украде девојку, иако она није прекршила забрану. Ту су и три брата. (Број три је погодан за градицију и сваковрсна поређења.)

Браћа јашући на коњима по свету траже сестру. Овај део бајке препознајемо и као прву од три фазе иницијације. То је путовање, дислокација, сепарација или одвајање од обичног света. Путује се пешке или на коњу. Коњ је један од уобичајених помоћника. Он свога јахача односи брзо и лако, тамо где одлазе сви јунаци неке бајке. Њега треба припремити, мудро одабрати или задобити. А овде су прескочени или заборављени сви могући начини за задобијање таквог коња. У чаробним бајкама је веома прецизно разрађен метод за освајање овог свемогућег помоћника. Ипак, ни овде није изостала та његова битна функција – помоћ при уласку у царство сенке.

После путовања и наши јунаци стижу у лимиталну зону, границу коју није лако прећи. Иза те границе је предео сенке.

Предео сенке

У овом пределу је дејство злих сила најинтензивније. Један од начина за одлазак у тај свет је и облачење коњске коже. У бајкама се то никада не каже, али из контекста је јасно да се у царство мртвих стиже на мртвом коњу. Сетимо се да коњ има двојаку природу: соларну и хтонску и лако пролази кроз баријере између светова. Зато сада убијају коња најмлађег брата и од коњске коже плету опуте. Та епизода се у бајци дешава на одговарајућем месту, при покушају уласка у свет који није ни на небу, ни на земљи. На том месту постоји један чардак.

Недоумица

До овог места у бајци све се у довољној мери подудара са Проповом морфолошком структуром. Али сада искрсава један проблем. Позиција тог чардака представља за приповедача малу недоумицу. Од места на ком се налази тај чардак зависи даља разрада следећих епизода. Видећемо како је могуће поставити чардак на погрешно место, а из те грешке извући креативни добитак. У овој бајци чардак лебди између земље и неба. Није превише високо па стрела може да га дохвати. У бајкама је све могуће па и ово. Зато је логично следеће питање: Зашто је ово место погрешно?

Тражећи одговор, треба да се подсетимо бајковне географије или тросферне поделе света. То је она подела коју сви већ добро познајемо и која се подразумева у већини култура. Она у главним цртама изгледа овако: Земља – плоносна, на њој обитавају људи, животиње и биљке. Небо – видљиво а недостижно створовима без крила. Тамо вероватно обитавају богови, јер ко други управља громом, кишом и олујом. Подземни свет – описиван на најразличитије начине, који се ипак свде на једно те исто. Тамо одлазе смртници после живота. Хад, Пакао, Инферно, Нифлхеим, Ал-хутама, Гехена...

Где се налази нешто што није ни на небу ни на земљи? Који нам је од она три света преостао? Одговор се сам намеће. Разуме се, то је подземни свет.

Проблем

Приповедач поставља тај чардак на половину пута између неба и земље. То је можда семантички изгледало исправно, али је касније веома искомпликовало живот и самом приповедачу. Грешка постаје разумљива ако знамо шта је, у

ствари, чардак. По дефиницији је то дрвена кућица која стоји уздигнута на четири стуба. Ето зашто није на земљи. Ако саберемо још мало података, схватићемо да тај чардак неодољиво личи на Баба Јагину кућицу на „кокошијим ножицама“. Идући даље тим путем, препознаћемо да је та кућица, у ствари, посмртни ковчег, другим речима, то је улаз у трећи од познатих светова. То је предео сенке који је, по правилу, под земљом.

Измене

Бајка доживљава преосмишљавање у тренутку када некаква радња толико изгуби првобитни смисао да приповедачу постане неразумљива. Зато он по сопственим културним вредностима оправдава те нејасне делове. Могуће је да је овде дошло до замене у оквиру бинарне опозиције земља/небо. По свој прилици, овде то није случај. Пре ће бити да се ради се о поремећеном аксиолошком принципу у оси небо-земља-подземни свет. Забуна је настала само због оног једног исказа из самог наслова бајке. Неком етимолошком алхемијом прави назив за ону кућицу се изгубио. Могуће је и да је та одговарајућа реч постала табуисана. Чардак је по томе, безбедни синоним за ону заборављену кућицу.

Уже

У осталим бајкама тог типа, уже или опута служи да се низ њега јунак спусти у подземни свет. Али како сада искористити уже ако тај чардак лебди у висинама? Са бајковног становишта, ништа лакше. Опута се веже за стрелу, стрела се одапне из лука и тако причврсти за чардак. Срећа је да се ово дешава у бајци, јер неко без маште могао би упитати како то стрела може да подигне у небеса ту тешку кожну опуту. Још ако би тај „неверни Тома“ приметио да стрела није имала у шта да се забоду, јер је чардак од камена, по кратком поступку би га избацили из групе и наставили да уживају у приповедању. Вероватно би дотичном „показали врата“ и пре него што би предложило много једноставније решење – чаробни пасуљ.

У чардаку

И ево, већ видимо најмлађег брата где се пење уз опуту. Старија браћа по природи своје функције то не ураде и остају на земљи. Све „прописане“ задатке извршиће, као што је и ред, онај најмлађи брат. Први од задатака, како победити змаја, може се решити на један од два начина. Директним сукобом, борбом, или надмудривањем. У нашој бајци, сестра одаје место у ком се крије змајев живот. Наш јунак, најмлађи брат, једноставно уништи то место и тако, на лак начин дође главе

нерањивом и непобедивом змају. У том чардаку живе и три лепотице. Једну, ону најлепшу, која не само да златом везе као остале две, него има и квочку са пилићима који бисер кљуцају, јунак је наменио себи. (Ово вероватно има неке везе са пожељним женским принципом плодности.)

Када се у бајкама појављује само један јунак, тај се у овом делу бајке враћа славodobитно са спасеном принцемом и освојеном наградом. Понекад пре повратка следи „чаробно бекство“. И ту је бајци крај. Потпуно је други случај ако постоје три јунака. Некада су то три друга, три побратима или као у овој бајци, три брата. Овде остали из дружине, по правилу, изневере право јунака. Лажно се представе као хероји и преузимају за себе све заслуге и признања. У свим сличним бајкама ти превртљивци једноставно пресеку уже и оставе право јунака на дну јаме. Овде то није могуће. Једино решење је да се опута спали. (Срећа је да смо забранили оном закералу да присуствује приповедању јер би тај, какав је, могао да приупита штошта и о овоме.)

Награда и казна

Јунак обавезно, по свом повратку, покаже прави доказ, па тако врати част и добитак. Препознавању право јунака претходи његово мукотрпно избављење из подземља. Понекад је то сасвим нова бајка са свим по реду поновљеним функцијама. Треба, на пример, некако придобити чаробног помоћника. У већини случајева је то нека огромна птица која из захвалности враћа јунака у овај свет. Све то је у овој бајци изостављено. У змајевом чардаку налазе се и коњи. Црни, бели и кулашаст. Могло би се рећи да боје ових коња симболишу и три дефинисана света о којима је већ било говора. Овај шарени очигледно је представник овоземаљског. Не каже приповедач имају ли крила, али ови коњи лете. Наш јунак, летећи на црном коњу, кажњава најстаријег брата. Средњег казни летећи на кулашастом. Обојицу кажњава, користећи буздован и то у тренутку када се браћа жене лепотицама из чардака. Још је чудније што се најмлађи брат стално враћа у чардак. Овде је изостављено оно мукотрпно избављење. Трећи и последњи пут, јунак долеће јашући на белом коњу. (Бели коњ симболично указује на новостечену божанску природу јунака. Та стечена особина је важан предуслов при наслеђивању престола.) Кажњена браћа остају у животу, али то није случај са чобанчетом који дублира право јунака. Агрегација је трећа и последња фаза обреда, па тако и ове бајке. Јунак заслужено стиче нови, виши друштвени статус. Долетевши на белом коњу, најмлађи брат убија свог двојника и жени се оном најлепшом девојком.

Историјски трагови

Сада се за тренутак морамо зауставити, тек да укажемо на природу ове варијанте. Овакав развој догађаја спада у огромну групу бајковних и митолошких тема које знамо под називом: „муж на свадби своје жене“. Најпознатији пример је Одисејев обрачун са просцима. Објашњење за овакав крај у бајкама и митовима, дао је Проп у својој књизи *Историјски корени чаробне бајке*. Овде можемо само споменути да је та радња подударна са у историји познатом праксом, при смени владара на престолу. По том обичају, владар, да би продужио своју владавину, убија привременог заменика, понекад само симболично, а понекад и стварно. Коначно, отац, цар отера завидљиву браћу, а оном најмлађем остави своје царство.

И поред запажених вишезначних функција, њиховог сажимања или спајања па и нагомилавања функција око једног лика, ова бајка прати у довољној мери морфолошку структуру какву је предвидео Проп. Готово свака реченица из ове бајке представља прежитак, траг неке за приповедача нејасне или заборављене радње или обичаја. Приповедач се инстинктом ослања на колективно архетипско искуство својих слушаца. Њему није ни потребно да разјасни сва значења, метафоре и симболе која ова бајка носи.

Непроменљива компонента

Јако је важно да уочимо једну непроменљиву карактеристику. Она опстаје без обзира колико се форма бајке мења. Имуна је на сва накнадно настала тумачења поступака Јунака и пратећих ликова. Та непроменљива компонента је морални кодекс који кроз понашање ликова истиче пожељне и осуђује лоше особине. Иако се ради о свету бајке, етичке норме пресликане су из света људи. Награђују се и хвале вредности које су битне за добро функционисање заједнице. У бајци коју разматрамо, те вредности су поштовање договора, дате речи и обећања. Јунак је скроман, привржен породици, домишљат и праведан, јер кажњава оне који се не придржавају важећих друштвених норми. Подразумева се да различите бајке не нуде све, већ само одабране вредности. Комплетан списак моралних вредности је прилично опширан и разликује се од бајке до бајке. Етички принципи истакнути у бајци *Чардак ни на небу ни на земљи* исти су као и у другим бајкама широм света. Не треба наглашавати да је у бајкама слика митског простора, света и његове етике на уметнички, зачудан, начин подређена свету у ком живе приповедач и његови слушаоци.

О БАЈКОВНОМ ХЕРОЈУ

Иако бајковни јунак може да буде и те како уверљив, он не мора да буде и реалистичан. Штавише, реалистично приказан јунак губи једну важну одлику, а то је универзалност. Упоредићемо неколико карактеристичних одлика ова два типа. Супротстављањем можемо боље осветлити карактеристике, нама важног, бајковног јунака. Ако схватимо шта он све није, можемо боље разумети шта он јесте. Важан део ове приче је о томе како оживети јунака бајке на сцени, а да при томе не изгубимо оне особине које га као таквог и одређују. Како неког јунака, новонасталог за потребе приче, задржати у оквирима које поставља бајка? Како модернизовати неки одавно постојећи лик?

Упознајмо коначно и протагонисту, тог идеалног јунака који покреће радњу и око кога се радња врти. Упоредићемо јунака бајке са ликом из реалистичког романа.

У бајкама јунак је истовремено и недостижни, ванвременски прототип. Узор чије ставове и понашање треба у највећој могућој мери опонашати и поштовати. Приповедач овако сугерише: Ако је наш јунак, у сасвим невероватној ситуацији и више него опасном окружењу, могао да се придржава признатих моралних и етичких начела, вама, слушаоцима, то ће бити далеко лакше. Аристотел је делио јунаке на оне који су бољи, лошији или једнаки нама. Очигледно је да бајковни јунак спада у оне прве. Његово понашање представља високо миметички модус операнди. Обликован је као модел идеалног узора и није никад амбивалентан.

Будући да је мимезис иманентна особина књижевности, подразумева се да је лик из реалистичке уметности осмишљен према узору из стварног живота. За разлику од јунака из бајке, он није супериоран у односу на своје окружење. То уједно значи да се идентификација са реалистичким јунаком догађа по другачијим принципима. Реалистички јунак је индивидуализиран, тако да се читалац лако са њим може идентификовати и препознати. Када је у питању мотивација, личности се у реализму понашају у складу са Аристотеловом првом премисом о принципу вероватности, која тражи од јунака да делује у складу са могућим догађајима, Радња мора да буде вероватна, чак и ако је немогућа.

Јунак из бајке се понаша онако како каже други део ове Аристотелове премисе – он чини немогуће које чак није ни вероватно. Јунак у бајкама је, како то каже Проп, само један од

носилаца функције. Он само следи зацртан пут па је са те тачке гледишта инфериоран у односу на радњу, а пре свега на заплет.

У реализму јунак има сопствену морфологију, сам обликује фабулу и сижејни ток. Истовремено је и хронотопичан. То значи да је прецизно дефинисан као производ или боље речено, изданак одређеног друштвеног, политичког или економског света. Тиме је подређен актуелним моралним вредностима своје епохе. Реалистички јунак има различите типове мотивација: религиозне, психолошке социјалне и томе сличне. За разлику од њега, јунак бајке има само један, унапред задат мотив, а то је освајање или повратак некаквог одузетог добра. То је она из бајки добро позната фантастична или фолклорна мотивација.

У бајкама предмети, било чаробни или не, имају сижејну функцију или неко специјално преносно значење Исто важи и за одећу. У реализму, опис одеће и предмета има метонимијску функцију, подређено је, значи, стварним значењским односима у времену и простору и са њима је у логичној вези.

Херој кроз бајку напредује линеарно и просторно и радњом. Предел се више именују него што се описују и конкретизују. Тиме се даје важна могућност да свако од слушаца замисли свој сопствени бајковни свемир. Ипак и овај простор је на свој начин прецизно семантички дефинисан без додатних значењских дигресија. Кроз овакав простор јунак бајке пролази без везивања. Истовремено, такав простор ни на који начин не утиче на обликовање јунаковог карактера или мишљења. За разлику од оваквог потпуно стилизованог бајковног простора, реалистички је денотативан, препун смишљених описа и налази се у оквиру познате, постојеће географије.

Приповедач бајке је „свезнајући преносилац фабуле“. Дозвољено му је да бајку исприча из сопствене тачке гледања. Тиме приповедач утиче на делимичну преобразбу бајке. Јасно је да основа фабуле остаје, мењају се само оправдања за поступке јунака. Уводе се предмети, чаробни или обични, из познатог приповедачевог окружења. Исто тако може бити промењен носилац главне радње, а по истом обрасцу и споредни ликови. Важно је само да прича остаје иста, без обзира да ли су јунаци животиње или људи. Није превише важно ни ако је главни јунак од тупавог Иванушке постао Принц или Војник, све док се поштује главна нит радње. Приповедачу бајке је дозвољено и да комбинује важне детаље из

различитих фабула. Тако настају нове бајке са препознатљивим елементима преузетим из неке старије. Једну ствар приповедач бајке никако не заборавља а то је почетна формула којом се бајка смешта у „давно, прадавно“ време. Мирча Елијаде је то „Шо Темроги“ време објаснио као почетак цикличног времена. Ово схватање временског тока као круга у коме се догађаји понављају старије је од линеарног и одраз је разних природних циклуса. Када се време „ресетује“ јунак, наследник оног првобитног, има прилику да понови, у новом циклусу, сва она дела која су важна за опстанак групе. Овако можемо објаснити и обред иницијације, јер иницијант у најмању руку постаје наследник оног првобитног хероја. Циклично време нема историју и по томе се разликује од линеарног, које се у свом одвијању не понавља и има свој почетак и дефинитивни крај, током низа узрочно-последичних веза. Занимљиво је да ово време у бајкама не тече подједнако за људе и за богове. Нама је сада то „давно, прадавно“ доба по правилу смештено у

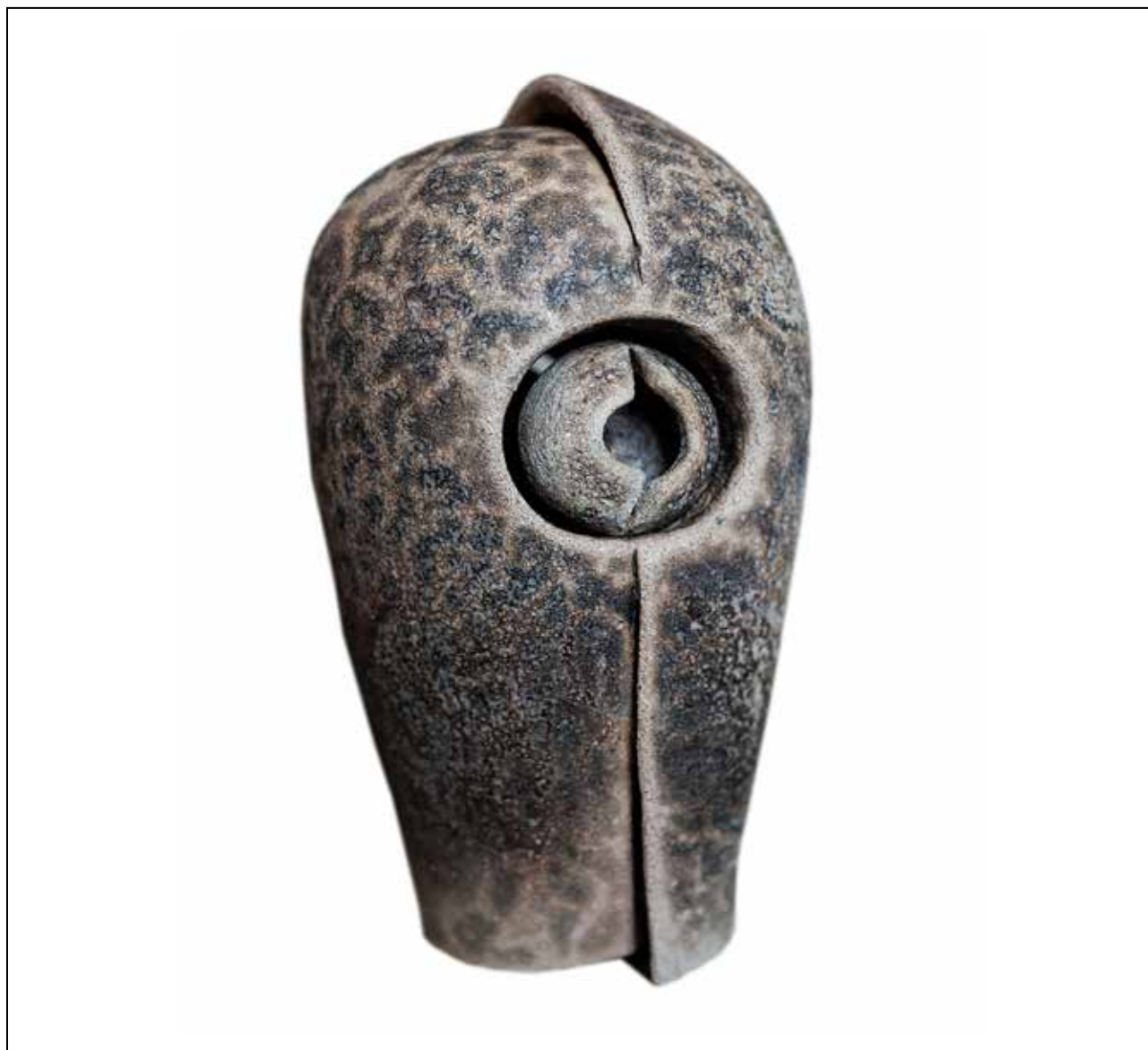
нешто што личи на средњи век. Чак и оне бајке чија је радња смештена у исто време када су написане, а то су, на пример, неке Андерсенове и браће Грим, у овом садашњем тренутку поново су стекле ту важну особину – ванвременост.

Подразумева се, наравно, да и линеарно време рађа своје приче и своје хероје. Поред осталих, и јунак реалистичке прозе је производ линеарног времена. Он је његов сведок, учесник и тумач. Или по речима Етјена Суриоа, овде „основне драматуршке силе одговарају животним чињеницама“, а „драма је резултат комбинаторике између карактера ликова и њихових хтења“. Из овога произилази да Космос насумично дели карте играчима на позоришној сцени и само од вештине учесника зависи како ће се партија завршити.

У бајкама Јунак добија готов списак радњи које само треба правилно да изврши. Уосталом, зато је и Јунак, јер све уради онако како је унапред зацртано: одлази, осваја и доноси награду.

ФРАГМЕНТ КЕРАМИЧКЕ ФОРМЕ, 2016. год.

ПОРТРЕТ ПРИЈАТЕЉА, отворена врата, 2001. год.

IN MEMORIAM

Мирко Вуковић ТИХОМИР ЛЕВАЈАЦ (1937–2022)

Марко Паовица СТЕВАН ТОНТИЋ (1946–2022)

Горан Врачар НЕДЕЉКО ЗЕЛЕНОВИЋ (1958–2022)

ТИХОМИР ЛЕВАЈАЦ (1937–2022)

Човјек који је претекао свога тркачкога

Тужни, но по свему величанствени скупе,

Дозволите да одмах главну ствар истјерамо на чистац: нисмо се ми овдје скупили на „неку тамо“ комеморацију – не би то Тихо поднио! – Ми смо се окупили да путем овога видео-записа¹ чујемо шта Леви има да нам поручи, да се пуних срдаца присјетимо, понекога подсјетимо, подијелимо свој дио велике приче која се зове Тихомир Левајац (а у чијем поднаслову може стајати било шта из оног арсенала: Тихо, Леви, Тиле, професор...) и да, напokon, њему нешто кажемо. А то ће овдје учинити свако од нас појединачно: ријечју, ћутећи, осмијехом, сузом, уздахом, потврдним климоглавом – сасвим је свеједно.

Важно је да му кажемо.

Ако смо то рашчистили, допустите ми да на исправан начин посложим приоритете. Прије неголи кажем нешто у име Удружења књижевника Републике Српске, и у лично име, дозволите ми да се – дискретно колико је то могуће у овој ситуацији – обратим уваженој, драгој, ожалошћеној породици Левајац.

Драга Дано, Наташа, Борисе, Тихове унукe и унуци, свети апостол Павле је наложио: „Тјешите једни друге овим ријечима“ – и ја, извршавајући само наложено, у овом тешком тренутку желим да вас подсјетим како он у посланици Солуњанима, онима са којима ви сада дијелите судбину, поручује да не буду „ожалошћени као они који немају наде“.

Не каже свети апостол да не тугујемо. Тугујте, јер имате и за киме, драги Левајци, али тугујте као они који имају наде.

Тихо је иза себе, у своме богатом књижевном опусу, оставио роман *Осмех*. Сви који су га познавали (а нико боље, више и тананије од вас) није остао равнодушан на његов смијех. Сви памтимо како се смијао од срца и до сита, како се смијући се сав, физички, преображавао у један велики осмијех. У тим тренуцима, имали сте утисак, он није био човјек, него смијех. Непатворена радост. Оваплоћена радост.

Тихо је сад „осмех“.

Тугујте са надом да ће вас једном, горе, дочекати тај ОСМЕХ.

А сада ми, поштовани Левајци, допустите да овом „броду који није лађа“ задам други курс и кажем неколико ријечи као књижевник и у име еснафа којему је Тихо припадао и чију је награду за најбољу књигу понио 2020. године, а мени може бити част (сада и два пута више него тада) да сам предсједавам тим жиријем.

„И јесте ли када,

О, јесте ли када,

Осетили како

Храст у вама пада?“ –

(1) Тихо је познат по томе да је све своје промоције до детаља осмишљавао и режирао. Ни сопствену комеморацију није препустио случају. Пет година раније (2016) у Канади је са својом кћерком снимео видео-запис, неку врсту интимног, породичног интервјуа који је на комеморативном скупу приказан под насловом „Последњи час професора Тихомира Левајца“.

питао нас је једном, помало већ заборављени српски пјесник Радован Благојевић. Дошао је, ево, тренутак да му одговоримо. Јесмо ли?

Тихомир, наш Тихо, Левајац је своједобно стао у одбрану једног храста. Организовао је протесте и као транспарент, као папирни штит испред себе истурио причу што ју је написао о томе старом храсту, посљедњем преживјелом од огромне шуме која је некад спајала Бању Луку и Лакташе. Тај је храст „пород овога времена“ зараде зарад грабећи сваки педљић земље у хтијењу да на њој зида зградурине, сабио и заробио у тијесни квадратић у бетону, поткопао му коријење и осудио га на тихо умирање у сасушивању, уд по уд. Живога га сахранио.

Нема случајности; није случајно баш Тихо Левајац стао у одбрану храста. Он је био један такав храст! Он и тај храст су били у сродству! Не у крвном, него у оном вишега реда – у духовном сродству. Разлика је била у томе да су ономе ноге биле у бетону, а Леви је још могао да хода по Бањој Луци и вјероватно је осјећај кривице што је он тај који хода био оно што га је гонило да истури прса у одбрани немоћнога сабрата.

Тихомир Левајац био је један од посљедњих изданака оног старог свијета који је цијенио класичне вриједности и живио (осјећао, мислио и дјелао) по мјерилима и принципима те цивилизације која полако одумире и сахне (суши се) пред вулгарношћу новременог које се заклиње у „напредак“, а раковим кораком напредује. Стајао је на посљедњој, рекао бих, линији одбране природности, хуманости, људске емпатије, широкогрудости, човјекољубља, умности, интелектуалне ширине, бескрајне инвентивности, образовања са образом, знања и посвећености и тим редом надаље (списак би био подугачак, те га скраћујем).

Не знам да ли је храст у Новој вароши још међу живима, али од јутра на Светога Саву Српског, Тихо Левајац неопозиво није међу нама. Када је тог јутра кренуо да устане, рекао је: „Дано, ја не могу на ноге“.

Питам се (питам себе – питам вас!) да ли је Бања Лука осјетила како храст у њој пада.

Једно је сигурно: Леви је живио онако како је писао да живи тај храст – „Једном ногом у садашњости, другом у безвремљу“. А баш као његов ПиСац из романа *Машта, таштина и ништа* – „познавао је стотину нијанси самоће, а само једну слободу“.

Е то једно, та једна нијанса чинила је Тихомира Левајца изузетним и непоновљивим. Та га је нијанса разликовала од мора других људи. То је била његова гама. И та је нијанса била његова улазница у ред повлашћених.

Јесте ли видјели још једног таквог?

Левога нисте могли да укалупите и сврстате у било коју категорију, нисте могли да му нађете мјесто поред овог или оног, осим на вишој галерији са које нас из засебних ложа посматрају непоновљиви и самосвојни.

А самосвојни људи су само то; самосвојни су САМО СВОЈИ. Дословно и без остатка. Ставите руку на срце, ви који сте га вољели и с њиме друговали, и признајте себи: ма колико Тихо јесте био некрунисаним краљем дружења и забава (а често, богами, и крунисаним), увијек сте осјећали да вам један његов дио измиче, да до њега не можете допријети.

То се зове *terra sacra*, ако дух може да истрпи катастарска премјеравања!

И још нешто: самосвојни измичу чак и времену. По њима се једно вријеме препознаје, али они сами никад не припадају, или никад у потпуности не припадају времену у којем живују. Они су увијек сублимне тачке прошлог и будућности. То је оно Левајчево „једном ногом у садашњости, другом у безвремљу“.

Златно доба „Града на Врбасу“ је имало једног Кочића, једног бана Милосављевића, једног Пелагића, једног Шпиру Боцарића, имало је и свог светитеља, епископа Платона Јовановића; наше ће се вријеме, драги пријатељи, исто тако препознавати по једној плејади изузетних људи у коју је, својеручно, уписано име Тихомира Левајца.

Леви није носио шешир, Леви је носио качкет. Али – мислим да нема ниједног његовог ђака да се заклету неће да је то био шешир!

Качкет Тихомира Левајца био је шешир професора Вујића, не само бањолучке Гимназије, него и свих иних школа у којима је предавао, официјелних и оних које то нису биле у „пуном капацитету“.

Његове су књиге само материјализација тог његовог унутрашњег конструкта, тог његовог „унутрашњег човјека“. Те големе посебности. То су све сами уникатни и непоновљиви, руком рађени комади. Сами себи довољни, самозадовољни, и као такви сами себе собом оправдавају.

До које је мјере Тихо био, како се то каже, „сав у књижевности“ (до краја, дакле, и цијелим бићем) најбоље ће посвједочити ова цртица коју ми је испричала његова Дана, а која ће вам, сигуран сам, испунити срца и у овом тешком тренутку измамити осмијехе.

Непосредно прије смрти, Тихо је осјетио да му је видно лошије, отишли су у болницу, задржали се неколико сати на разним испитивањима и претрагама (погађате: нашло се горе неколико његових бивших ученика и оних који га знају, па су „узели да броје зрно по зрно“, да се нешто не би пропустило... сигурно је неко од њих и сада у овој сали; ако јесте, нека дигне руку да знамо ко је виновник), након чега је добио налаз који је показао да је његово срце у јако лошем стању.

Када је Дана, касније, погледала тај налаз видјела је Тиховом руком дописано: „Срце моје... мој тркачки коњу“ – изрезак из стихова његовога земљака и пријатеља, омиљеног му Бране Петровића.

О овоме би се могао читав есеј написати, али – ни асоцијација не може не бити књижевна, српска, народна: Ђевојка бржа од коња! Не чини ли се и вама како је Леви овим гестом, чинећи оно што је и иначе чинио (пишући, оловком исписујући само) бар за прса претекао свога, тркачкога?

Кажем Тихо није међу нама „од јутра на Светог Саву Српског“, а хтио сам да кажем од дана када се по календару у Свете Христове прибродојао највећи међу Србима, првостолник српске земље, архијереј, хранитељ и просвјетитељ, онај – наглашавам – који је испјевао прву пјесму и написао прво прозно дјело српске књижевности. Тиме је и сама смрт свинула кичму, учинила свој наклон, указала част и одала почаст Тихомиру Левајцу.

Напокон, допустите ми и да овај „брод који није лађа“ усмјерим и ка ризичним и плитким водама личног.

Тихо, твој је ПиСац у *Маити*, *таитини* и *ништа* за живота – „када се земаљског одрекао па оностраном окренуо са жељом да отуд увид направи“ хтио „да сазна Да ли они у вечности у Божјем памћењу постоје“. Ти тај увид сада свакако имаш, али нисам потпуно сигуран да ли знаш ово. (Опрости ми, још сам човјек па не могу да видим тако широко.)

Множину сам пута писао о твојим књигама, још више пута о њима говорио. А онда си ме, у августу 2016, на Данин наговор, повео са собом у Пребиловце да на годишњицу страдања Мученика Пребиловачких бесједим о твојој *Причи која лута светом* и Тасовчевој књизи *Очи у очи*.

Све се наднаравно и чудесно поклопило: четврти је пао на четвртак, пети на петак; нешто се десило у тим Пребиловцима, Тихомире... Мој се живот те године преломио.

О томе сам написао роман чији си ти, разумије се, један од главних ликова. До данас га, из ових и оних разлога, нисам објавио. Међу нама, све су то били само блиједи изговори, али – ниси смио да ми даш тако јак разлог да га коначно обнародујем!

На једном мјесту у роману пише: „Неко ће рећи – неприлично због огромне разлике у годинама (мени су четрдесет и четири), али она се очас мости Тиховом пословичном ширином у духу, тако да сам сасвим беззасорно могао да чиним ово што ће услједити; у првим годинама нашег познанства уобичавао сам да га назовем и кроз завјереничку газу промумлам у слушалицу: „Леви, овде Десни...“

Сада, без слушалице, без газе и икаквих мембрана, желим да ти кажем – ДЕСНИ! Десни, овдје Десни!

Желим да смо обојица ДЕСНИ; онај разбојник са десне стране Христа Распетог што је прекорио онога на лијевој који је умирући хулио на Сина Божијег, рекав му: „Зар се не бојиш Бога... ми смо праведно осуђени, јер примамо што наша дјела заслужују; овај међутим није ништа учинио...“

Десни, чију је чистоту срца Христос наградио обрекавши му: „... још данас ћеш бити са мном у рају.“

Духовит, какав си само био, у биљешкама о писцу у својим си књигама наглашавао: „Тихомир Левајац није рођен ‘у цвећу ливада’ него у Качулицама...“

Добро де, ниси рођен у цвећу ливада, али „када се трње земље буде одјенуло у цвјетове вјечности“ – како се молимо у Зауспокојноме акатисту – нека твоја душа, драги мој Тихо, пребива у томе цвијећу. Амин.

Мирко Вуковић

СТЕВАН ТОНТИЋ (1946–2022)

Одлазак истинског победника

Све љубитеље поезије, поготову познаваоце новијег српског песништва, растужила је вест из Новог Сада: да нас је, изненадно, напустио Стеван Тонтић. Она је, у исти мах, упознала и ширу културну јавност с том неумитном чињеницом, а песникове пријатеље и, разуме се, његову породицу суочила са ненадокнадивим губитком. Оним пред којим увек остајемо затечени.

Али док записујем ове последње речи, не верујем да је и Стевана, као рођеног уметника, Анђео Путовођа нашао неприправним. (О томе сведоче толике његове песме.) Само, остаје примисао да га, после издашног певања о љубави и смрти, није случајно посетио управо овог 12. фебруара, тачно годину и шест деценија после трагичног одласка Бранка Миљковића, највећег Тонтићевог претходника на пољу поменутих песничке тематике мада у битно различитом поетичком кључу.

Песник, есејиста, романсијер, путописац, антологичар и преводилац, са немачког и на немачки језик, Стеван Тонтић рођен је претпоследњег дана 1946. у Грдановцима код Санског Моста, у Босни и Херцеговини (сада у Федерацији БиХ). Завршио је Учитељску школу у Приједору, а студије филозофије у Сарајеву, где је и живео радећи као професионални писац и уредник у издавачкој кући „Свјетлост“, све до избијања међуетничког грађанског крвопролића у тој републици авнојевске Југославије и њеном главном граду. Оставши после појаве првих немира, заједно са супругом Снежаном, добровољно у граду своје младости, убрзо потпада под радну обавезу целодневног копања ровова на брисаном простору, под унакрсном ватром спољне и унутрашње опсаде Сарајева. После непуних годину дана успева да се домогне Београда, одакле убрзо, сам, одлази у Берлин остајући непуну деценију у добровољном егзилу, најпре као стипендиста Фондације „Хајнрих Бел“, а потом, годинама, као гост угледних књижевних трибина на целом немачком, и не само немачком, говорном простору Средње и Западне Европе, као сарадник угледних часописа и аутор тамошњих издавача у својству слободног уметника. Активан све време у тамошњим антиратним – не и антисрпским – круговима, што му се каткад с подозрењем и у по гласа ту и тамо пребацивало, Тонтић је био радо виђен и драг гост у културним и хуманитарним клубовима српског западноевропског расејања, као и на бројним славистичким катедрама. Такође и у дипломатско-конзуларним представништвима новонасталих држава Босне и Херцеговине и СРЈ, односно државне заједнице Србије и Црне Горе. Повратак у послератно Сарајево, односно вишегодишњи боравак у унисоно ригорозној културној и политичкој клими, значио је дефинитиван крах Тонтићевих очекивања и надања у могућност истинског хуманог измирења и елементарне толеранције у јавном и приватном животу његовог некада омиљеног града, па и целих делова изгубљене домовине који су, попут његовог завичаја, остали под контролом унитаристички настројене официјелно двоструке престонице. Стога се овај хуманиста, истинољубив југословенски патриота и искрен српски родољуб у позној доби свог живота, са импозантним књижевним делом иза себе, обрео у некадашњој Српској Атини. Вечити несмиреник, ту се и коначно скрасио, предан повољном дејству иловаче на новосадском великоварошком гробљу, негде крај свога завичајца, пријатеља и истомишљеника, такође погорелца наших дана, професора Светозара Кољевића, или пак ближе, о деснују, своме цењеном еснафском колеги и узору, рођеном пречанину Вујици Решину Туцићу. Не знам.

За више од пола века неуморног деловања на српској, и некадашњој југословенској књижевној сцени, од своје прве песничке књиге *Наука о души и друге веселе приче* (1970) до последње тек скоро

објављене *Опсаде мога Ја* (2021), Стеван Тонтић није ни за корак узмицао из првог реда наших песничких стваралаца. Укупно петнаестак врских песничких књига убедљиво сведоче о томе, а *Сарајевски рукопис* (1993), најчувенија међу њима, с којом је суверено ступио и на европску књижевну сцену, дели Тонтићев песнички опус на две тематски, стилски и типолошки различите, а вредносно безмало равне поле.

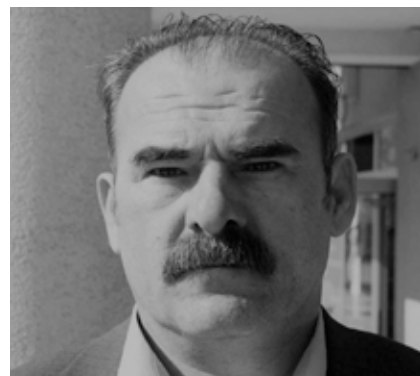
Дотле претежно неоавангардно истраживачки оријентисан и филозофски предан проблематици тадашњег друштвеног тренутка, Тонтић се у овој књизи страсно посвећује драматици етничких и грађанских смртописно изрежираних судара, у чијем се епицентру и сам физички затекао. Гледајући даноноћно смрти у очи, запрепашћен сликама ратне беде и човековог понижења, згромљен призорима незамисливе свирепости, али и дирнут ретким просевима људске доброте и погажене човечности, Тонтић отпочиње своју антиратну бугаријаду и своју трауматичну ратну исповест. Ту исповест он ће додатно оснажити својим документарно-аутофикцијским романом *Твоје срце, зеко* (1998) и непоткупљивошћу свог прозног сведочења довести у питање – не само на српској језичкој позорници него и на европском дебатном подијуму – изокренуто стабилизovanу медијску слику ратног Сарајева.

Све потоње Тонтићеве песничке књиге, и оне које у жижку песничке пажње враћају понеки универзалан мотив његовог предратног певања, и оне, бројније, које чине дугу лирску хронику песникових поратних доживљаја у духовно девасираној домаји, и оне интровертне исповести безмало јуродивог лирског Ја, носе печат стилске драматичности *Сарајевског рукописа*, са неретким исклизнућима у иронију и сарказам, својственим такође и преокретној поетској матрици. Осим тог већ садржински поткрепљеног патоса, позније Тонтићеве књиге су и стилски транспарентније од оних ранијих, које захтевају и нешто преданијег читаоца.

Било би, најзад, умесно ширу публику подсетити и на Тонтићеве остале, незаобилазне теме, које су му, уз снагу надахнућа и раскош имагинације, прибавиле најважнија домаћа и неколика страна књижевна признања, као и трајно високо место у историји српског песништва. Стеван Тонтић често пева о крупним, такозваним последњим питањима. Прва велика Тонтићева тема јесте сам феномен постојања. Не знам ниједног песника, осим Рилкеа, који је тако изричито, једновремено дубоко и обухватно опседнут чудом и снагом постојања као што је то Стеван Тонтић. Друга велика Тонтићева тема јесте Бог, а одмах потом – народ. Певање о Богу и певање о народу код Тонтића се често прожимају, али то преплитање није једина ни најважнија црта која повезује та два велика надахнућа овог песника. Још је упадљивије, а и значајније, да се Тонтић подједнако амбивалентно поставља према једној и према дугој својој великој теми, да подједнако ужасно хули на Бога и на народ и да их, једновремено, по истој мери узноси и посвећује. Већ поменуто певање о љубави и смрти као универзалним темама поезије и антагонистичким силама егзистенције стоје у Тонтићевим потоњим песничким књигама у извесној квантитативној равнотежи. Певајући последњих четврт века у знаку Ероса и Танатоса, Стеван Тонтић нам открива њихова небројена, знана и незнана лица. Ако је ико у том раздобљу, а и одраније, натпјевао руг смрти под овим нашим драгим и немилосним небом, то је сигурно овај песник, који је свакако у знак признања за тај подвиг управо позван горе.

Марко Паовица

НЕДЕЉКО ЗЕЛЕНОВИЋ (1958–2022)

По одласку

Остао сам ти дужан рецензију. Спремио си нову књигу и замолио ме да напишем неколико ријечи о њој. И написао сам... „Пјеснички искорак и квалитативни напредак видљив је у скоро сваком стиху јер, ко познаје Недељков опус, остаће више него пријатно изненађен новим говором, новим рјечником и новим стилем којим се размахео по папиру...“

Ајде да ти дам ово. Ајде ових дана, уз кафу, одговорио си. И нисмо се видјели. Остао сам ти дужан рецензију а ти мени кафу. И уз кафу све оне приче о Брђанима, Брадини, кућама Зеленовића и капели на Кукавића брду.

Причу о томе како се пече права лозовача, које је вино најбоље уз утакмицу Звезде, како си оженио Пржуља а мене научио да пишем, или обратно, свеједно је. Свашта си ми остао дужан. И мени и свима нама. Има времена, попричаћемо, говорили смо. И ти, и ја, и сви ми. Сутра, прекосутра... Има времена. И било је, али га је неко некако украо. Напрасно, изненада...

И ево... Сад имамо времена. Сад имамо времена јер је вријеме стало твојим одласком. Сад имамо времена, али нам не значи ништа, нама који смо ту. А сви смо ту. Сви, осим тебе.

А ти... Знам да ћеш и даље, горе, на небеским позорницама, чекајући на нас остале, причати приче о Брђанима, Брадини, кућама Зеленовића и капели на Кукавића брду.

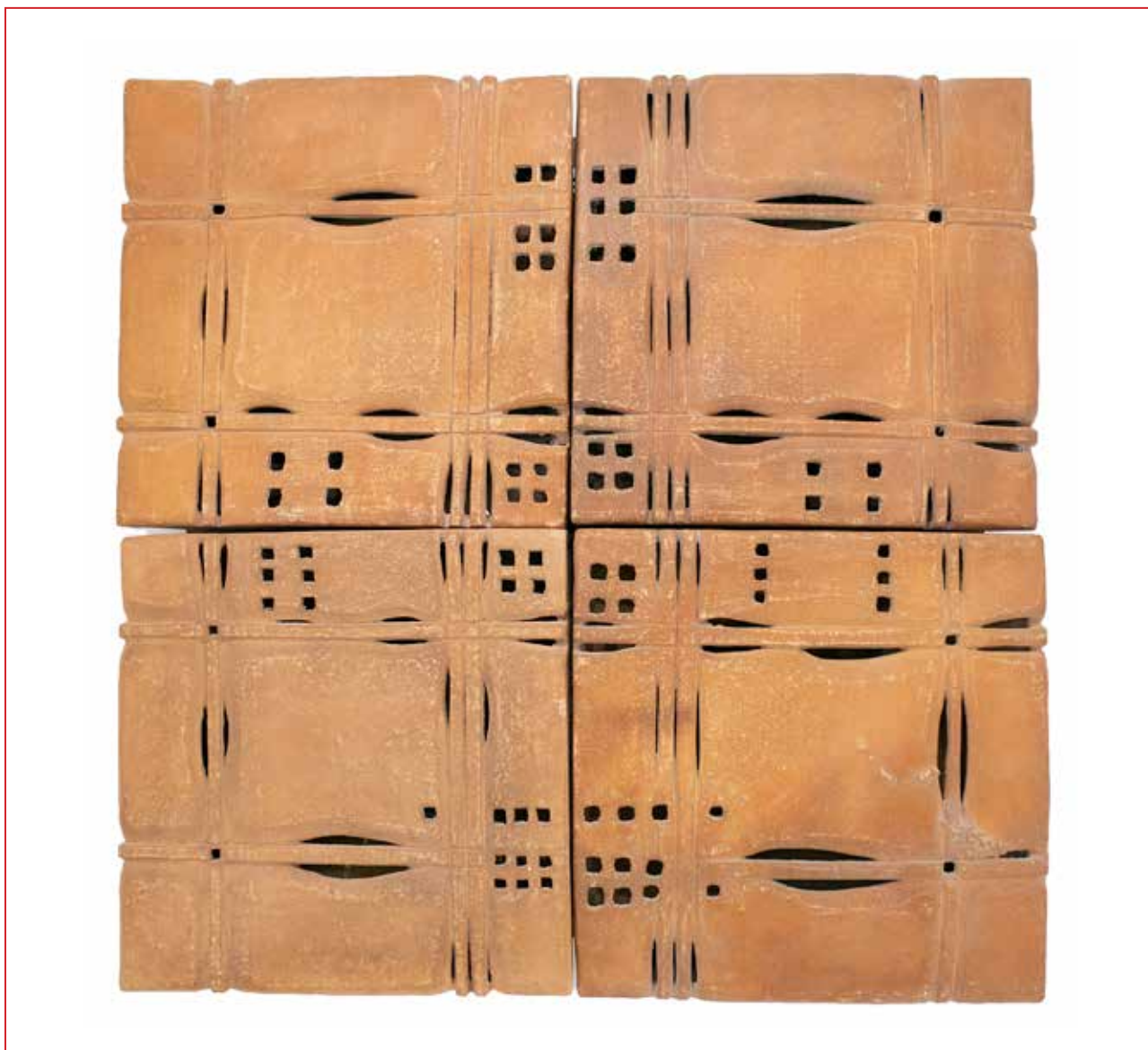
И знам да ћеш рецитовати. Са Настићем, Чучком, Самарцијом... Знам.

Рецитоваше оне безвременске стихове: „Сви су моји драги слике са бандера“ и онај други „Свако има неког кога нема“. А од данас сви ми имамо неког кога нема.

Данас се Српско Сарајево још једном растаје од књижевника, породица од супруга и оца, а ми остали од великог пријатеља.

Нека ти је вјечна слава и хвала.

Горан Врачар

ПАНЮ, теракота, 1985. год.

Актуелности

ГОДИШЊА НАГРАДА УКРС ЗА НАЈБОЉУ КЊИГУ У 2021. ГОДИНИ

7. МЕЂУНАРОДНИ КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ – БАЊА ЛУКА 2022.
НАГРАДА „ОТВОРЕНА КЊИГА“

ГОДИШЊА НАГРАДА УКРС ЗА НАЈБОЉУ КЊИГУ У 2021. ГОДИНИ

Жири, који је радио у саставу: проф. др Сања Мацура, председник, проф. др Саша Кнежевић и др Златко Јурић, чланови, донио је Одлуку да Годишња награда Удружења књижевника Републике Српске за најбољу књигу у 2021. години припадне

Ранку Павловићу за збирку приповиједака „Страшни суд“

Сања Мацура је истакла да збирка приповиједака „Страшни суд“ Ранка Павловића „показује врхунски домет поезике овога писца који своја најбоља остварења достиже управо у овој књижевној подврсти“. Она сматра да овом својом књигом Павловић „показује непогрешиву способност да читаоца привуче и задржи добром причом у којој неријетко архетипске слике наткриљују своје изворно значење и продиру дубоко у ткиво савремених међуљудских односа у којима је само прича та која нема свој рок трајања“. Наводи да је, „стапајући конкретно и универзално, појединачно и опште, у исти мозаик који кроз читалачко путовање предоченим причама прераста у калеидоскоп, Павловић написао књигу која се у овогодишњем Конкурсу својом умјетничком вриједношћу издигла изнад свих осталих кандидованих наслова“. Истовремено, Сања Мацура сматра да се „међу приспјелим пјесничким збиркама, богатством пјесничког језика, те начином надоградње традиције и форме српске поезије, издвојила збирка пјесама „Несан“ Жељке Аврић.

Саша Кнежевић истиче да приспјеће двадесет наслова објављених у 2021. години на овај Конкурс говори да одређени број чланова није послао своје књиге на увид, „што свакако није добар податак“. Наводи да је жири од приспјелих књига начинио два пресека у којима су се издвојили наслови који су својим естетским квалитетима заслужили посебну пажњу чланова жирија. Његово је мишљење да књига „Страшни суд“ Ранка Павловића заслужује Годишњу награду УКРС „као мајсторски зготовљена збирка краћих приповиједака“, те да Павловић „овом збирком још једном показује да његова поезика врхуни у овом жанру који захтијева једрину мисли неоптерећену лапидарношћу наметнуте форме“. Стога је Саша Кнежевић гласао да Годишња награда Удружења књижевника припадне Ранку Павловићу чију књигу „Страшни суд“ сматра „најцјеловитијом и умјетнички најупечатљивијом од свих књига које су конкурисале за ову значајну награду“.

У свом мишљењу Златко Јурић је навео да је Павловићева књига „Страшни суд“ стилски, језички и књижевно-умјетнички најцјеловитија и садржи изузетне приче које се наслањају на поезику Петра Кочића и Ђуре Дамјановића. За збирку пјесама „Орфејев жал“, Јурић сматра да је то најзначајнија књига Радмила В. Радовановића истичући да је овај аутор, наслањајући се на поезију и стил Бранка Миљковића, написао веома сликовите, надахнуте и семантички слојевите пјесме. „Радовановићеве најuspјелије пјесме су оне у којима је, у великој мјери (али не у потпуности!) успио да направи отклон од подражавања грчког мита“, навео је Златко Јурић у свом образложењу.

УДРУЖЕЊЕ КЊИЖЕВНИКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
7. МЕЂУНАРОДНИ КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ – БАЊА ЛУКА 2022.
НАГРАДА „ОТВОРЕНА КЊИГА“

Жири Удружења књижевника РС, у саставу: Ранко Рисојевић, предсједник и чланови Предраг Бјелошевић и Берислав Благојевић на свом састанку 14. 6. 2022. године донио је једногласну одлуку да се овогодишња међународна награда Удружења књижевника Републике Српске за укупно књижевно дјело додијели

мађарском писцу Иштвану Турцију

Мађарски пјесник, прозаиста, есејиста, драмски писац, преводилац, антологичар, издавач, Иштван Турци (Turczí, István – 17. 10. 1957. године) дипломирао је на Мађарско-енглеско-финској катедри Универзитета Етвош Лоранд гдје је и докторирао. Оснивач је и главни уредник литерарног часописа „Парнасуш“ (Parnassus). До сада је објавио 21 збирки поезије, 7 романа, те 11 драма и играказа. Од добијених награда посебно се истичу: Награда „Атила Жожеф“, Почасни доктор литературе World Academy of Arts and Culture, Награда Prima primissima, Орден Мађарске официјерски крст, румунска награда Еминеску.

Иштван Турци данас се убраја међу истакнуте мађарске и европске пјеснике. Његова поезија је у сржи живота, у времену, у човјеку у том времену, у свим свакодневним напредовањима и посртањима. Он је „као крик између две секире“ (Празнина), али и истовремено суштина своје собе, свог коначишта, одакле, као са узвишеног мјеста, гледа свијет, гледа небеса, све гледа, да би у све то унио своје биће као биће пјесме, или биће пјесме као своје биће. Као poeta doctus, Турци познаје светску и мађарску поезију изнутра и извана. За њега ту нема непознатих ствари. Али, не пјева овдје само знање, него, прије свега, осјећање крхкости нашег свијета у којем живимо и који је наш једини дом.

Турци је пјесник тишине и празнине које савременог човјека прате од дјетињства, ма шта и ма како радио. То је његова осјећајност коју готово генерацијски ствара и носи. Управо о томе написао је поговор мађарски критичар Балаш Канташ, о једној од најуспјешнијих књига овог аутора, о поеми „Празнина“.

„Празнина, заступа и преноси свеопште вредности, што се тиче могућности интерпретирања невероватно богато, без сумње је значајно дело како мађарске тако и средњеевропске поезије. Елегија која метафорички 24 сата обрађује, позива читаоца на дубоко филозофско-душевно-поетичко путовање, током којег човек може да се приближи како свету који га окружује, његовој парадоксалној празнини и целовитости, тако и самој себи, властитој празнини и целовитости. Само од нас, читалаца, зависи да ли ћемо пратити песника на пут речи са дубоким значењем.“ (Балаш Канташ)

Велика мађарска поезија оличена у славним именима од Адрија и Петефија до Ференца Јухаса и његове генерације, које је код нас изванредно преводио Данило Киш, огледају се и у поезији Иштвана Турција. Он у овој поеми и помиње своје велике претходнике. Та њихова величина истовремено га подстиче на стварање али и контролише као невидљиви унутрашњи цензор. Наравно, Иштван Турци већ и својом биографијом говори да је он свјетски пјесник и да ствара оно што је Гете крстио као свјетска књижевност.

Овдје бисмо додали и одређену сличност структуре ове поеме са чувеним квартетима Т. С. Елиота. У оба случаја имамо четири музичка ставка кроз која се сагледава људски живот. Балаш ту музичку страну види како четвороставачну симфонију, што је такође прихватљиво. Први став: a prima vista, Други став: sostenuto, Трећи став: capriccioso, Четврти став: con moto. Значајно је то послје толико година, да се понови како би се поновило вријеме, које је тако битно у Турцијевој поеми. Као сви значајни пјесници, Турци нас увлачи у своје ткање, стрпљиво, полако, награђујући читаочеву стрпљивост отварањем унутрашњег свијета пјесме. Као и живот, ту се не бира само оно што је добро, или што је лоше, у двадесет и четири часа, колико пратимо пјеснички субјект, стао је живот у цјелини. Управо тај унутрашњи свијет који се најављује често сасвим обичним, баналним свакодневним ритуалима, показује своје богатство. Ту су крешенда ипак повезана са љубављу као најснажнијим животним мотивом. Двадесет и четири сата „Празнине“, изванредне елегичне поеме потврђује да награда која је додијељена њеном аутору, Иштвану Турцију, долази у праве руке. Чињеница да је он већ свјетски познат и награђиван пјесник само нас још увјерава да награда иде у праве руке.